

ISSN: 2717 – 7009

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

JOURNAL OF BUSINESS ACADEMY

Cilt / Volume: 1
Sayı / Issue : 3
Yıl / Year : 2020

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

ISSN: 2717-7009

Cilt: 1 Sayı:3 2020 Vol.1 No.3

www.isakder.org

DERGİ HAKKINDA

İşletme Akademisi Dergisi, İşletme alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, İşletme alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen MAKALELER yer almaktadır.

İşletme Akademi Dergisi'nin yayın kapsamında Muhasebe, Finansman, Bankacılık, Stratejik Yönetim ve Örgütsel Davranış, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, Uluslararası İşletmecilik, Sayısal Yöntemler çalışmaları yer almaktadır.

ABOUT THIS JOURNAL

The publication of the Journal of Business Academy; there are works that examine the national and international comparisons in the fields of business management, which provide academic contributions to professionals in the business management, and provide a bridge between the theoretical and practical contributions that contribute to sectoral practices.

Journal of Business Academy; publishes double-blind reviewed papers covering issues relevant to: Accounting, Finance and Banking, Strategic Management and Organizational Behaviour, Production Management and Marketing, International Business.

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Seyhan Çıl Koçyiğit editor@isakder.org

YAYIN KURULU / BOARD OF EDITORS

- Assoc. Prof. Agim MAMUTI, Mother Teresa University, Macedonia
Prof. Dr. Akyay UYGUR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe PAMUKÇU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Bora ŞENYİĞİT, King's College, USA
Prof. Daniela FESCHİYAN, Regional Center for Distance Learning, Bulgaria
Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN, Kayseri Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma PAMUKÇU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR, TBMM, Türkiye
Prof. Dr. Ganite KURT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selma MEYDAN UYGUR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Semra AKSOYLU, Kayseri Üniversitesi, Türkiye
Prof. Supriti MISHRA, International Management Institute, India
Doç. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ümmühan ASLAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yıldız ÖZERHAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

ABSTRACTING & INDEXING

[DRJI | Directory of Research Journals Indexing](#)

[RI-ROOTINDEXING](#)

[ResearchBib - Academic Resource Index](#)

[ISI | International Scientific Indexing](#)

[Eurasian Scientific Journal Index](#)

[SCRIBD](#)

[General Impact Factor](#)

[ICI Index Copernicus International](#)

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

ISSN: 2717-7009

Cilt: 1 Sayı:3 2020 Vol.1 No.3

www.isakder.org

Hakem Kurulu

- Prof. Dr. ACAR, Durmuş, Süleyman Demirel Üniversitesi, durmusacar@sdu.edu.tr
Prof. Dr. AKARÇAY, Vural, İstanbul Ticaret Üniversitesi, vakarcay@ticaret.edu.tr
Prof. Dr. AKARÇAY ÖĞÜZ, Ayça, Marmara Üniversitesi, aakarçay@marmara.edu.tr
Prof. Dr. AKAY, Hüseyin, İzmir Demokrasi Üniversitesi, huseyin.akay@idu.edu.tr
Prof. Dr. AKDOĞAN, Nalan, Başkent Üniversitesi, nalanakdogan@hotmail.com
Prof. Dr. AKTAŞ, Rafet, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, rafetaktas@gmail.com
Prof. Dr. ALAGÖZ, Ali, Selçuk Üniversitesi, aalagoz@selcuk.edu.tr
Prof. Dr. ALKİBAY, Sanem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sanem.alkibay@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ARIKBOĞA, Dursun, Yeditepe Üniversitesi, dursun.arikboga@yeditepe.edu.tr
Prof. Dr. ARSLAN, Mehmet, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mehmet.arslan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ARSOY, Aylin, Uludağ Üniversitesi, aporoy@uludag.edu.tr
Prof. Dr. ARZOVA, S. Burak, Marmara Üniversitesi, burakarzova@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ASLAN, Ümmühan, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, uaslan40@gmail.com
Prof. Dr. ASLAN, Sinan, Marmara Üniversitesi, saslan@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ATAMAN GÖKÇEN, Başak, Marmara Üniversitesi, bataman@marmara.edu.tr
Prof. Dr. AYANOĞLU, Yıldız, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yildiz.ayanoglu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. AYDINTAN, Belgin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, belgin.aydintan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. AYPEK, Nevzat, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, nevzat.aypek@hbv.edu.tr
Prof. Dr. AZALTUN, Murat, Yalova Üniversitesi, mazaltun@gmail.com
Prof. Dr. BALSARI, Çağnur, Dokuz Eylül Üniversitesi, cagnur.kaytmaz@deu.edu.tr
Prof. Dr. BANAR, Kerim, Anadolu Üniversitesi, kbanar@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. BAŞAR, Ayşe Banu, Anadolu Üniversitesi, abbasar@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. BEKÇİ, İsmail, Süleyman Demirel Üniversitesi, ismailbekci@sdu.edu.tr
Prof. Dr. BEZİRCİ, Muhammet, Selçuk Üniversitesi, mbezirci@selcuk.edu.tr
Prof. Dr. BOYLU, Yasin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yasin.boylu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. BOZTOSUN, Derviş, Kayseri Üniversitesi, dboztosun@kayseri.edu.tr
Prof. Dr. BÜYÜKMİRZA, Kamil, Atılım Üniversitesi, kamil.buyukmirza@atilim.edu.tr
Prof. Dr. CAN, Ahmet Vecdi, Sakarya Üniversitesi, acan@sakarya.edu.tr
Prof. Dr. CÖMERT, Nuran, Marmara Üniversitesi, nurancomert@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ÇETİN, Ayten, Marmara Üniversitesi, acetin@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ÇİL, Burhan, İstanbul Gelişim Üniversitesi, bcil@gelisim.edu.tr
Prof. Dr. ÇÜRÜK, Turgut, Çukurova Üniversitesi, tcuruk@cu.edu.tr
Prof. Dr. DALKILIÇ, Fatih, Dokuz Eylül Üniversitesi, fatih.dalkilic@deu.edu.tr
Prof. Dr. DOĞAN, Selen, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, sdogan01@ohu.edu.tr
Prof. Dr. DOĞAN, Zeki, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, zdogan@ohu.edu.tr
Prof. Dr. DERAN, Ali, Tarsus Üniversitesi, alideran@mersin.edu.tr
Prof. Dr. ELMACI, Orhan, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, oelmaci@gmail.com
Prof. Dr. ERCAN, Metin Kamil, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, metin.ercan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ERDOĞAN, Melih, Anadolu Üniversitesi, merdogan@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. ERDOĞAN, Nurten, Anadolu Üniversitesi, nerdogan@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. ERER, Mert, Marmara Üniversitesi, merer@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ERGÜN, Ülkü, Dokuz Eylül Üniversitesi, ulku.ergun@deu.edu.tr
Prof. Dr. ERHAN, Deniz Umut, Başkent Üniversitesi, duerhan@baskent.edu.tr
Prof. Dr. ERSEN CÖMERT, Çağla, Marmara Üniversitesi, caglaersen@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ERTAŞ, Fatih Coşkun, Atatürk Üniversitesi, fatihcoskun.ertas@atauni.edu.tr
Prof. Dr. FESCHİYAN, Daniela, Regional Center for Distance Learning, Bulgaria, d.feschiiyan@gmail.com
Prof. Dr. GÖNEN, Seçkin, Dokuz Eylül Üniversitesi, seckin.gonen@deu.edu.tr
Prof. Dr. GÜCENME GENÇOĞLU Ümit, Uludağ Üniversitesi, umitgucenme@uludag.edu.tr

Prof. Dr. GÜNEŞ, Recep, Malatya İnönü Üniversitesi, recep.gunes@inonu.edu.tr
Prof. Dr. GÜRDAL, Kadir, Ankara Üniversitesi, kadirgurdal@ankara.edu.tr
Prof. Dr. GÜVEMLİ, Batuhan, Trakya Üniversitesi, batuhanguvemli@trakya.edu.tr
Prof. Dr. HALICI, Ali, Başkent Üniversitesi, ahalici@baskent.edu.tr
Prof. Dr. HASSAN, Azize, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, azize.hassan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. HATUNOĞLU, Zeynep, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, zhatunoglu@hotmail.com
Prof. Dr. KARACA, Süleyman Serdar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, suleymanserdar.karaca@gop.edu.tr
Prof. Dr. KARACAER, Semra, Hacettepe Üniversitesi, semra@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. KARAPINAR, Selahattin, İstanbul Üniversitesi, selahattin.karabinar@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. KARASİOĞLU, Fehmi, Selçuk Üniversitesi, fehmi@selcuk.edu.tr
Prof. Dr. KARCIOĞLU, Reşat, Atatürk Üniversitesi, rkarci@atauni.edu.tr
Prof. Dr. KARDEŞ SELİMOĞLU, Seval, Anadolu Üniversitesi, sselimoglu@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. KARGİN, Mahmut, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, mahmut.kargin@cbu.edu.tr
Prof. Dr. KESKİN BENLİ, Yasemin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yasemin.benli@hbv.edu.tr
Prof. Dr. KORKMAZ, Sezer, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sezer.korkmaz@hbv.edu.tr
Prof. Dr. KURT, Ganite, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ganitekurt@gmail.com
Prof. Dr. KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray, Başkent Üniversitesi, gurayk@baskent.edu.tr
Prof. Dr. MEYDAN UYGUR, Selma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, selma.meydan@hbv.edu.tr
Prof. MISHRA, Supriti, International Management Institute, India, mishrasupriti@imibh.edu.in
Prof. Dr. ÖNCE, Saime, Anadolu Üniversitesi, sonce@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. ÖZBİRECİKİLİ, Mehmet, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, ozbirecikli@mku.edu.tr
Prof. Dr. ÖZERHAN, Yıldız, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yildizozzerhan@gmail.com
Prof. Dr. ÖZKAN, Azzem, Erciyes Üniversitesi, azzem@erciyes.edu.tr
Prof. Dr. ÖZKUL, Fatma, Bahçeşehir Üniversitesi, fatma.ozkul@eas.bau.edu.tr
Prof. Dr. ÖZTÜRK, M. Başaran, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, mbozturk@ohu.edu.tr
Prof. Dr. ÖZTÜRK, Zekai, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, zekai.ozturk@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ÖZÜDOĞRU, Haşim, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, hasim.ozudogru@hbv.edu.tr
Prof. Dr. PAMUKÇU, Ayşe, Marmara Üniversitesi, apamukcu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. PAMUKÇU, Fatma, Marmara Üniversitesi, fpamukcu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. PELİT, Elbeyi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, elbeyipelit@aku.edu.tr
Prof. Dr. SAGLAM ARI, Güler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, guler.saglam@hbv.edu.tr
Prof. Dr. SEVİM, Şerafettin, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, serafettin.sevim@dpu.edu.tr
Prof. Dr. ŞAHBAZ, Ramazan Pars, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, pars.sahbaz@hbv.edu.tr
Prof. Dr. TANSEL ÇETİN, Ayşe, Yalova Üniversitesi, aysetanselcetin@gmail.com
Prof. Dr. TEKSEN, Ömer, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, omerteksen@mehmetakif.edu.tr
Prof. Dr. TEKTÜFEKÇİ, Fatma, Dokuz Eylül Üniversitesi, f.tektufekci@deu.edu.tr
Prof. Dr. TUNCA ÇALIYURT, Kıymet, Trakya Üniversitesi, kiymetcaliyurt@trakya.edu.tr
Prof. Dr. TÜRK, Zeynep, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, zeynepturk@osmaniye.edu.tr
Prof. Dr. UÇMA UYSAL, Tuğba, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, utugba@mu.edu.tr
Prof. Dr. USUL, Hayrettin, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, hayrettin.usul@ikcu.edu.tr
Prof. Dr. UYAR, Süleyman, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, suyar@akdeniz.edu.tr
Prof. Dr. UYGUR, Akyay, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, akyay.uygur@hbv.edu.tr
Prof. Dr. UZAY, Şaban, Erciyes Üniversitesi, suzay@erciyes.edu.tr
Prof. Dr. YALÇINER, Kürşat, İstanbul Gelişim Üniversitesi, kyalciner@gelisim.edu.tr
Prof. Dr. YAYLI, Ali, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ali.yayli@hbv.edu.tr
Prof. Dr. YAZICIOĞLU, İrfan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, irfan.yazicioglu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. YÜKÇÜ, Süleyman, Dokuz Eylül Üniversitesi, suleyman.yukcu@deu.edu.tr
Doç. Dr. AKSOY, Emine Ebru, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, emine.aksoy@hbv.edu.tr
Doç. Dr. AKSOYLU, Semra, Kayseri Üniversitesi, aksoylu@kayseri.edu.tr
Doç. Dr. AKTEPE, Cemalettin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, c.aktepe@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ALTINÖZ, Mehmet, Hacettepe Üniversitesi, maltinoz@hacettepe.edu.tr
Doç. Dr. ANIL KESKİN, Duygu, İstanbul Üniversitesi, daniel@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. ATILLA, E. Asuman, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, asuman.atilla@hbv.edu.tr
Doç. Dr. BAŞ, Mehmet, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mehmet.bas@hbv.edu.tr
Doç. Dr. BAŞER, Furkan, Ankara Üniversitesi, furkan.baser@ankara.edu.tr
Doç. Dr. BAŞÇI, Eşref Savaş, Hitit Üniversitesi, esavasbasci@hitit.edu.tr
Doç. Dr. BOZDEMİR, Enver, Düzce Üniversitesi, enverbozdemir@duzce.edu.tr
Doç. Dr. CANKUL, Duran, Osmangazi Üniversitesi, dcankul@ogu.edu.tr
Doç. Dr. ÇITAK, Nermin, Marmara Üniversitesi, ncitak@marmara.edu.tr
Doç. Dr. DEMİRKOL, Ömer Faruk, Harran Üniversitesi, omerfarukd@hotmail.com
Doç. Dr. DURAN, Cengiz, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, cengiz.duran@dpu.edu.tr

Doç. Dr. EKİYOR, Aykut, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, aykut.ekiyor@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ERYILMAZ, Selami, Gazi Üniversitesi, selamieryilmaz@gazi.edu.tr
Doç. Dr. GÖKSEL, Aykut, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, aykut.goksel@hbv.edu.tr
Doç. Dr. GÖKTEN, Soner, Başkent Üniversitesi, sgokten@baskent.edu.tr
Doç. Dr. GÜÇER, Evren, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, evren.gucer@hbv.edu.tr
Prof. Dr. GÜLCAN, Bilgehan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, bilgehan.gulcan@hbv.edu.tr
Doç. Dr. GÜLER, Ender, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ender.guler@hbv.edu.tr
Doç. Dr. GÜNEY, Aysel, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, aysel.guney@bilecik.edu.tr
Doç. Dr. GÜNGÖR TANÇ, Şükran, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, sgungor@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. GÜZEL, Alper, Gazi Üniversitesi, guzel@gazi.edu.tr
Doç. Dr. KARĞIN, Sibel, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, sibel.kargin@cbu.edu.tr
Doç. Dr. KILIÇ, Gonca, Afyon Kocatepe Üniversitesi, kilicgonca@aku.edu.tr
Doç. Dr. KIYMETLİ ŞEN, İlker, İstanbul Ticaret Üniversitesi, ilksen@ticaret.edu.tr
Doç. Dr. KIZIL, Cevdet, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, cevdet.kizil@medeniyet.edu.tr
Doç. Dr. KOÇ, Hakan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, hakan.koc@hbv.edu.tr
Assoc. Prof. MAMUTİ, Agim, Mother Teresa University, Macedonia, agim.mamuti@unt.edu.mk
Doç. Dr. OKAN GÖKTEN, Pınar, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, pinar.okan@hotmail.com
Doç. Dr. ÖNER KAYA, Emine, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, emine.oner@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ÖZBEK, Cevdet Yiğit, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yigit.ozbek@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ÖZDEMİR, Fevzi Serkan, TBMM, fsozdemir@gmail.com
Doç. Dr. ÖZDEMİR, Serkan, Bursa Teknik Üniversitesi, serkan.ozdemir@btu.edu.tr
Doç. Dr. ÖZTÜRK, Erkan, Kırklareli Üniversitesi, erkan.ozturk@klu.edu.tr
Doç. Dr. SUBAŞI, Şerife, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, serife.subasi@bilecik.edu.tr
Doç. Dr. ŞENYİĞİT, Bora, King's College, USA, senyigit@gmail.com
Doç. Dr. TANÇ, Ahmet, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, atanc@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. TEMİZKAN, Rahman, Osmangazi Üniversitesi, rtemizkan@ogu.edu.tr
Doç. Dr. TEMİZKAN, Pınar, Osmangazi Üniversitesi, sptemizkan@ogu.edu.tr
Doç. Dr. TOLON, Metehan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, metehan.tolon@hbv.edu.tr
Doç. Dr. TOSUNOĞLU, Nuray, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, nuray.tosunoglu@hbv.edu.tr
Doç. Dr. TUĞAY, Osman, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, otugay@mehmetakif.edu.tr
Doç. Dr. UĞURLUEL ATAĞAN, Gülşah, Dokuz Eylül Üniversitesi, gulsah.ugurluel@deu.edu.tr
Doç. Dr. YANIK, Oktay, Yüksek İhtisas Üniversitesi, oktayyanik@yiü.edu.tr
Doç. Dr. YAŞAR, Şebnem, Dokuz Eylül Üniversitesi, sebnem.yasar@deu.edu.tr
Doç. Dr. YENİCE, Sedat, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sedat.yenice@hbv.edu.tr
Doç. Dr. YILDIZ, Ayşe, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ay.yildiz@hbv.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi BAĞCI, Hasan, Yüksek İhtisas Üniversitesi, hasanbagci@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi DERYA BASKAN, Tuba, Kırıkkale Üniversitesi, tdbaskan@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi GÜNLÜK, Mehmet, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, mehmetgunluk@mu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi KANDİL GÖKER, İ. Elif, Kırıkkale Üniversitesi, kandilelif@yahoo.com
Dr. Öğr. Üyesi TÜRK, Murat, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 1.muratturk@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi YÜKSEL, Filiz, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, filizyuksel@windowslive.com

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

2020, Cilt 1, Sayı 3
İçindekiler / Contents

Araştırma Makalesi

Anonim Şirketlerde Kar Payı Dağıtımı ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgın Döneminin Kar Payı Dağıtımı Üzerine Etkileri

(Profit Share Distribution in the Joint Stock Companies and The Effects of New Coronavirus (Covid 19) Pandemic Era on Profit Share Distribution)

Efe DÜNDAR, Tuğba UÇMA UYSAL

ss.174-186

Araştırma Makalesi

Türkiye’de ki Üniversitelerde Sağlık Yönetimi Eğitiminde Muhasebe ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yerli ve Yabancı Sermayeli Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi

(Comparative Financial Performance Analysis of Domestic and Foreign Participation Banks in Turkey)

Ateş BAYAZIT HAYTA, Turgay YAVUZARSLAN

ss.187-205

Araştırma Makalesi

Denetçi Cinsiyetinin Denetim Görüşü Üzerindeki Etkisi: BIST 100 Endeksinde Bir Araştırma

(The Effect of Auditor Gender on Audit Opinion: A Research in the Bist 100 Index)

Ahmet TANÇ, Dilek ÇARDAK

ss.206-216

Araştırma Makalesi

Yaratıcı Muhasebe Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi: Sivas İli Uygulaması

(Creative Accounting Concept and Measuring the Knowledge Levels of Accounting Professionals: Sivas Province Application)

Esra DURAK, Azize ESMERAY

ss.217-234

Araştırma Makalesi

Effects of Economic Growth on Employment: Comparison of Artificial Neural Network and Multilinear Regression as an Forecasting Model in the Light of GDP and Employment Data

(Ekonomik Büyümenin İstihdama Etkileri: GSYİH ve İstihdam Verileri Işığında Tahminleme Modeli Olarak Yapay Sinir Ağı ve Çoklu Doğrusal Regresyonun Karşılaştırılması)

Merve ÜNLÜ ASLAN, Erhan KAVUNCUOĞLU, Esmâ UZUNHİSARCIKLI

ss.235-260

Araştırma Makalesi

Covid-19 Pandemisi Döneminde Özel ve Yabancı Sermayeli Bankalarda Alınan Önlemler

(Measures Taken in Private and Foreign Capital Banks During the Covid-19 Pandemic Period)

Hale Nur GÜLER

ss.261-274

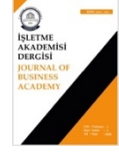
Araştırma Makalesi

COVID-19 Sağlık Krizinde Raylı Toplu Taşımadaki Maliyet Sorununa Bölgesel Tarife Önerisi: Eskişehir Uygulaması

(Regional Tariff Proposal for the Cost Problem in Rail Public Transport During the COVID-19 Health Crisis: Eskişehir Application)

Vedat EKERGİL, Erkan KODALAK

ss.275-293

Derleme Makalesi

Anonim Şirketlerde Kar Payı Dağıtımı ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgın Döneminin Kar Payı Dağıtımı Üzerine Etkileri

Dr. Öğretim Üyesi Efe DÜNDAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku ABD, Muğla

efedundar@mu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1174-7527>

Prof. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Uluslararası İşletmecilik ABD, Muğla

ucmatugba@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3652-7221>

Öz

Bir ekonomik birimin faaliyet sonucu olarak ifade edilen karın dağıtımı, işletmenin alacağı önemli stratejik kararlardan birini oluşturmaktadır. Kar dağıtımında en önemli noktayı net karın dağıtılacak olan kısmının belirlenmesinde işletmeye ait tüm paydaşların çıkarları gözetilerek bir kar dağıtım stratejisinin benimsenmesi oluşturmaktadır. Bu noktada ülkeler seviyesindeki yasal mevzuatlar işletmelerde benimsenen kar dağıtım süreçlerine doğrudan etkiler yapmaktadır. Karın dağıtımına yönelik hazırlanan yasal altyapının özellikle finansal kriz veya içinde bulunduğumuz yeni Koronavirüs (Covid 19) salgın süreci gibi ekonomik etkiler başta olmak üzere birden fazla boyutta etkileri olan kriz dönemlerinde ve sonrasında nasıl olması gerektiği ise önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Koronavirüs salgın dönemindeki belirsizlik ortamının şirketler üzerindeki olası etkilerini azaltmak amacıyla ülkemizde de karın dağıtımına yönelik bir yasal düzenleme yapılmıştır. Bu çalışmada öncelikle sermaye şirketlerindeki kar payı hakkı ve kar payı dağıtımına ilişkin yasal mevzuat üzerinde durulmakta ardından özellikle salgın sürecinde bu salgının ekonomik ve sosyal hayata olan etkilerini azaltmak amacıyla 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na eklenen geçici 13. Madde ile net dönem karının dağıtımının usul ve esaslarının değerlendirilmesi ve yeni belirlenen usul ve esasların uygulanma süreçleri hakkında açıklamalara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anonim Şirketler, Kar Payı Dağıtımı, Koronavirüs Salgının Etkileri

Makale Gönderme Tarihi: 07.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 15.08.2020

Önerilen Atıf:

Dündar, E. ve Uçma Uysal, T., (2020). Anonim Şirketlerde Kar Payı Dağıtımı ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgın Döneminin Kar Payı Dağıtımı Üzerine Etkileri, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 174-186.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Journal of Business Academy

2020, 1 (3): 174-186

DOI:10.26677/TR1010.2020.540

Web pages: www.isakder.org

Review

Profit Share Distribution in the Joint Stock Companies and The Effects of New Coronavirus (Covid 19) Pandemic Era on Profit Share Distribution

Dr. Efe DÜNDAR

Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Management,

efedundar@mu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1174-7527>

Prof. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL

Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of International Trade and Finance,

ucmatugba@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3652-7221>

Abstract

Profit distribution, which is expressed as the result of the activity of an economic unit, is one of the important strategic decisions to be taken by the companies. The most important point in profit share distribution is the adoption of a profit distribution strategy by considering the interests of all stakeholders of the company in determining the part of the net profit to be distributed. In this context, the legal regulations at the country level have direct effects on the profit distribution processes adopted in the enterprises. How the legal infrastructure prepared for the distribution of the profit should be during and after the crisis with multiple effects, especially the financial crisis or the new Coronavirus (Covid 19) epidemic process, is an important problem. In order to reduce the possible effects of the uncertainty environment on the companies during the new coronavirus pandemic era, the legal regulation has been made for the distribution of profit in our country. This study primarily focuses on dividend rights and profit share distribution in companies. Then, via the provisional Article 13- which added to the Turkish Commercial Code No. 6102 in order to reduce the effects of this epidemic on economic and social life, especially during the epidemic process- the procedures and principles of the net profit distribution were evaluated and explanations about the implementation processes of the newly determined procedures and principles are included.

Keywords: Joint Stock Companies, Profit Share Distribution, The Effects of New Coronavirus Pandemic

Received: 07.07.2020

Accepted: 15.08.2020

Suggested Citation:

Dündar, E. ve Uçma Uysal, T., (2020). Profit Share Distribution in the Joint Stock Companies and The Effects of New Coronavirus (Covid 19) Pandemic Era on Profit Share Distribution, *Journal of Business Academy*, 1(3): 174-186.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ: Muhasebe Teorisi ve Kar Dağıtımı Olgusu

Genel anlamda muhasebe teorisi, muhasebe ilkelerinin birer açıklaması niteliğinde ortaya çıkmakta ve uygulamalara yön vermekte olup, kavramsal ve pragmatik ilkelerin bütününi kapsamaktadır (Hendriksen, 1982: 1). Bu ilkelerin oluşumunda, pratikler ve prosedürler yer almakta olup, tarihsel perspektif içerisinde gelişen ekonominin merkezinde şekillenmektedir. Bu anlamda muhasebe teorisi, muhasebenin kurallarını uygulamalara rehber olacak nitelikte açıklayan ve amacı, muhasebe ilkeleri ile altı çizilen temel kavramları ve fikirleri nasıl uygulama süreçleri ile birleştirileceğini gösteren bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel kavramların bilgisi, muhasebe problemlerinin çözümünde ve değişen koşullara bağlı olarak ihtiyaç duyulan yeni ilkelerin gelişiminde kullanılmaktadır. Bu doğrultuda muhasebe ilkeleri iş yapma düşüncesi ve faaliyetleri içerisinde yaygın olan görüş ve fikirler etrafında şekillenmekte ve bu ilkelerin bütününden oluşan muhasebe teorisi, bu inanışları yansıtmaktadır (Littleton ve Zimmerman, 1962: 135). Uygulamalara yön veren ve uygulama sonuçlarının işletmenin finansal verilerine dönüşmesine yol gösteren muhasebe teorisi, işletmenin finansal verilerinin analizi ve bu verilerin karar alım süreçlerinde kullanılmasına da katkı yapmaktadır.

Bu bağlamda işletmede üretilen finansal tablolar belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 1 – Finansal Tabloların Sunuluşuna göre finansal tablolar, işletmenin finansal durumunun ve finansal performansının biçimlendirilmiş sunumu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda işletmenin finansal dili olarak tanımlanan finansal tabloların genel amacı da işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında geniş bir kullanıcı kitlesine ekonomik kararlar alırken faydalı olacak bilgiyi sağlamaktır. Bununla birlikte finansal tablolar işletmede yönetime yatırımlar aracılığı ile emanet edilen kaynakların nasıl kullanıldığının sonuçlarını göstermek açısından da son derece önem taşımaktadır. Bu bağlamda işletme içindeki ve dışındaki bilgi kullanıcıların karar alım süreçlerine temel oluşturan en önemli konuların başında ise kar ve kar dağıtımının geldiği söylenebilir. En genel ifade ile kâr, bir ekonomik biriminin faaliyetlerini ölçmek amacıyla kullanılan en önemli göstergelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmenin bir faaliyet dönemi içerisindeki faaliyet sonuçlarının karşılığı olarak değerlendirilmekte ve karar alıcıların da sıklıkla başvurduğu temel gösterge olmaktadır. Bu anlamıyla bir ekonomik birimdeki faaliyet sonucunda oluşan karın yönetilmesi de yine işletmenin alacağı önemli stratejik kararlardan birini oluşturmaktadır. Bu noktada işletme yönetiminin işletmenin iç ve dış çevresindeki bilgi kullanıcılarının da ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte geçmiş dönemlere ait faaliyetlerinin analizini ve yorumlamasını sağladıktan sonra yine belirtilen karar alıcılar açısından temel bir gösterge olarak kabul edilen net karın dağıtımına karar vermesi gerekmektedir.

Bununla birlikte TMS 1 içerisindeki temel finansal tablolardan biri olan kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu bilgi kullanıcılarının bu temel ihtiyacına cevap verecek nitelikte bilgiyi sunmaktadır. Bu anlamıyla da kar veya zarar diğer kapsamlı gelirin bileşenleri dâhil edilmeden, toplam gelirden giderler düşüldükten sonra kalan tutarı ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu nedenle işletmedeki net kar ve net karın dağıtımının nasıl olacağı sorusu muhasebe ve finans disiplini içerisinde önemli bir yer bulduğu gibi (Shabani vd., 2014: 3103), kar ve dağıtım teorisi yaygın makro dinamik modeller içerisinde de gösterilmektedir (Pasinetti, 1962).

Kar dağıtımında en önemli noktayı net karın dağıtılacak olan kısmının belirlenmesi ve tüm ortakların çıkarları doğrultusunda bir kar dağıtım stratejisinin gözetilmesi oluşturmaktadır (Petrova ve Beztzeny, 2016). Uygulamada kârın dağıtımına ilişkin kararlar, kısmen veya tamamen hissedarların çıkarları gözetilerek alınmaktadır. Ancak ülkeler seviyesindeki yürürlükte olan yasal mevzuatlar da sürecin işletmeler açısından hem raporlanması hem de dağıtılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemesi açısından düzenlemeler yapmaktadır. Bu da

işletmeler seviyesinde gerçekleşen ve karar alımında önemli bir yer tutan kar payı dağıtımına ilişkin finansal bilginin hangi miktarlarda dağıtılacağını ve nasıl raporlanacağını belirlemektedir.

Karın dağıtımına yönelik hazırlanan yasal altyapının özellikle finansal kriz veya içinde bulunduğumuz yeni Koronavirüs (Covid 19) salgın süreci gibi ekonomik etkiler başta olmak üzere birden fazla boyutta etkileri olan kriz dönemlerinde ve sonrasında nasıl olması gerektiği tüm dünyada yeniden şekillendirilmektedir. Bu çalışmada öncelikle sermaye şirketlerindeki kar payı hakkı ve kar payı dağıtımına ilişkin yasal mevzuat üzerinde durulmakta ardından özellikle salgın sürecinde bu salgının ekonomik ve sosyal hayata olan etkilerini azaltmak amacıyla 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na eklenen geçici 13. Madde ile net dönem kar dağıtımının usul ve esaslarının değerlendirilmesi ve yeni belirlenen usul ve esasların uygulanma süreçleri hakkında açıklamalara yer verilmektedir.

2. KAR PAYI HAKKI

Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 507/1 uyarınca her pay sahibi kanun ve esas sözleşme hükümlerine göre pay sahiplerine dağıtılması kararlaştırılmış net dönem kârına, payı oranında katılma hakkını sahiptir. Kâr payı hakkı mevzuatta iki ayrı anlamda ele alınmıştır. Bu anlamlardan ilki kâr payı hakkının pay sahipleri bakımından vazgeçilemez hak olması (Pulaşlı, 2020: 568) ikincisi ise mal varlıksal hak niteliği kapsamında pay sahibinin kanun ve esas sözleşme hükümlerine veya genel kurul kararları sonucunda ortaya çıkan dağıtılmaya tahsis edilen yıllık kâra veya dağıtılmaya tahsis olunan yedek akçelere katılması ile gerçekleşen haktır (Poroy vd., 2019: 696). Bununla birlikte TTK'nın 408. maddesine gör kâr payının dağıtılıp dağıtılamayacağı ve bu hususa mukabil olarak miktarı konusunda yetkinin genel kurula ait olduğu da açıklanmaktadır.

İlk olarak kâr payı hakkının dağıtım yetkisi genel kurulun devredilmez yetki ve görevleri arasında sayılmaktadır. TTK'nın 408. Maddesinin 1. Fıkrasında yer alan "*Genel kurul, kanunda ve esas sözleşmede açıkça öngörülmüş bulunan hâllerde karar alır.*" ifadesinde genel kurulun karar verme yetkisini kanundan ve kanun hükümleri çerçevesinde düzenlenmiş bulunan esas sözleşmeden alabileceğine hükmedilmiştir. Bu hüküm aynı zamanda genel kurul ile yönetim kurulu arasında görev ve yetki paylaşımındaki sınırı da çizmektedir (Poroy vd.,2019: 531). Benzer nitelikte TTK'nın 408. maddesinin 2. fıkrasında ise genel kurulun devredilemez görev ve yetkileri sayılmıştır. Bu görev ve yetkiler şunlardır:

- (1) Genel kurul, kanunda ve esas sözleşmede açıkça öngörülmüş bulunan hâllerde karar alır.
- (2) Çeşitli hükümlerde öngörülmüş bulunan devredilemez görevler ve yetkiler saklı kalmak üzere, genel kurula ait aşağıdaki görevler ve yetkiler devredilemez:
 - a) Esas sözleşmenin değiştirilmesi.
 - b) Yönetim Kurulu üyelerinin seçimi, süreleri, ücretleri ile huzur hakkı, ikramiye ve prim gibi haklarının belirlenmesi, ibraları hakkında karar verilmesi ve görevden alınmaları.
 - c) (Değişik: 26.6.2012-6335/22 md.) Kanunda öngörülen istisnalar dışında denetçinin seçimi ile görevden alınması.
 - d) *Finansal tablolara, yönetim kurulunun yıllık raporuna, yıllık kâr üzerinde tasarrufa, kâr payları ile kazanç paylarının belirlenmesine, yedek akçenin sermayeye veya dağıtılacak kâra katılması dâhil, kullanılmasına dair kararların alınması.*
 - e) Kanunda öngörülen istisnalar dışında şirketin feshi.
 - f) Önemli miktarda şirket varlığının toptan satışı.

- (3) Tek pay sahipli anonim şirketlerde bu pay sahibi genel kurulun tüm yetkilerine sahiptir. Tek pay sahibinin genel kurul sıfatıyla alacağı kararların geçerlilik kazanabilmeleri için yazılı olmaları şarttır.

Görüldüğü üzere kâr payının belirlenmesi ve sonraki süreç içerisinde kâr payının dağıtılmasına dair mutlak yetkili organ anonim şirket genel kuruludur. Ancak yetki her ne kadar genel kurulda olsa da dağıtımın gerçekleştirilmesi ve miktarın tespiti hususlarında genel kurul esas sözleşme ile bağlıdır (Bahtiyar, 2020, s. 299). Kar payı hakkına ilişkin yapılan açıklamalar ile birlikte hakkın dağıtımına yönelik uyulacak usul ve esaslar TTK'da ayrıca düzenlenmiş bulunmaktadır.

3. KAR PAYI HAKKININ DAĞITIMI VE KAR PAYI DAĞITIMINA İLİŞKİN GENEL KURUL KARARLARININ İPTALİ VE BUTLANI

Belirtilen durum içerisinde anonim şirketlerde TTK'ya göre kâr payı dağıtılmasının şartları ise aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

- (1) TTK 509/1 uyarınca kâr payı ancak net dönem kârından ve serbest yedek akçelerden dağıtılabilir.
- (2) Yıllık bilançoya göre kâr elde edilmiş olmalı veya önceki yılların kârlarından bu amaç dâhilinde kullanılabilmesi mümkün yedek akçe ayrılmış olmalıdır (Bahtiyar, 2020: 299; Pulaşlı, 2020: 568). Bu durum itibarıyla anonim şirketler kâr etmediği takdirde kâr payının dağıtımı mümkün değildir (Kayıhan, 2019: 274).
- (3) Pay sahiplerine dağıtılacak kâr payının belirlenebilmesi için kanuni¹ ve esas sözleşmede öngörülen isteğe bağlı yedek akçeler² ayrılmalıdır (TTK 523/1).
- (4) Kâr payının dağıtılabilmesi için 2. ve 3. maddede sayılan ilgili kalemler net dönem kârından ayrılmalıdır (Pulaşlı, 2020: 568).
- (5) Kâr payının nakden ödenmesi gerekli olup ilgili pay TTK 508/1 uyarınca esas sözleşmede aksine hüküm yok ise kâr ve tasfiye payı pay sahibinin sermaye payı için şirkete yaptığı ödemelerle orantılı olarak hesap edilmelidir. TTK 507/2 ise kâr payı konusunda bir istisnai düzenleme olup esas sözleşme de bu yönde bir hüküm bulunması halinde pay sahiplerinin kâra eşit oranda katılımını ön gören genel ilkenin istisnasını oluşturur.
- (6) Kâr dağıtım kararı bir genel kurul karar olup bu kararın alınabilmesi için her şeyden önce TTK 519/1'e göre yıllık kârın yüzde beşi, ödenmiş sermayenin yüzde yirmisine ulaşınca

¹ Kanun gereği ayrılması zorunlu yedek akçe kaynağını TTK 519'dan alır. Bu hususa göre yıllık karın yüzde beşi ödenmiş sermayenin yüzde 20 sine ulaşınca kadar genel kanuni yedek akçe ayrılması zorunlu olup, bu zorunlu sınır koşul olarak sağlandıktan sonra 519/2 uyarınca" a) Yeni payların çıkarılması dolayısıyla sağlanan primin, çıkarılma giderleri, itfa karşılıkları ve hayır amaçlı ödemeler için kullanılmamış bulunan kısmı, b) İskat sebebiyle iptal edilen pay senetlerinin bedeli için ödenmiş olan tutardan, bunların yerine verilecek yeni senetlerin çıkarılma giderlerinin düşülmesinden sonra kalan kısmı, c) Pay sahiplerine yüzde beş oranında kâr payı ödendikten sonra, kârdan pay alacak kişilere dağıtılacak toplam tutarın yüzde onu, genel kanuni yedek akçeye eklenir". Genel kanuni yedek olarak tanımlanan bu hal kapsamında; sermayenin veya çıkarılmış sermayenin yarısını aşmadığı takdirde, sadece zararların kapatılmasına, işlerin iyi gitmediği zamanlarda işletmeyi devam ettirmeye veya işsizliğin önüne geçmeye ve sonuçlarını hafifletmeye elverişli önlemler alınması için kullanılabilir. (519/3)

² Bu yedek akçeler kanuni yedek akçenin dışındaki yedek akçelerdir. 2'ye ayrılır: 1. **Ana sözleşme ile ayrılan yedek akçe;** TTK'nın 521. maddesi kapsamında ana sözleşmeye konulacak olan bir hüküm olup konusunu yıllık karın yüzde beşinden fazla bir tutarın yedek akçe olarak ayrılabilmesi veya yedek akçenin ödenmiş sermayenin yüzde yirmisinin aşılabileceğinin değerlendirilerek ve bunların özgülenme amacıyla harcanma yolları ve şartları belirlenebilmesidir. 2. **Genel kurul kararıyla ayrılan yedek akçe;** TTK 523. maddesi kapsamında; "Genel kurul; a) Aktiflerin yeniden sağlanabilmesi için gerekliyse, b) Bütün pay sahiplerinin menfaatleri dikkate alındığında, şirketin sürekli gelişimi ve olabildiğince kararlı kâr payı dağıtımını yönünden haklı görülüyorsa, Kanunda ve esas sözleşmede öngörülenlerden başka yedek akçe ayrılmasına da karar verebilir." Bu koşulun gerçekleşebilmesi için Kanuni ve esas sözleşmede öngörülen isteğe bağlı yedek akçeler ayrılmış olmalıdır.

kadar genel kanuni yedek akçeye ayrılmalıdır. Bu husus tamamlanmış ise TTK'nın 409. Maddesi hükmünce toplantılar usulünce gerçekleştirilmelidir. Şayet yedek akçeye yıllık kârın yüzde beşinden fazla bir tutarın ayrılacağı ve yedek akçenin ödenmiş sermayenin yüzde yirmisini aşabileceği hakkında esas sözleşmeye hüküm konulmuş ise bu duruma ayrıca genel kurul tarafından uyulmalıdır(TTK 521/1).

- (7) Kar payı dağıtımına ilişkin genel kurul toplantıları aksi sözleşme ile ön görülmemişse TTK'nın 418.maddesi kapsamında sermayenin en az dörtte birini karşılayan payların sahiplerinin veya temsilcilerinin varlığıyla toplantı icra edilmelidir ve bu nisabın toplantı süresince korunması şarttır. İlk toplantıda anılan nisaba ulaşamadığı takdirde, ikinci toplantının yapılabilmesi için nisap aranmayacaktır. Genel kurul tarafından kâr dağıtım kararının verilmesi ve miktarın saptanması kararları ise her halde toplantıda hazır bulunan oyların çoğunluğu ile verilmelidir.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda TTK'da kar payı hakkının dağıtım yetkisi ve şartları hakkında detaylı açıklamalar yer aldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak özellikle uygulama noktasında yaşanabilecek sorunlar da göz önüne alınarak TTK'da genel kurul kararlarının iptali ve butlanı konusu da düzenlenmiştir. İlgili hükümler kapsamında genel olarak uygulamada karşılaşılan somut olayın varlığına göre kâr payı dağıtımına ilişkin alınan genel kurul kararlarının iptali ve butlanı söz konusu olabilir. TTK'nın445. Maddesinde genel kurul kararının iptal sebepleri düzenlenmiş olup TTK'nın 447. maddesinde ise hangi koşul ve hallerde genel kurulda alınan kararların butlan sayılacağı düzenlenmiştir. 448. madde ile 451. maddeleri arasında ise iptal ve butlan davasını konu edinen ortak hükümler düzenlenmiştir. Örneğin TTK'nın 450. maddesine göre Genel kurul kararının iptaline veya butlanına ilişkin mahkeme kararı, kesinleştikten sonra bütün pay sahipleri hakkında hüküm ifade etmektedir.

Hukukî sonuç doğuran bir irade beyanı olması nedeniyle genel kurul kararı, bir hukukî işlem niteliğindedir. Genel kurul kararlarının iptale tabi olması için kararın toplantı ve karar nisaplarına uygun olarak alınmış şeklen geçerlilik unsurlarını taşıyan; ancak konusu bakımından, kanuna, esas sözleşmeye ve/veya özellikle dürüstlük kurallarına aykırı olması gerekir. İptal davası açabilmek için ise pay sahiplerinin veya şirketin herhangi bir zarar görmüş olması şart değildir (Moroğlu, 2014: 303-305) Genel kurul kararlarının iptalinin söz konusu olabilmesi için Yargıtay³'da ilk şart olarak alınmış geçerli bir kararın varlığını aramaktadır.

Bunlara ek olarak TTK'nın 445. maddesinde genel kurul kararının iptal sebepleri düzenlenmiştir. Genel kurul kararlarının başta yasal mevzuata veya şirketin ana sözleşme hükümlerine aykırı olması durumunda buna ek olarak “dürüstlük” kuralına aykırılığın tespit edilmesi halinde iptal davası açılacağı bilinmektedir. Kanunda öngörülen hallerden birinin varlığı halinde TTK'nın 446. maddesinde sayılan kişiler (pay sahipleri, yönetim kurulu, yönetim kurulu üyeleri) şirket merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesinde 3 ay içinde iptal davası açma hakkına sahiptir. TTK'nın 445.maddesinde sayılan sınırlı haller: Kanun hükümlerine aykırı olması hali, ortaklık esas sözleşmesi hükümlerine aykırı olması hali ve özellikle dürüstlük kuralına aykırı olması hali şeklindedir.

³ 11. Hukuk Dairesinin 07.02.1984 tarih 1984/252 E. 594 K sayılı kararında özetle "... Oluşmayan ve henüz ortada mevcut olmayan bir genel kurul kararı aleyhine de iptal davası açılması ise yasal olarak mümkün değildir" hükmüyle Yargıtay genel kurul kararlarının iptal davasına konu edilebilmesi için ilk şart olarak geçerli bir genel kurul kararının varlığını arar". Denilerek hükme konu edilmiştir. Yargıtay 11. HD.'nin 28.5.1986 tarihli, 1986/1503 E. Ve 1986/3243 K. sayılı kararında da alınmış geçerli bir karar bulunmaması karşısında davanın kabulü halinde, kararın iptaline değil, talebin içinde mündemiç bulunan, kararın geçersizliğinin tespitine karar verilmek gerektiği" hükme konu edilmiştir.

Buna göre alınan bir yönetici şirket genel kurul kararı yukarıda sayılan hukuki durumlardan birine aykırı olursa TTK'nın 446. maddesine göre pay sahipleri⁴, Yönetim Kurulu ve Yönetim Kurulu üyeleri iptal davası açma hakkına sahiptir.

TTK'nın 445. maddesinde düzenlenen iptal sebeplerinden ilki genel kurul kararlarının kanun hükümlerine aykırı olması halidir. Kuşkusuz buradaki kanun hükümlerine aykırılıkla kast edilen sadece TTK hükümlerine aykırılık değildir (Poroy vd., 2019: 601; Kırca vd., 2017: 64; Bahtiyar, 2020: 205; Arslanlı, 1960: 79; Kayar, 2018: 433; Şener, 2011: 536-537; Türk, 2019: 94). Dolayısıyla yokluk ve butlan halleri hariç olmak üzere herhangi bir kanun hükmüne aykırılık sebebiyle iptal davası açılabilir. Kâr payı dağıtımına ilişkin bir önceki bölümde incelemiş bulunduğumuz TTK'nın özellikle 507, 508, 509 ve 519. maddelerine aykırı alınan kararlar bu kapsamda değerlendirildiğinde iptal davasının konusunu oluşturabilir.

TTK'nın 445. maddesinde düzenlenen iptal sebeplerinden ikincisi ise genel kurul kararlarının ortaklık esas sözleşmesi hükümlerine aykırı olması halidir. Pek tabi bu durumun gerçekleşebilmesi için ilk şart karar aykırılık oluşturduğu ön görülen esas sözleşme hükmünün hukuken geçerli olması gereklidir (Poroy vd., 2019: 602; Moroğlu, 2014: 231; Nomer, 2008: 143-144). Buna ek olarak TTK'nın kâr payı dağıtımına ilişkin 523, 508 ve 507/2 hükümlerinde düzenlenen şartlara aykırı alınan kararlar bu yönden iptale konu edilebilir.

TTK'nın 445. maddesinde düzenlenen iptal sebeplerinden üçüncüsü ve sonuncusu ise dürüstlük kuralına aykırılıktır. Herkesin haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorunda olduğunu düzenleyen ve bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeninin koruyamayacağını belirten Türk Medeni Kanunu'nun 2.maddesine aykırı olduğu iddia edilen genel kurul kararlarına karşı iptal davası açılabilir. Bu yönden hareketle esasen kanunlara veya esas sözleşmeye aykırılık teşkil etmese de dürüstlük kuralına aykırı olarak gerçekleştirilen kâr payı dağıtımının iptal davasının konusu olabileceği söylenebilir.

Uygulamada karşılaşılan somut olayın varlığına göre kâr payı dağıtımına ilişkin alınan genel kurul kararlarının butlanı söz konusu olabilir. Butlan halinde hukuki işlemin kurucu unsurlarının tam olması sebebiyle işlem kurulmuştur ancak hukuk işlemin geçerlilik unsurlarının tam olmaması sebebiyle baştan itibaren hüküm ve sonuç doğurmamaktadır. TTK'nın 447. maddesinde hangi koşul ve hallerde genel kurulda alınan kararların butlan sayılacağı düzenlenmiştir. Buna göre:

“Genel kurulun, özellikle;

a) Pay sahibinin, genel kurula katılma, asgari oy, dava ve kanundan kaynaklanan vazgeçilemez nitelikteki haklarını sınırlandıran veya ortadan kaldıran,

⁴ TTK md 446'da "Toplantıda hazır bulunup da karara olumsuz oy veren ve bu muhalefeti tutanağa geçirten, toplantıda hazır bulunsun veya bulunmasın, olumsuz oy kullanmış olsun ya da olmasın; çağrının usulüne göre yapılmadığını, gündemin gereği gibi ilan edilmediğini, genel kurula katılma yetkisi bulunmayan kişilerin veya temsilcilerinin toplantıya katılıp oy kullandıklarını, genel kurula katılmasına ve oy kullanmasına haksız olarak izin verilmediğini ve yukarıda sayılan aykırılıkların genel kurul kararının alınmasında etkili olduğunu ileri süren pay sahipleri, " denilerek iptal davasının açılması yönünden pay sahipleri 2 ye ayrılmıştır. İlk hak sadece toplantıya katılan pay sahiplerine tanınmıştır. Toplantıda hazır bulunan pay sahiplerinin genel kurul kararına ilişkin iptal davası yoluna başvurabilmek için genel kurul kararına karşı olumsuz oy vermiş olmaları ve de olumsuz oy vermelerine ilişkin muhalefet beyanlarını tutanağa geçirtmeleri zorunludur. 2. hak ise tüm pay sahiplerine tanınmış olan hakkı konu alır. Buna göre genel kurul toplantısında yapılan oylamada olumsuz oy kullanmış olsun ya da olmasın hatta toplantıda hazır bulunup bulunmadığına bakılmaksızın her pay sahibi TTK 445' de sınırlı sayılı olarak sayılmış hukuki durumlar yönünden iptal davası açma hakkına sahiptir." Pay sahibi gerçek kişi ise iptal davasını kendisi; tüzel kişi ise yasal temsilcileri tarafından açılabilir. Bu kişilerin ortakları ya da genel kurula gönderdiği temsilcisi dava açma hakkına sahip değildir. Daha fazla bilgi için bkz: Poroy, R., Tekinalp, Ü. ve Çamoğlu, E. (2019). Ortaklıklar Hukuku - I (14. b., Cilt 1). İstanbul: Vedat Kitapevi, s.607-610.

- b) Pay sahibinin bilgi alma, inceleme ve denetleme haklarını, kanunen izin verilen ölçü dışında sınırlandıran,
- c) Anonim şirketin temel yapısını bozan veya sermayenin korunması hükümlerine aykırı olan, kararları batıldır” denilmiştir.

TTK madde 447 hükmünde genel kurul kararlarının butlanı genel kurul kararlarının iptalinden ayrı bir şekilde düzenlemiştir. Madde içerisinde butlan oluşturacak sebeplerin önemli bulunanları sayılmış ve fakat butlanın tanımı ne 447.madde özelinde ne de TTK’nın diğer hükümlerinde butlanın tanımı yapılmamıştır. Ancak burada özellikle 447. Maddede sayılan haller sınırlı sayı (numerus clausus) özelliği taşımadığını belirtmek gerekmektedir. Kanun koyucu hükmünde butlan sebebi oluşturabilecek temel sebepleri belirtmiştir. Dolayısıyla butlan hallerini sadece hükmünde sayılı sınırlı haller olarak değerlendirmemek gerekir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde kâr payı dağıtımına ilişkin olarak alınan genel kurul kararı konusu bakımından, kamu düzenine, emredici hükümlere, ahlâk ve adaba, kişilik haklarına aykırı veya konusu bakımından imkânsız ise, geçersizdir (Pulaşlı, 2013: 1-2).

Bu nitelikteki kâr payı dağıtımına ilişkin genel kurul kararlarının batıl olduğu iddiasıyla hukuki menfaati bulunan herkes iptal davasında belirlenen 3 aylık sürenin aksine herhangi bir süreyle sınırlandırılmadan tespit davası açabilir (Eren, 2013; Alper, 2012: 35).

Yapılan açıklamalar doğrultusunda şirketlerde kar payı dağıtımına ilişkin esaslar ve uygulamada çıkabilecek olan sorunlar TTK’da ilgili maddeleri çerçevesinde detaylandırılarak açıklanmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında özellikle içinde bulunduğumuz süreç gibi salgın dönemlerindeki belirsizliklerin şirketlerin kar payı dağıtımına olan etkileri bağlamında açıklamalara yer verilmektedir.

4. YENİ KORONAVİRÜS (COVID-19) SALGIN DÖNEMİNDE KAR PAYI DAĞITIMI

Bilindiği gibi tüm dünyada, antik çağlardan günümüze kadar birçok salgına rastlanmaktadır. Yaşanan salgınların dünyanın büyük bir bölümünün hem ekonomik hem de toplumsal düzeyde geniş çaplı olumsuz etkileri meydana gelmiştir. Günümüzde, yeni bir koronavirüsün bir sonucu olarak ortaya çıkan salgınının tespit edilmesi ile tüm dünyada yeni bir süreç başlamıştır. Salgın ile mücadele noktasında ülkeler seviyesinde alınan önlemler dünya çapında ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiş ve bu faaliyetlerin birer sonucu olarak ifade edilen finansal raporlar üzerindeki etkileri de olumsuz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Belirsizliğin olduğu anda muhasebenin temel kavramlarından biri olan işletmenin sürekliliği kavramı açısından endişeler de ortaya çıkmaya başlamıştır (El-MousawiveKanso, 2020).

Bununla birlikte tüm dünyadaki ekonomik etkilerinin henüz net olarak belirlenemediği koronavirüs salgınının birçok şirketin operasyonları ve gelir döngüleri üzerinde son üç ayda çok ciddi olumsuz etkiler yarattığı bilinmektedir. Salgın sürecinde hemen hemen her sektördeki işletmelerde talep düşüklüğü ve borç – alacak dengesinin normal piyasa koşullarına göre sağlanamadığı da bilinmektedir. Özellikle işletmelerdeki başta tedarik zinciri yönetimi olmak üzere nakit yönetimindeki temel sorunlar şirketlerin, gelir döngüsüyle ilgili varlıklarının raporlama tarihinde bu faktörleri yansıtabilecek şekilde uygun bir şekilde ölçülüp ölçülmediğini değerlendirmesini zorunlu hale getirmektedir (KPMG, 2020). Bu noktada işletmenin başta kazanç yönetimi politikası olmak üzere mevcut salgın dönemindeki karını ve kar dağıtım politikalarını da gözden geçirmesi gerekmektedir (<https://www.granthornton.global/globalassets>).

Benzer durumu finansal kriz dönemlerinde görmek de mümkündür. Özellikle ekonomik belirsizliğin ve dolayısıyla da riskin yüksek olduğu kriz dönemlerinde ya da krize neden olabilecek içinde bulunduğumuz süreç gibi salgın dönemlerinde de şirketler açısından kar

dağıtımı ve karın yönetilmesi sorunu normal ekonomik koşullarda alınan kararlardan çok farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve işletme ile ilgili tüm paydaşlar açısından dengeyi gözeterek stratejik bir karar alımı yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Kowalska-MusiałveWydymus, 2014). Bu önermeyi destekler nitelikte Aleknevičienėvd.'nin (2003) araştırması gösterilebilir. Normal piyasa koşullarında bir şirkette alınan herhangi bir finansal karar – yatırım, karın dağıtımı, sermaye artışı ya da azalışı vb. – yatırımcıların alternatif yatırım olasılıklarından etkilenmekle kalmamakta aynı zamanda tüm paydaşların ihtiyaçlarını da karşılamaya dönük bir şekilde açıklanabilmektedir. Bu durum hem mevcut hem de potansiyel yatırımcılar açısından şirkete yatırmış oldukları ya da yatıracağı paranın geri alınması ve bu yatırımın yüksek seviyede kazanç sağlaması ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu noktada da yatırımın riski ile olan ilişkisi incelenmektedir (Aleknevičienė vd., 2006: 18). Ancak kriz dönemlerinde kar dağıtımına ilişkin karar daha stratejik bir öneme sahip olmakta ve net finansal sonuç olarak karşımıza net kar, dağıtım tabi olan kar rakamını da ifade ettiğinden (Kowalska-Musiał and Wydymus, 2014) tüm paydaşların çıkarları doğrultusunda bir kar dağıtım stratejisinin gözetilmesini zorunlu hale getirmektedir (Petrova ve Beztsenny, 2016). Bu da özellikle bu dönemlerde net karın dağıtımının başta yasal olmak üzere birçok düzenlemeye yer almasını açıklamaktadır.

Yeni koronavirüs salgın döneminde de yaşanan belirsizlik ortamının şirketler üzerindeki olası etkilerini azaltmak amacıyla ülkemizde de bir düzenleme yapılmıştır. Bir sonraki başlık altında yapılan yasal düzenlemeye ve mevcut kar dağıtım süreçlerine olan etkilerine ilişkin değerlendirmeleri bulmak mümkündür.

5. 6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU GEÇİCİ MADDE 13 İLE GETİRİLEN KAR PAYI DAĞITIM SINIRLAMASI VE UYGULAMASI

17/04/2020 tarihli ve 7244 Sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na eklenen Geçici 13'üncü madde eklenmiştir. 7244 Sayılı Kanunun gerekçesi *"ekonomik faaliyetlerin azalması ve piyasalardaki belirsizlik ortamının toplum sağlığı ve ekonomi üzerindeki etkilerinin ölçülemediği bu nedenle de ihtiyatlılık politikası gereği olarak, şirket nakit kâr dağıtımı yapılması suretiyle azaltılmaması, şirketlerin mevcut özkaynak yapılarının korunması ve ilave finansman ihtiyacının doğmaması amacıyla Geçici 13. madde ile 30.09.2020 tarihine kadar yapılacak kâr dağıtımına ilişkin düzenleme getirmek"* olarak açıklanmaktadır.

Ticaret Bakanlığı tarafından söz konusu geçici maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar hakkında açıklamalarda bulunmak amacıyla bir tebliğ hazırlanmış ve 17.05.2020 tarihli 31130 sayılı Resmi Gazetede 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Geçici 13'üncü Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğ kapsamında *kâr payının hesaplanmasında; finansal tabloların Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından belirlenen standartlara uygun hazırlamak zorunda olanlar tarafından Kanunun 88 inci maddesine göre hazırlanan, bunlar dışında kalanlar tarafından ise 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre hazırlanan finansal tablolar esas alınarak hesaplanacağına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.* Yapılan bu kar payı dağıtımında öngörülen kar payı tutarı 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'na göre tutulan kayıtlarda bulunan kâr dağıtımına konu kaynakların toplam tutarını aşamayacağı da ifade edilmektedir.

İlgili tebliğde 1.maddesinde *devlet, il özel idaresi, belediye, köy ile diğer kamu tüzel kişilerinin ve sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait fonların ve doğrudan veya dolaylı olarak sermayesinin yüzde ellisinden fazlasına sahip olan şirketlerin yani 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 2. maddesinin 5. fıkrasında belirtilen bağlı ortaklıklar kapsam dışında bırakılmıştır.*

İlgili tebliğin 4. Maddesinde ise kar payı ve kar payı avansı dağıtımına ilişkin esaslar aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

Madde 4 (1) Sermaye şirketlerinde Kanunun geçici 13'üncü maddesinin yürürlüğe girdiği 17/4/2020 tarihinden 30/9/2020 tarihine kadar 2019 yılı net dönem kârının yalnızca yüzde yirmi beşine kadarının nakden dağıtımına karar verilebilir, geçmiş yıl kârları ve serbest yedek akçeler dağıtımına konu edilemez. Bu sınırlama, Kanunun 462'nci maddesi uyarınca iç kaynaklardan yapılacak sermaye artırımında uygulanmayacaktır.

Bu hüküm ile ilk olarak TTK'nın 509/2 "kâr payı ancak net dönem kârından ve serbest yedek akçelerden dağıtılabilir" hükmünde düzenlenmiş bulunan serbest yedek akçelerden karın dağıtılması durumu ortadan kalkmıştır. İkinci olarak ise, TTK'nın 519/1'de düzenlenmiş olan kanuni yedek akçeyi ayırdıktan sonra ve şayet düzenlenmiş ise ana sözleşme ve genel kurul kararı ile ayrılan serbest yedek akçeler ayırdıktan karın nasıl dağıtılacağı genel kurulun irade serbestisine tanınmışken; ilgili hüküm ile bu duruma da bir sınırlama getirilmiştir.

İlgili tebliğde Madde 4 kapsamında sermaye şirketlerine genel kurul tarafından 30/9/2020 tarihi sonuna kadar yönetim organına kâr payı avansı dağıtımını yetkisi verilemeyeceği düzenlenmiş ve ancak Kanunun geçici 13'üncü maddesinin yürürlüğe girmesinden önce genel kurulca kâr payı dağıtımını kararı alınmasına rağmen henüz pay sahiplerine ödeme yapılmamışsa veya kısmi ödeme yapılmışsa ise, 2019 yılı net dönem kârının yalnızca yüzde yirmi beşine kadarının nakden dağıtımına karar verilebileceğine ilişkin olan sınırı aşan kısma dair ödemeler ile hesap döneminde zarar edilmiş olmasına karşın serbest yedek akçelerden dağıtım kararı alınmışsa henüz ödenmemiş kısma ilişkin tüm ödemeler 30 Eylül 2020 tarihine kadar erteleneceği düzenlenmiş ve ertelenen işbu ödemelere ilişkin olarak faiz tahakkuk ettirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Tebliğin 5. maddesinde kar payı dağıtımına ilişkin istisnalar açıklanmıştır. Bu durum dahilinde tebliğin 4. Maddesinde düzenlenen sınırlamadan muaf tutulan gerçek ve tüzel kişiler aşağıda yer almaktadır:

- 1) 28/3/2002 tarihli ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun geçici 20'nci maddesi ve ilgili Kararlar uyarınca Hazine destekli kredi kefaleti kullanan ve halen kapanmamış kredi borç bakiyesi bulunanlar hariç, 120.000 Türk Lirası ve altında kâr payı dağıtımını kararı alınan şirketler,
- 2) 25/8/1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun ek-2'nci ve geçici 23'üncü maddesi uyarınca yeni koronavirüs (Covid-19) kaynaklı zorlayıcı sebep gerekçesiyle kısa çalışma ödeneğinden ve/veya ücretsiz izne ayrılanlardan 4447 sayılı Kanunun geçici 24'üncü maddesi uyarınca nakdi ücret desteğinden yararlandırılanları istihdam edenler
- 3) Pay sahiplerince, dağıtımına karar verilen kâr payının yarısından fazlasının, Kanun hükümleri çerçevesinde başka bir sermaye şirketine olan sermaye taahhüt borcunun nakden ve defaten ifasında kullanılması şartıyla, kâr payı dağıtımını kararı alınan şirketler,
- 4) Pay sahiplerince, dağıtımına karar verilen kâr payının, imzalanan kredi sözleşmeleri veya proje finansman sözleşmeleri kapsamında 4'üncü maddenin birinci fıkrasında belirtilen sürenin sonuna kadar muaccel hale gelen yükümlülüklerin ifasında nakden kullanılması şartıyla, kâr payı dağıtımını kararı alınan şirketlerdir.

İlgili kişilerin kâr payı dağıtımlarının genel kurulda görüşülebilmesi için Bakanlıktan uygun görüş alınmasının zorunlu olduğu tebliğde ayrıca ifade edilmektedir. Bu durum kapsamında şirketlerin kar payı dağıtımlarının genel kurulda görüşülebilmesi için ilk olarak Bakanlıktan uygun görüş alınması zorunludur. Bakanlığa yapılacak olan başvurularda genel kurul

yapılmasına ilişkin yönetim organı kararının noter onaylı örneği, şirketin hesap dönemine ilişkin finansal durum tablosu ile kâr veya zarar tablosuna ek olarak aşağıdaki belgeler ile birlikte sunulmak durumundadır:

a) 28/3/2002 tarihli ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun geçici 20'nci maddesi ve ilgili Kararlar uyarınca Hazine destekli kredi kefaleti kullanan ve halen kapanmamış kredi borç bakiyesi bulunanlar hariç, 120.000 Türk Lirası ve altında kâr payı dağıtım kararı alınan şirketler ile 25/8/1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun ek-2'nci ve geçici 23'üncü maddesi uyarınca yeni koronavirüs (Covid-19) kaynaklı zorlayıcı sebep gereğiyle kısa çalışma ödeneğinden ve/veya ücretsiz izne ayrılanlardan 4447 sayılı Kanunun geçici 24'üncü maddesi uyarınca nakdi ücret desteğinden yararlandırılanları istihdam edenler anılan bentte belirtilen desteklerden yararlanılmadığına ilişkin ilgili kurumlardan kanıtlayıcı belge almak durumundadır.

b) Pay sahiplerince, dağıtımına karar verilen kâr payının yarısından fazlasının, Kanun hükümleri çerçevesinde başka bir sermaye şirketine olan sermaye taahhüt borcunun nakden ve defaten ifasında kullanılması şartıyla, kâr payı dağıtım kararı alınan şirketler dağıtılacak kâr payının yarısından fazlasını alma hakkı olanların başka bir sermaye şirketine olan sermaye taahhüt yükümlülüğünü kanıtlayacak belge almak durumundadır.

c) Pay sahiplerince, dağıtımına karar verilen kâr payının, imzalanan kredi sözleşmeleri veya proje finansman sözleşmeleri kapsamında 4'üncü maddenin birinci fıkrasında belirtilen sürenin sonuna kadar muaccel hale gelen yükümlülüklerin ifasında nakden kullanılması şartıyla, kâr payı dağıtım kararı alınan şirketlerin kredi sözleşmeleri ve proje finansman sözleşmeleri kapsamında ifa yükümlülüklerini kanıtlayıcı belge almak durumundadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşletmeler açısından önemli stratejik kararlardan biri olarak görülen kar payı dağıtım ve net karın dağıtılacak olan kısmının belirlenmesi olgusu muhasebe başta olmak üzere birçok disiplin içerisinde sıklıkla yer alan konuların başında gelmektedir. Özellikle işletmedeki tüm ortakların çıkarları doğrultusunda bir kar payı dağıtım stratejisinin gözetilmesi ve ekonomik belirsizlik ortamında bu kararların alınmasına rehberlik sağlamak amacıyla birçok ülkede farklı yasal düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Bu kapsamda ülkeler seviyesindeki yürürlükte olan yasal mevzuatlarda sürecin işletmeler açısından hem raporlanması hem de dağıtılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir. Bu da işletmeler seviyesinde gerçekleştirilen ve karar alımında önemli bir yer tutan kar payı dağıtımına ilişkin finansal bilginin hangi miktarlarda dağıtılacağını ve nasıl raporlanacağını belirlemektedir.

Bununla birlikte özellikle finansal kriz veya içinde bulunduğumuz yeni Koronavirüs (Covid 19) salgın süreci gibi ekonomik etkiler başta olmak üzere birden fazla boyutta etkileri olan kriz dönemlerinde ve sonrasında kâr payı dağıtımının nasıl olması gerektiği özellikle salgının toplumsal ve ekonomik boyuttaki etkilerini azaltmak ve işletmelerin sermaye yapılarını koruyarak sürekli olabilmeleri açısından son derece önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle sermaye şirketlerindeki kâr payı dağıtımına ilişkin yasal mevzuat üzerinde durulmakta ardından özellikle salgın sürecinde bu salgının ekonomik ve sosyal hayata olan etkilerini azaltmak amacıyla 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na eklenen geçici 13. Madde ile net dönem kar dağıtımının usul ve esaslarının değerlendirilmesi ve yeni belirlenen usul ve esasların uygulanmasında yaşanabilecek olası durumlar hakkında açıklamalara yer verilmektedir.

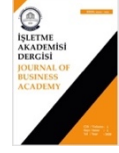
TTK'ya hakim olan genel ilkelerden kurumsal yönetim ilkesi içerisinde değerlendirilmiş olan şirket menfaatleri doğrultusunda hareket edilmesi ve şirket menfaatine aykırı olmayacak şekilde genel kurul kararlarının alınması yer almakta olup bu konuda bir serbesti söz konusudur. Şirket menfaatlerinin korunması açısından TTK'nın gösterdiği bu önem şirketler hukuku özelinde

borçlar sebebi ile şirket alacaklılarının sadece şirket malvarlığına başvurabilmelerinin de bir sonucu olmaktadır. Geçici 13. Madde düzenlemesi ile şirket organlarının kar payını dağıtması hususunun şirket menfaati ve borçlular aleyhine kullanmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Kanun koyucu TTK'nın kar payı dağıtımına ilişkin hükümlerine doğrudan bir müdahale gerçekleştirilmiş ve salgın nedeni ile kar payı dağıtımının olumsuz sonuç doğurabilecek ve kelebek etkisi yaratabilecek ekonomik dalgalanmanın önüne geçmeyi hedeflemiştir. Ancak hükümlerin uygulanmaması halinde şirketlerin karşılaştığı yaptırımın hangi hususlarda olacağının tebliğ içerisinde yer almaması kanımızca bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- 6102 Sayılı TTK, 14. 02. 2011 Tarih ve 27846 Sayılı Resmi Gazete.
- 7244 Sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 17.04.2020 Tarih ve 31102 Sayılı Resmi Gazete.
- 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18.06.1984 Tarih ve 18435 Sayılı Resmi Gazete.
- 6102 Sayılı TTK' nın Geçici 13 Üncü Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Tebliğ, 17.05.2020 Tarih ve 31130 Sayılı Resmi Gazete.
- Aleknevičienė, V., Jatkūnaitė, D. And Žaltauskienė, N. (2003). The Research of Dividend signaleffect in Lithuanianshare market. *Organizacijųvadyba: Sisteminiatyrimai*, (28), 7-19.
- Aleknevičienė, V., Domeika, P., and Jatkūnaitė, D. (2006). The Development of Company Dividend Policy in Respect of Profit Distribution Priorities. *Inžinerinėekonomika.*, 2006, Nr. 5 (50).
- Alper, G. (2012). Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Anonim Şirketlerde Genel Kurul Kararlarının Hükümsüzlüğü. B. Tiryakioğlu ve G. Güngör içinde, *Prof. Dr. Tuğrul Arat'a Armağan* (s. 61-88). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Arslanlı, H. (1960). *Anonim Şirketler II-III - Anonim Şirketin Organizasyonu ve Tahviller* (Cilt 2-3). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Bahtiyar, M. (2020). *Ortaklıklar Hukuku* (14. b.). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Eren, F. (2013). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (14. b.). Ankara: Yetkin Yayınevi.
- El-Mousawi, H. And Kanso, H. (2020). Impact of COVID-19 Outbreak on Financial Reporting in theLight of the International Financial Reporting Standards (IFRS) (An Empirical Study). *Research in Economics and Management*, 5 (2), 21-38.
- Hendriksen, Eldon S. 1982. *Accounting Theory*, Fourth Edition, USA: Richard D. Irwin, Inc.
- Kayar, İ. (2018). *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre Ticaret Hukuku* (5. b.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kayıhan, Ş. (2019). *Şirketler Hukuku* (3. b.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kırca, İ., Şehirali Çelik, F. H. ve Manavgat, Ç. (2017). *Anonim Şirketler Hukuku - Genel Kurul Kararlarının Hükümsüzlüğü* (Cilt 2). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Kowalska-Musiał, M., & Wydymus, Z. (2014). Zysk Netto Oraz Polityka Jego Podziału W Dobie Kryzysu Gospodarczego W Aspekcie Postrzegania Realizacji Nadrzędnego Celu Działalności Współczesnego Przedsiębiorstwa. *Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie*, (34), 49-71.

- Littleton, A.C. and V.K. Zimmerman. 1962. Accounting Theory: Continuity and Change, USA: Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs N. J.
- Moroğlu, E. (2014). *Anonim Ortaklıkta Genel Kurul Kararlarının Hükümsüzlüğü* (7. b.). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Nomer, H. N. (2008). *Kişî Birliklerinde Genel Kurul Kararlarının Geçersizliğine İlişkin Temel Esaslar*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Pasinetti, L. L. (1962). Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth. *The Review of Economic Studies*, 29 (4), 267-279.
- Petrova, Y. A., and Beztsenny, M. F. (2016). Specifics of Distribution of Profits in Joint – stock Companies. *Ekonomicke Trendy*, (4), 22-23.
- Poroy, R., Tekinalp, Ü. ve Çamoğlu, E. (2019). *Ortaklıklar Hukuku - I* (14. b., Cilt 1). İstanbul: Vedat Kitabevi.
- Pulaşlı, H. (2013). Anonim Şirket Genel Kurul Kararlarının Sakatlığı ve Müeyyidesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 885-898.
- Pulaşlı, H. (2020). *Şirketler Hukuku Genel Esaslar* (6. b.). Ankara: Adalet Yayınları.
- Shabani, V., Mir Aghaei, S. M., and Shabani, V. (2014). Investigating the Relation Ship Between Earnings and Stock Prices in Companies Accepted in the Stock Exchange: A Case Study in Iran (2000-2010). *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, 2 (3), 3102.
- Şener, O. H. (2011). *Teorik ve Uygulamalı Ortaklıklar Hukuku* (2. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TMS 1– Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı, <https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS%201%20Finansal%20Tablolar%C4%B1n%20Sunulu%C5%9Fu.pdf>. (Erişim Tarihi: 10. 05. 2020)
- Türk, M. C. (2019). *Anonim Şirketlerde Genel Kurul Kararlarının İptali*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Uçma, T. (2011). *Muhasebenin Teorik Yapısı Genel Bir Bakış*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- <https://www.grantthornton.global/globalassets/1.-member-firms/global/insights/insight-content-blocks-and-media/covid19-financial-reporting-and-disclosures/covid-19-financial-reporting-and-disclosures.pdf>. (Erişim Tarihi: 01. 06. 2020).
- <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/03/covid-19-revenue-cycle-07d.html>. (Erişim Tarihi: 01. 06. 2020).

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yerli ve Yabancı Sermayeli Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi

Prof. Dr. Ateş BAYAZIT HAYTA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret Bölümü, Ankara

ates.hayta@hbv.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-5467-9288

Öğr. Gör. Turgay YAVUZARSLAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Çarşamba Ticaret Borsası MYO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Samsun

turgay.yavuzarslan@omu.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-0481-1279

Öz

2019 yılı Ekim ayı itibariyle Türkiye’de 6 adet katılım bankası bulunmaktadır. Bunlardan 3’ü yabancı sermayenin kontrolünde, 3’ü ise yerli sermayenin kontrolünde olan katılım bankalarıdır. Çalışmanın amacı bu bankaların karşılaştırmalı analizini yapabilmektir. Araştırmada oran analizi, trend analizi ve karşılaştırmalı dikey analiz yöntemleri ile banka performansları incelenmiştir. Araştırma sonucunda, yabancı bankaların pazar payının daha fazla olduğu, fakat bunu yerli bankalara karşı kaybettikleri görülmektedir. Yapılan analize göre yerli bankaların yabancı bankalardan daha iyi performans gösterdikleri gözlemlenmiştir. Yabancı bankaların yalnızca brüt faaliyet kârlılığında yerli bankalardan üstün olduğu, bunun da kâr payı maliyetlerinin düşük olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Banka Performansı, Aktif Kârlılığı, Öz Kaynak Kârlılığı

Makale Gönderme Tarihi: 27.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 15.09.2020

Önerilen Atıf:

Bayazıt Hayta, A., Yavuzarslan, T. (2020). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yerli ve Yabancı Sermayeli Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 187-205.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Research Article

Comparative Financial Performance Analysis of Domestic and Foreign Participation Banks in Turkey

Prof. Dr. Ateş BAYAZIT HAYTA

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administration Sciences,
Department of International Trade

ates.hayta@hbv.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-5467-9288

Öğr. Gör. Turgay YAVUZARSLAN

Ondokuz Mayıs University, Çarşamba Chamber of Commerce Vocational School, Accounting
and Tax Implementations

turgay.yavuzarslan@omu.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-0481-1279

Abstract

As of October 2019, there are 6 participation banks in Turkey. 3 of them are participation banks under the control of foreign capital and 3 of them are under the control of domestic capital. The aim of the study is to make comparative analysis of these banks. In the research, bank performances were analyzed by ratio analysis, trend analysis and comparative vertical analysis methods. As a result of the research, it is seen that the foreign banks have a higher market share but they have lost this against domestic banks. According to the analysis, it was observed that domestic banks performed better than foreign banks. It has been determined that foreign banks are superior to domestic banks only in gross operating profitability, and this is due to low profit share costs.

Keywords: Participation Banking, Bank Performance, Return on Assets, Return on Equity

Received: 27.05.2020

Accepted: 15.09.2020

Suggested Citation:

Bayazıt Hayta, A., Yavuzarslan, T. (2020). Comparative Financial Performance Analysis of Domestic and Foreign Participation Banks in Turkey, *Journal of Business Academy*, 1(3): 187-205.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Günümüz katılım bankacılığının temel prensipleri ilk olarak 1955 yılında Pakistan'lı Muhammed Uzeyr tarafından oluşturulmuştur. Mısır'da 1960'ta kurulan Tasarruf Sandıkları ilk faizsiz bankacılık örneğidir. Günümüz sistemine en yakın örnek yine Mısır'da kurulan Tasarruf Bankası'dır. İslam Kalkınma Bankası ise 1974 yılında Türkiye'nin de arasında olduğu 7 ülke tarafından kurulmuştur (Kelleroğlu, 2017: 74). Özel finans kurumları 1985 yılında Türkiye'de faaliyete başlamış ve 2005 yılında bankacılık kanununda yapılan değişiklik ile katılım bankası adını almıştır.

Katılım bankacılığı genellikle gelişmekte olan ekonomilere sahip, Müslüman halkın çoğunlukta olduğu ülkelerde finans sisteminin geliştirilmesi için önemli rol oynamıştır. Ayrıca Müslüman halkların yaşadığı diğer toplumlarda geleneksel bankacılık sistemine bir alternatif oluşturmuştur. İslam dininde faizin kesin olarak yasaklanması, müslümanları geleneksel bankacılıktan kısmen uzak tutmuştur. Petrol üreten Müslüman ülkelerin, genellikle batılı ülkelerin bankalarında değerlendirdiği petrol ihracından elde ettiği dövizleri kendi ülkelerinde veya diğer Müslüman ülkelerde değerlendirmeleri için katılım bankaları büyük önem taşımaktadır (Erdem, 2010). Bu açıdan bakıldığında fon fazlası olan körfez ülkelerinden Türkiye'ye fon akışını, katılım bankalarının kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

Bankacılık sektörü içinde katılım bankacılığının payına bakıldığında Müslüman ülkeler arasında bankacılık sektörü en büyük ülke olmasına rağmen, söz konusu ülkeler arasında katılım bankacılığının payı en düşük olan ülke Türkiye'dir (Atar, 2017: 1059). Körfez ülkeleri ve Asya'daki ülkelerde Türkiye'ye oranla bankacılık sektöründeki pazar payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki pazar payının yüksek olmasının; katılım bankalarının çok uzun zamandır faaliyet göstermesi ve fetva kurullarının kurumsallaşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Arslan, 2018: 45).

Yatırımcıların katılım bankacılığından yararlanmasında önde gelen sebep dini nedenlerdir (Bektaş ve Seki, 2018: 213). Katılım bankaları İslami ilkelerin ekonomik hayatta uygulanmasını, tasarrufların doğrudan yatırımlara, reel sektöre yönlendirilmesini sağlamayı, faizli bir sistemde yatırımcılara kâr fırsatlarından yararlanma şansı sunmayı, dengeli bir finans sistemi kurmayı ve çeşitli bankacılık hizmetlerinin İslami değerlere uygun şekilde sunulmasını sağlamayı amaçlar (Takan ve Boyacıoğlu, 2013). Katılım bankacılığı faizsiz bankacılık prensiplerine uygun olarak faaliyet gösteren, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp, ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleriyle fon kullandıran bir bankacılık modelidir (Vurucu ve Arı, 2014). Katılım bankacılığı, parayı kendisinin üzerinden para kazanılacak bir meta olarak görmez. Bu sistemde para yalnızca ticarete değiş-tokuşu sağlayan bir araçtır. Bu sistemde emeğini, bilgisini ortaya koyan ile işin finansmanını sağlayan kâr ve zarara birlikte katlanırlar (Erdem, 2010).

Çalışmanın amacı Türkiye'de faaliyet gösteren yerli ve yabancı katılım bankalarının performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz edebilmektir. Bu amaçla oran analizi ve karşılaştırmalı dikey analiz yönteminden yararlanılmıştır. İlk olarak katılım bankacılığının mevcut durumu betimlenmiştir. Ardından katılım bankalarının finansal performansının değerlendirilmesinde farklı kalemler için oran analizi, trend analizi ve dikey analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Öz kaynakların verimli kullanılma derecesinin tespiti için öz kaynak karlılığı, varlıklardan sağlanan verimin ölçülmesi için aktif karlılığı, topladıkları mevduatların ne kadar verimli kullanıldığının tespiti için mevduatların krediye dönüşüm oranları ve banka aktiflerinin eğilim yüzdeleri hesaplanmış, son olarak gelir tablolarının dikey yüzdeleri hesaplanarak, katılım bankalarının gelir ve giderlerinde sağladığı etkinlik tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ticari bankalarla katılım bankalarının finansal analizlerinde genelde aynı yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bununla birlikte bazı alanlarda iki banka türü arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ticari bankalar açısından önemli risklerden biri likidite riskidir. Toplanan mevduatların uygun olmayan varlıklarda değerlendirilmesi vade açısından yanlış bir eşleşmeye dolayısıyla bankanın likidite güçlüğüne düşmesine neden olabilir. Katılım bankaları, katılma hesapları aracılığıyla topladıkları fonun bir kısmını likid varlıklar olarak ellerinde bulundurduklarından likidite riskine daha az maruz kalmaktadırlar. Karlılık oranları dikkate alındığında ise daha sağlıklı kararlar verebilmek için katılım bankalarının sunduğu her hizmetin karlılığının ayrı analizi daha faydalı olacaktır (Alani vd., 2013: 95). Yukarıda bahsedilen nedene ek olarak özünde performans göstergesi olmaması, kısa vadeli borç ödeme gücünü göstermesi nedeniyle, likidite oranları çalışmamızda dikkate alınmamıştır. Yine yukarıda ifade edildiği üzere sunulan hizmet bazında karlılığın daha sağlıklı görülmesi açısından çalışmamızda yüze indirgenmiş gelir tablolarından yararlanılmıştır. Katılım bankalarını değerlendirmek için genel olarak varlıklar, krediler, gelirler, sermaye, öz kaynak karlılığı, varlık karlılığı gibi unsurlardan yararlanılmaktadır (Nazar vd., 2018: 108). Bunun için çalışmamızda varlıkların değişimini izlemek için trend analizi, mevduatın krediye dönüşümü, öz kaynak karlılığı, varlık karlılığı incelenmiştir. Bahsedilen trend analizi yöntemi finansal bilgilerdeki değişimi izlemek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle daha geniş bir zaman dilimi daha dikkatli bir şekilde karşılaştırılabilmektedir (Mautz vd., 2006: 28). Öz kaynak karlılığı ve aktif karlılığı oranları ise faaliyetlerin etkinliğini tespit etmek ve gelecek planlamaları yapmak için önemli göstergeler olarak kabul edilmektedir (Myskova ve Hajek, 2017: 98). Çalışmamızda kapsamlı bir dönemsel karşılaştırma yapılabilmesi yalnızca trend analizinden faydalanılmamış, tüm hesaplamalar birden fazla dönem için yapılarak sunulmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performansları oran analizi, dikey analiz ve trend analizi yöntemleriyle ölçülmüştür. Bankalar yerli ve yabancı sermayeli olma durumuna göre sınıflandırılmış, performanslar hem bu kritere göre hem de bireysel bazda karşılaştırılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, bankaların Kamuyu Aydınlatma Platformu’na sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilmiştir. Araştırmada 2016 yılı ile 2019 yılı 6. ay arasındaki dönemlerde sunulan veriler esas alınmıştır.

3. KATILIM BANKACILIĞI

Katılım bankaları, mevduat toplama yetkisi olmayan kuruluşlardır. Özel cari hesaplar ve kâr/zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplama faaliyetinde bulunurlar (Pınar ve Erdal, 2008).

5411 Sayılı Bankacılık Kanuna göre;“özel cari hesap, katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar”dır. Katılma hesabı ise, katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.

Katılım bankacılığında kârveya zarara katılım esasıyla fon toplandığından müşteriye sabit bir getiri taahhüt edilmez. Fon kullandırılırken de müşteriye nakit kredi verilmeyip, ihtiyaç duyduğu mal müşteri adına satın alınır ve vadeli olarak müşteriye satılır, kiralanır veya iş sahibinin yaptığı işte ortak olunur (Vurucu ve Arı, 2014).

Fon sahipleri özel cari hesaplar ile katılım bankalarında vadesiz TL, döviz ve altın, platin, gümüş gibi kıymetli madenler cinsinden yatırım yapabilirler. Bu şekilde açılan hesaplara herhangi bir kâr payı ödenmediği gibi yatırımcının anaparasını kaybetme ihtimali de yoktur. Kâr ya da zarara katılma prensibi özel cari hesaplar için geçerli değildir. Katılım hesaplarında ise TL, döviz ve altın, platin ve gümüş cinsinden vadeli hesaplar açılabilir. Katılma hesapları kâr ya da zarara katılma prensibine göre çalışır. Getiri oranı vade sonunda belli olur.

İslam dininde faizin haram, ticaretin ise helal olarak kabul edilmesi nedeniyle, katılım bankaları müşterileriyle birlikte ticari nitelikteki işlere yönelirler. Bu nedenle fonların büyük kısmı verimli girişimlerde değerlendirilir. Sistemde faiz kesinlikle yasaktır. Toplanan fonlara faiz ödenmez, kullandırılan fonlardan faiz tahsil edilmez. Bunun yerine kâr payı uygulanır. Kullandırılan fondan elde edilen kazanç önceden belirlenen oranlarda paylaşılır. Oran önceden belirlenebilir fakat tutarın önceden tespit edilebilmesi mümkün değildir (Özulucan ve Özdemir, 2010).

Katılım bankaları sukuk (kira sertifikası) aracılığıyla da fon toplayabilir. Kira sertifikaları belirli bir varlığa dayanan ve belirli bir vadesi olan menkul kıymetlerdir. Sukuk yatırımcıları, bu menkul kıymete yaptıkları yatırımla söz konusu dayanak varlık üzerinde vade boyunca hak sahibi olurlar ve sahip oldukları hisse oranında varlığın sağladığı getiriden pay alırlar.

Toplanan fonlar ile reel sektör, üretim sektörü finanse edilmektedir. Bunlarla birlikte fon kullandırılırken uygulanan kâr payı oranlarının piyasa faiz oranlarına yakın olması, fon kullandırma sürecinin geleneksel bankalara göre daha uzun prosedürleri gerektirmesi, katılım bankacılığına olan talebi azaltmaktadır (Alpun, 2017: 99-101).

Katılım bankaları genel olarak mudaraba, murabaha, muşaraka ve kiralama faaliyetleri ile fon kullandırır. Mudaraba, bir tarafın emek, bilgi ve tecrübesini, diğer tarafın ise sermayeyi ortaya koymasıyla oluşturulan bir kâr-zarar ortaklığıdır. Bu sistemde yönetim iş sahibinin sorumluluğundadır. Fon sağlayan taraf yalnızca denetleme faaliyetinde bulunabilir. Murabaha, fon sahibinin bir malı satın alarak ve belli bir kâr payı ekleyerek, bedeli belirli bir vadede ödenmek üzere müşterisine satmasıdır. Muşaraka, mevcut bir işletmeye ortak olunmasıdır. Bu sistemde girişimci de fon sağlayan taraf da yönetimde etkindir. Kiralama ise bir varlığın satın alınarak iş sahibine kiraya (icara) verilmesidir. Bu sistemde kira süresi sonunda varlığın mülkiyeti bankaya ait olur. Kira bedelinin içine belirli bir miktarda taksit eklenmesiyle (iktina) kira süresi sonunda girişimci varlığın mülkiyetine sahip olabilir. (Takan ve Boyacıoğlu, 2013). Katılım bankacılığında İslam dinince haram kabul edilen malların ve iş konularının finansmanı kesinlikle sağlanmaz.

Katılım bankaları ayrıca para transferleri, kredi kartları, çek-senet işlemleri, yabancı para işlemleri, altın işlemleri, kiralık kasa, fatura ödeme, vergi ödeme, teminat mektubu, dış ticaret işlemleri, finansal piyasalarda aracılık, gibi diğer hizmetleri de müşterilerine sunmaktadır.

Genel olarak katılım bankacılığının sunduğu ürünler, verdiği finansmanlar öncelikle üretimi teşvik etme yani reel bir varlığa yatırım yapılmasına yöneliktir. Buna karşın geleneksel bankacılık ise önceden talep yaratma, tüketimi artırma şeklindeki bir süreci beslemektedir. Bu durum da piyasa akan parayı, talebi arzdan daha fazla artırmakta dolayısıyla enflasyona, fiyat balonlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında katılım bankacılığının gelişmesinin ülke ekonomisinin lehine olduğunu söylemek mümkündür (Yazıcı, 2016: 80).

Son yıllarda ilginin artmasına rağmen, katılım bankacılığının bankacılık sektörü içindeki payı oldukça düşük kalmıştır. Yapısal olarak değerlendirildiğinde yeteri kadar finansal araca sahip olmaması ve finansal pazarlardaki aktörlerin faizsiz ve faizli araçlar arasındaki farklar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması sektördeki tamamlayıcı rolünü beklendiği ölçüde yerine getirememesine neden olmaktadır (Varsak, 2017 :108).

Katılım bankalarının henüz tam anlamıyla halk arasında bilinirliği sağlanamamıştır. Bununla birlikte katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasındaki farklar da tam olarak müşteriler tarafından bilinmemektedir (Anaç ve Kaya, 2017). Geleneksel bankalarda olduğu gibi katılım bankalarında toplanan fonların da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında güvence altında olduğu yatırımcılar tarafından bilinmemektedir (Güney, 2018: 105).

Katılım bankalarının kendilerini yeterince tanıtamaması nedeniyle, kredi kullanma alternatifleri arasında genellikle tercih edilmemektedirler. Ayrıca katılım bankalarının kaynak kullandırma maliyetlerinin yüksek olması, geleneksel bankalardan kredi alınmasının daha kolay olması, katılım bankalarının daha az şubeye sahip olması gibi nedenler kredi kullanımında tüketicileri katılım bankalarından uzaklaştırmaktadır (Öndeş ve diğerleri, 2018: 897).

Küçük ve orta büyüklükte işletme sahiplerinin katılım bankacılığına yönelik tutumlarına bakıldığında, işletme sahiplerinin genel olarak katılım bankacılığından uzak durdukları tespit edilmiştir. Bu durumun sebepleri arasında, şube sayılarının az olması, ürün ve hizmetlerini yeterince tanıtmamaları gibi nedenler gösterilmiştir (Yılmaz ve diğerleri, 2018: 62). Katılım bankaları, geleneksel mevduat bankalarından teknolojik açıdan geri kalmışlardır. Bu da onları mevduat bankaları ile rekabet etme gücü açısından geri düşürmektedir (Bektaş ve Seki, 2018: 213).

Katılım bankalarının sayılarının artırılması, bölgesel olarak yaygınlaşması, teşviklerin artırılması söz konusu bankaların performansını artıracaktır (Karcioğlu ve diğerleri, 2018: 168). Öz kaynak kârlılığı ile hesap sahiplerine ödenen kâr payı oranlarının birbirine yaklaştırılması katılım bankacılığına olan talebi artırabilecektir (Eken ve Öztürk, 2019: 57).

2008 yılında yaşanan küresel kriz dikkate alındığında, 2001 yılında yaşanan olumsuzluklardan alınan dersler nedeniyle Türk Bankacılık sektörünün tedbirli olması, krizin etkisinin sektörde hafif şekilde atlatılmasını sağlamıştır. Bu kriz yıllarında katılım bankaları açısından dikkat çeken bir durum diğer yıllarda mevduat bankaları performans olarak önde olmasına rağmen kriz yıllarında katılım bankalarının daha iyi performans göstermesi olmuştur (Kendirli vd, 2019: 150). Genel olarak bir varlığı esas alan finansman sağlamaları nedeniyle vermiş oldukları kredilerde de geri ödenmeme riskinin daha düşük olduğu söylenebilir.

Genel olarak değerlendirilecek olursa, katılım bankaları kâr-zarara katılma prensibiyle faaliyet gösteren faizsiz finans kurumlarıdır. Yatırımcısına getiri sağlamayan vadesiz özel cari hesaplar, yatırımcısına kâr payı elde etme fırsatı sunan vadeli katılma hesapları ve ihraç ettiği bir varlığa dayanan ve bu dayanak varlığın elde ettiği gelirden yatırımcısına getiri sağlayan kira sertifikaları aracılığıyla fon toplarlar. Toplanan bu fonlar mudaraba, murabaha, muşaraka ve kiralama yöntemleri ile ihtiyaç duyanlara kullandırılır. Bu yöntemlerin ortak özelliği bir malı veya bir işletmeyi doğrudan finanse etmesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde doğrudan reel sektörü olumlu etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte katılım bankalarının henüz yeterince tanınmaması, yeterli şube ağına sahip olmaması gibi nedenlerle istenen seviyeye ulaşmadığını söylemek mümkündür.

3.1. Katılım Bankalarının Türk Bankacılık Sektöründeki Yeri

2019 yılı Eylül ayı itibarıyla Türkiye’de 32 adet mevduat bankası, 6 adet katılım bankası, 13 adet kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplamda 51 banka bulunmaktadır. Türkiye Katılım Bankaları Birliği verilerine göre söz konusu bankaların sektördeki payları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Türlerine Göre Türkiye’deki Bankalar ve Sektördeki Payları

Banka Türü	Banka Sayısı	Aktif Payı (%)	Toplanan Fonlardaki Payı (%)	Kullandırılan Fonlardaki Payı (%)
Mevduat Bankaları	32	87,20	92,22	86,02
Katılım Bankaları	6	5,91	7,78	5,62
Yatırım ve Kalkınma Bankaları	13	6,89	-	8,36
TOPLAM	51	100	100	100

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

Tablo 1’de bankacılık sektörünün genel durumu incelendiğinde, üstünlüğün her alanda mevduat bankalarında olduğu görülmektedir. 2019 Yılı Eylül ayı itibariyle katılım bankaları sektörün toplam varlıklarının %5,91’ine sahiptir. Aktiflerin %87,20’si mevduat bankalarına, %6,89’u ise yatırım ve kalkınma bankalarına aittir. Toplanan fonların %7,78’i katılım bankalarının, kalan kısmı ise mevduat bankalarının kontrolündedir. Bankacılık sektörünün kullandığı fonların %5,62’si katılım bankaları tarafından sunulmuştur. %86,02’si mevduat bankaları, kalan kısmı yatırım ve kalkınma bankaları tarafından fon piyasasına arz edilmiştir.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği verilerine göre; bankacılık sektörü içinde aktif büyüklük paylarının, toplanan mevduatların paylarının ve kullandırılan fonların paylarının 2005-2019 yılları itibarıyla gelişimi aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Katılım Bankalarının Sektördeki Payının Gelişimi

Yıllar	Aktif Payı(%)	Toplanan Mevduatların Payı (%)	Kullandırılan Fonların Payı (%)
2005	2,44	2,44	4,63
2006	2,75	2,75	4,60
2007	3,35	3,35	5,22
2008	3,52	3,52	5,13
2009	4,03	4,03	5,95
2010	4,31	4,31	5,79
2011	4,61	4,61	5,80
2012	5,13	5,13	6,03
2013	5,55	5,55	6,24
2014	5,23	5,23	5,44
2015	5,10	5,10	5,20
2016	4,87	4,87	4,78
2017	4,91	4,91	4,97
2018	5,35	6,71	5,32
2019 Ağustos	5,91	7,78	5,62

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

Tablo 2’deki verilere göre bankacılık sektörü içinde katılım bankalarının aktif payı 2013-2016 yılları arasında azalış göstermiştir. Bu dönemin haricinde katılım bankaları bankacılık sektörü varlıkları içinde payını sürekli olarak artırmıştır. Toplanan mevduatların payındaki gelişim aktif payındaki değişim ile paralellik göstermektedir. 2013-2016 dönemi arasında toplanan mevduatların sektördeki payı azalış göstermiş, diğer yıllarda artış göstermiştir. 2019 Ağustos ayı

itibariyle bankacılık sektöründe toplanan mevduatların %7,78'i katılım bankalarındadır. Kullandırılan fonlardaki pay ise dalgalı bir seyir izlemiştir. 2005 yılında kullandırılan fonların % 4,63'ü, 2019 yılı Ağustos ayı itibariyle ise 5,62'si katılım bankaları tarafından sağlanmıştır. 2013 yılında bu oran %6,24 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

3.2. Katılım Bankalarının Sermaye Yapısı

Katılım bankalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'na 2019 yılı Ağustos ayında sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarına göre mevcut ortaklık yapıları aşağıdaki gibidir:

Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.'nin 30 Haziran 2019 tarihi itibariyle ödenmiş sermayesi 900.000.000 TL'dir. Banka paylarının %54,06'sı Bahreyn merkezli Albaraka Banking Group'a, %7,84'ü İslam Kalkınma Bankası'na (Islamic Development Bank) aittir. %25,5'i Borsa İstanbul'da işlem gören paylar olup ve geri kalanı diğer gerçek ve tüzel kişilere ait hisselerden oluşmaktadır.

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ödenmiş sermayesi 30 Haziran 2019 tarihi itibariyle 3.995.766.000 TL'dir. Banka hisselerinin %62,24'ü Kuveyt'te yerleşik Kuwait Finance House'a, %18,72'si Vakıflar Genel Müdürlüğü Mazbut Vakıflarına, %9'u Kuveyt'te yerleşik The Public Institution For Social Security'e ve %9'u Islamic Development Bank'a ait olup geri kalanı diğer gerçek ve tüzel kişilere aittir.

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.'nin toplam ödenmiş sermayesi 30 Haziran 2019 tarihi itibariyle 2.600.000.000 TL'dir. Payların %67,03'ünün sahibi Suudi Arabistan'ın ilk ve en büyük bankası olarak faaliyet gösteren The National Commercial Bank'tır. Bankanın ödenmiş sermayesinin %10,57'si Gözde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.'ye ait olup geri kalanı diğer gerçek ve tüzel kişileri aittir.

Vakıf Katılım Bankası A.Ş.'nin toplam ödenmiş sermayesi 30 Haziran 2019 tarihi itibariyle 1.020.000 TL olup, bunun %99'u T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, %0,25'i Beyazıt Han-ı Sani (II. Beyazıt) Vakfı'na, %0,25'i Mahmud Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I. Mahmud) Vakfı'na, %0,25'i Mahmud Han-ı Sani Bin Abdulhamid Han-ı Evvel (II. Mahmud) Vakfı'na ve kalan %0,25'i Murad Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı'na aittir.

Ziraat Katılım Bankası A.Ş.'nin toplam ödenmiş sermayesi 30 Haziran 2019 tarihi itibariyle 1.750.000 TL olup, paylarının tamamı T.C. Ziraat Bankası A.Ş.'ye aittir. T.C. Ziraat Bankası ise 24 Ocak 2017 tarihine kadar T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı'na ait olmakla birlikte bu tarihten itibaren Türkiye Varlık Fonu'na devredilmiştir.

Emlak Katılım Bankası, 2019 yılı içinde kurulması nedeniyle araştırma kapsamında dikkate alınmamıştır.

Yukarıda sunulan verilere göre katılım bankalarının sermaye yapısı aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Katılım Bankalarının Sermaye Yapısı

Banka	Yabancı Sermaye Oranı	Yerli Sermaye Oranı	Diğer Pay Sahipleri
Albaraka Türk	61,90	-	12,60
Kuveyt Türk	80,25	18,72	1,03
Türkiye Finans	67,03	10,57	22,40
Vakıf Katılım	-	100	-
Ziraat Katılım	-	100	-

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3 verileri incelendiğinde, Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans katılım bankalarının yabancı sermaye kontrolünde, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım bankalarının ise yerli

sermaye kontrolünde olduğu görülmektedir. Diğer pay sahipleri ifadesi bankalar tarafından açıklamayan pay sahipleri ile borsada işlem gören pay oranını ifade etmektedir.

2.3. Bankaların Katılım Bankacılığı Sektörü İçinde Payları

Katılım bankalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'na 2017, 2018 ve 2019 yılı Haziran aylarında sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilen verilere göre katılım bankacılığı sektörü aktifleri içinde bankaların payları 2017 yılı 6. ayı ile 2019 yılı 6. ayı dönemleri arasındaki payları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Katılım Bankacılığında Bankaların Aktif Payları

Banka	Dönem				
	2017/6	2017	2018/6	2018	2019/6
Albaraka Türk	23,92	22,64	21,75	20,40	18,44
Kuveyt Türk	36,52	35,88	36,53	36,24	37,76
Türkiye Finans	26,07	24,31	22,34	22,52	21,37
Yabancı Toplam	86,51	82,83	80,62	79,16	77,57
Vakıf Katılım	5,86	8,23	9,48	10,12	10,21
Ziraat Katılım	7,63	8,94	9,91	10,72	12,22
Yerli Toplam	13,49	17,17	19,38	20,84	22,43
Genel Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 4'ten elde edilen verilere göre; katılım bankacılığı toplam aktifleri içerisinde incelenen dönemler itibariyle en yüksek paya yabancı sermayeli bankalar sahip olmakla birlikte, toplam varlıklar içerisindeki payları giderek azalmaktadır. Yerli sermayeli katılım bankalarının, katılım bankalarının toplam aktifleri içindeki payı artış göstermektedir. Yerli sermayeli katılım bankalarının 2017 yılı Haziran ayı itibariyle aktiflerdeki payı %13,49 iken 2019 yılı Haziran ayına gelindiğinde %22,43'e yükselmiştir. Aynı dönem içerisinde yabancı sermayeli katılım bankalarının payı %86,51'den %77,57'ye düşmüştür. Yerli bankaların payı dönemler itibariyle giderek artmakta, yabancı bankaların ise toplam varlıklardaki payı azalmaktadır. Sektörde en yüksek aktif payına Kuveyt Türk Bankası, en düşük paya ise Vakıf Katılım Bankası sahiptir. Kuveyt Türk, sektör varlıkları içindeki payını incelenen dönemler itibariyle korumayı başarmış, Albaraka Türk ve Türkiye Finans'ın ise payları azalmıştır. 2019 yılı Haziran ayı itibariyle yerli bankalar içinde en yüksek paya Ziraat Katılım Bankası sahiptir.

Katılım bankalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'na 2017, 2018 ve 2019 yılı Haziran aylarında sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilen verilere göre, katılım bankacılığı sektöründe elde edilen toplam kârdan bankaların almış olduğu oransal payların 2017/6 ile 2019/6. ay dönemleri arasındaki dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 5. Faizsiz Bankacılık Sektöründeki Toplam Kârdan Bankaların Payları

Banka	2017/6	2017	2018/6	2018	2019/6
-------	--------	------	--------	------	--------

Albaraka Türk	20,19	16,93	17,42	8,33	5,66
Kuveyt Türk	39,96	40,17	43,21	39,00	47,04
Türkiye Finans	25,60	23,94	16,72	21,42	17,46
Yabancı Toplam	85,75	81,04	77,35	68,76	70,17
Vakıf Katılım	6,85	8,82	10,25	15,72	12,93
Ziraat Katılım	7,39	10,14	12,40	15,52	16,90
Yerli Toplam	14,25	18,96	22,65	31,24	29,83
Genel Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 5'te katılım bankalarının toplam net kârı içerisinde bankaların payları incelendiğinde, yabancı bankaların daha yüksek paya sahip olduğu ve bu payın dönemler itibarıyla azaldığı gözlemlenmiştir. Yerli bankalar ise paylarını incelenen dönemlerde artırma eğilimindedirler. 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla sektörün toplam kârının %85,75'ine yabancı bankalar sahipken, bu pay 2019 yılı Haziran ayına gelindiğinde %70,17'ye düşmüştür. Yerli bankalar ise %14,25'lik paylarını %29,83'e yükseltmişlerdir. 2019 yılı Haziran ayı itibarıyla sektörün net kârından en büyük payı Kuveyt Türk, en düşük payı ise Albaraka Türk bankası almaktadır. Yerli bankalarda ise aktif payında olduğu gibi net kârda alınan payda da Ziraat Katılım Bankası'nın önde olduğu görülmüştür.

4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çilek ve Karavardar (2020) tarafından yapılan araştırmada Türkiye'de faaliyet gösteren 5 katılım bankası hesaplanan 9 oran kapsamında değerlendirilmiştir. Bankaların sermaye yeterliliği, likiditesi, aktif kalitesi, karlılıkları incelenmiş, en iyi performansı gösteren bankanın Vakıf Katılım olduğu tespit edilmiştir.

Özkan (2020) tarafından yapılan araştırmada 2016-2018 dönemi için etkinlik ve verimlilik oranları üzerinden TOPSIS yöntemine göre katılım bankalarının analizi yapılmıştır. Araştırmanın kriterlerine göre en iyi performansı gösteren bankanın Türkiye Finans olduğu tespit edilmiştir.

Şahin ve Tetik (2020) tarafından yapılan araştırmada 2011-2019 dönemi için 7 katılım bankası TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Karlılık oranları, varlık kalitesi ve öz kaynak yeterliliğiyle ilgili oranlardan yararlanılmıştır. İncelenen kriterler itibarıyla en iyi performansı gösteren bankanın Türkiye Finans olduğu tespit edilmiştir.

Avcı ve Aktaş (2017) tarafından yapılan araştırmada, Malezya, Suudi Arabistan, Katar, İran, BAE ve Türkiye'deki katılım bankalarının 2011-2015 dönemine ait finansal performansı veri zarflama analizi ile değerlendirilmiştir. İlgili bankaların etkinlik ve verimlilik oranları dikkate alınmıştır. Malezya ve İran'ın tüm yıllarda etkin olduğu, Katar ve Türkiye'nin ise tüm yıllarda etkinlikten uzak olduğu tespit edilmiştir. Katar, Türkiye ve Malezya'nın verimliliklerini artırma eğiliminde, diğerlerinin ise azalma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Yurttadur ve Demirbaş (2017) tarafından yapılan araştırmada, 2010-2016 yılları arasında 3 katılım bankası ile denk büyüklükteki 3 mevduat bankasının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Karlılık, likidite ve aktif kalitesiyle ilgili oranlardan yararlanılmıştır. Aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığında katılım bankalarının üstün olduğu, varlık kalitesi açısından bankaların birbirine denk olduğu tespit edilmiştir.

Esmer ve Bağcı (2016) tarafından yapılan araştırmada 2005-2014 dönemi için Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının oran analizi yapılmıştır. Karlılık oranları ve varlık kalitesiyle ilgili oranlar dikkate alınmıştır. En iyi performansı gösteren bankanın Bank Asya olduğu tespit edilmiştir.

Taş, Korkmaz ve Zeytinoğlu (2019) tarafından yapılan araştırmada 2010-2017 yılları arasında 3 katılım bankası ile bunlara denk büyüklükte 3 mevduat bankasının finansal performansı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Aktif kalitesi ve karlılık oranları incelenmiştir. Karlılık açısından katılım bankalarının daha iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışmamızda diğer çalışmalara benzer olarak karlılık ve verimlilik oranlarından yararlanılmıştır. Bankaların mevcut durumunun seyri için önceki çalışmalarda yararlanılmamış trend analizi yönteminden, gelir ve gider kalemlerinin daha detaylı tespit edilmesi için ise yine incelenen diğer çalışmalarda yer almayan gelir tablosunun dikey analizi karşılaştırmalı olarak uygulanmıştır.

5. KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSININ ANALİZİ

Katılım bankalarının finansal performansının değerlendirilmesinde farklı kalemler için oran analizi, trend analizi ve dikey analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Öz kaynakların verimli kullanılma derecesinin tespiti için 2016, 2017 ve 2018 yılları net kârlarının yine ilgili yıllardaki öz kaynaklara oranı hesaplanmıştır. Yerli sermayeli katılım bankalarının 2016 yılında faaliyete başlaması nedeniyle, ilgili yıldaki kârlılık oranları oldukça düşük çıkmıştır. Varlıklardan sağlanan verimin ölçülmesi için 2016, 2017 ve 2018 yıllarında elde edilen net kârların, ilgili yılların aktif toplamlarına oranları hesaplanmıştır. Katılım bankalarının topladıkları mevduatların ne kadar verimli kullanıldığının tespiti için 2017 yılı Haziran ayı, 2017 yılı, 2018 yılı Haziran ayı, 2018 yılı ve 2019 yılı Haziran ayları için düzenlenen finansal tablolardan, mevduatların krediye dönüşüm oranları ve bu 5 dönemin ortalama değerleri hesaplanmış, karşılaştırmada verilerin tutarlılığını etkileyeceği düşünülerek yerli bankaların ilk kuruldukları yıl olan 2016 yılı verileri dikkate alınmamıştır. Katılım bankalarının aktif büyüklüklerindeki hareketin tespiti için 2017 yılı Haziran ayı dönemi baz alınarak, 2019 yılı haziran ayı dönemine kadar, banka aktiflerinin eğilim yüzdeleri hesaplanmış, yerli bankaların ilk kuruluş yılı 2016 yılı dikkate alınmamıştır. Son olarak 2016, 2017, 2018 yılları ile 1 Ocak-30 Haziran 2019 dönemleri gelir tablolarından elde edilen dikey yüzdelerinin, söz konusu dönemler için ortalamalarından yararlanılarak, katılım bankalarının gelir ve giderlerinde sağladığı etkinlik tespit edilmeye çalışılmıştır.

5.1. Katılım Bankalarının Öz Kaynak Kârlılıkları

Katılım bankalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'na 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından alınan verilere göre, ilgili yıllarda bankaların öz kaynak kârlılıkları aşağıdaki gibidir:

Tablo 6. Katılım Bankalarının Öz Kaynak Kârlılıkları

Banka	2016	2017	2018
Albaraka Türk	9,66	10,04	4,88
Kuveyt Türk	14,46	13,66	14,96
Türkiye Finans	8,14	9,29	10,32
Yabancı Toplam	11,04	11,25	10,76
Vakıf Katılım	2,17	12,48	21,38
Ziraat Katılım	4,01	11,32	14,54
Yerli Toplam	3,03	11,83	17,33

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Yerli sermayeli katılım bankaları ilk kuruldukları yıl olan 2016'da düşük olan öz kaynak kârlılıklarını sürekli artırmayı başarmışlardır. 2018 yılı verileri incelendiğinde yerli bankaların öz kaynak kârlılığında önde olduğu görülmektedir. Yerli bankaların öz kaynak kârlılığı 2018 yılında %17,33, yabancı bankaların ise %10,76 olarak gerçekleşmiştir. Bu alanda en iyi performansı gösteren banka, incelenen son yıl itibarıyla Vakıf Katılım Bankası olup, onu sırasıyla Kuveyt Türk ve Ziraat Katılım takip etmiştir.

Öz kaynak kârlılığı kriteri değerlendirildiğinde 2017 ve 2018 yılları itibariyle yerli bankaların bu alanda performansının daha yüksek olduğu, öz kaynaklarını daha verimli kullandıkları gözlemlenmiştir.

5.2. Katılım Bankalarının Aktif Kârlılıkları

Katılım bankalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'na 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilen verilere göre ilgili yıllarda bankaların aktif kârlılıkları aşağıdaki gibidir:

Tablo 7. Katılım Bankalarının Aktif Kârlılıkları

Banka	2016	2017	2018
Albaraka Türk	0,67	0,73	0,41
Kuveyt Türk	1,19	1,09	1,08
Türkiye Finans	0,76	0,96	0,96
Yabancı Toplam	0,91	0,96	0,87
Vakıf Katılım	0,41	1,05	1,56
Ziraat Katılım	0,39	1,11	1,45
Yerli Toplam	0,39	1,08	1,51

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 7'de aktif kârlılıklar dönemler itibariyle incelendiğinde, yerli katılım bankalarının öz kaynak kârlılığının ilk kuruldukları 2016 yılı dışında yabancı katılım bankalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibariyle yerli bankalar aktiflerinin %1,51'i oranında, yabancı bankalar ise %0,87'si oranında kâr elde etmişlerdir. Banka bazında incelendiğinde en iyi performansı sırasıyla Vakıf Katılım, Ziraat Katılım ve Kuveyt Türk göstermiştir.

Aktif kârlılıklar genel olarak göstermektedir ki yerli bankalar sahip oldukları varlıkları yabancı bankalardan daha verimli kullanarak bu alanda daha iyi performans sergilemişlerdir.

5.3. Katılım Bankalarında Toplanan Mevduatların Krediye Dönüşme Oranı

Katılım bankalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'na 2017 yılı Haziran ayı, 2017 Aralık ayı, 2018 yılı Haziran ayı, 2018 yılı Aralık ayı ve 2019 yılı Haziran ayında sunmuş oldukları bağımsız denetçi raporlarından alınan verilere göre, ilgili dönemler itibariyle katılım bankalarında toplanan mevduatların krediye dönüşüm oranı aşağıdaki gibidir:

Tablo 8. Katılım Bankalarında Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranları

Banka	Dönem					ORTALAMA
	2017/6	2017	2018/6	2018	2019/6	
Albaraka Türk	93,29	96,88	99,98	93,92	87,28	94,27
Kuveyt Türk	88,95	90,93	95,79	84,48	72,61	86,55
Türkiye Finans	119,18	115,47	118,63	113,85	90,07	111,44
Yabancı Toplam	97,79	98,82	102,43	94,05	80,49	94,72
Vakıf Katılım	75,72	95,02	93,50	89,37	79,62	86,65
Ziraat Katılım	107,26	113,47	109,00	113,81	108,62	110,43
Yerli Toplam	92,35	104,21	101,36	101,58	94,03	98,71
Genel Toplam	96,98	99,83	102,21	95,67	83,33	95,60

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 8'de toplanan mevduatların ne kadar verimli kullanıldığının göstergesi olarak mevduatın krediye dönüşüm oranları incelendiğinde dönemler itibariyle yerli ve yabancı bankalar arasında üstünlük kuran tarafın değiştiği görülmektedir. 2017, 2017/Haziran ve 2018 dönemlerinde yerli

katılım bankaları topladıkları mevduatın üzerinde kredi kullanmışlardır. 2018/Haziran döneminde ise yabancı katılım bankalarının kullandığı krediler topladıkları mevduatı aşmıştır. Beş dönemin ortalamaları incelendiğinde yerli katılım bankalarının topladıkları mevduatları krediye dönüştürme oranının yabancı bankalardan yüksek olduğu görülmektedir. Yerli bankalar ortalama topladıkları mevduatların %98,71'i kadar kredi kullanırken, yabancı bankalarda bu oran %94,72'dir. Banka bazında inceleme yapıldığında Türkiye Finans mevduatlarının %111,44'ü, Ziraat Katılım ise %110,43'ü kadar kredi kullanarak, topladıkları mevduatın üzerinde fon kullanmışlardır. Krediye dönüşüm oranının en düşük olduğu banka ortalama %86,55 ile Kuveyt Türk Katılım Bankası olmuştur.

Mevduatların krediye dönüşüm oranında incelenen dönemlerin ortalama değerlerinden yerli bankaların topladıkları mevduatları yabancı bankalara göre daha verimli kullandıkları görülmektedir.

5.4. Katılım Bankalarının Aktif Büyüklüklerinin Eğilim Yüzdeleri

Katılım bankalarının 2017 yılı Haziran Ayı, 2017 yıl sonu, 2018 yılı Haziran ayı, 2018 yıl sonu ve 2019 yılı Haziran ayında Kamuyu Aydınlatma Platformu'na sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilen verilerle, 2017 yılı Haziran ayı değerlerinin baz alınmasıyla oluşturulan katılım bankalarının eğilim yüzdelere ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 9. Aktif Büyüklüklerin Eğilim Yüzdeleri

Banka	Dönem				
	2017/6	2017	2018/6	2018	2019/6
Albaraka Türk	100	106,06	118,43	123,25	127,04
Kuveyt Türk	100	110,04	130,23	143,39	170,31
Türkiye Finans	100	104,43	111,57	124,81	135,04
Yabancı Toplam	100	107,25	121,34	132,22	147,72
Vakıf Katılım	100	157,25	210,45	249,46	286,90
Ziraat Katılım	100	131,35	169,16	203,09	263,88
Yerli Toplam	100	142,61	187,10	223,24	273,88
Genel Toplam	100	112,02	130,22	144,50	164,74

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 9'da katılım bankalarının aktif büyüklüklerinin eğilim yüzdeleri incelendiğinde sektörün büyüme eğiliminin devam ettiği görülmüştür. Hiçbir dönemde azalış olmaksızın, bankalar varlıklarını sürekli artırmışlardır. Yerli ve yabancı sermayeli bankalar incelendiğinde yerli bankaların varlıklarındaki artış daha yüksektir. Yabancı sermayeli bankalar varlıklarını yaklaşık 1,48 kat artırırken, yerli sermayeli bankalar yaklaşık 2,74 kat artırmışlardır. Aktif büyüklükte en yüksek artışı sırasıyla Vakıf Katılım, Ziraat Katılım ve Kuveyt Türk katılım bankaları sağlamıştır.

Aktif büyüklüklerin eğilim yüzdeleri göz önünde bulundurulduğunda yerli bankaların, yabancı sermayeli bankalara göre daha iyi performans gösterdiği görülmektedir.

5.5. Katılım Bankalarının Gelir Tablolarının Dikey Yüzdeleri

Katılım bankalarının 2017 yılı Haziran ayı, 2017 yılsonu, 2018 yılı Haziran ayı, 2018 yılsonu ve 2019 yılı Haziran ayında Kamuyu Aydınlatma Platformu'na sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilen verilerle, 1 Ocak-30 Haziran 2017, 1 Ocak-31 Aralık 2017, 1 Ocak-30

Haziran 2018, 1 Ocak-31 Aralık 2018 ve 1 Ocak-30 Haziran 2019 dönemleri gelir tablolarından elde edilen dikey yüzdelerinin, söz konusu dönemler için ağırlıklı ortalamaları yabancı ve yerli katılım bankaları için sınıflandırılmış şekliyle aşağıdaki gibidir:

Tablo 10. Yerli ve Yabancı Katılım Bankalarının Gelir-Gider Tablolarının Dikey Yüzdeleri

Banka	Yabancı Banka	Yerli Banka
KÂR PAYI VE KÂR PAYI DIŞI GELİRLER TOPLAMI	100	100
Kâr Payı Gelirleri	81,09	86,23
Kâr Payı Giderleri (-)	43,07	54,70
NET KÂR PAYI GELİRİ/GİDERİ	38,02	31,53
KÂR PAYI DIŞI GELİRLER	18,91	13,77
- Net Ücret ve Komisyon Gelirleri/Giderleri	4,51	2,59
- Temettü Gelirleri	0,06	0,03
- Ticari Kâr/Zarar	5,07	8,36
- Diğer Faaliyet Gelirleri	9,27	2,79
FAALİYET BRÜT KÂRI	56,93	45,30
Beklenen Zarar Karşılıkları (-)	12,66	9,01
Diğer Karşılık Giderleri (-)	7,63	2,80
Personel Giderleri (-)	12,64	7,46
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	11,85	9,29
NET FAALİYET KÂRI/ZARARI	12,16	16,74
Öz Kaynak Yöntemi Uygulanan Ortaklıklardan Kâr/Zarar	0,09	0,10
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KÂRI/ZARARI	12,25	16,83
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Karşılığı (-)	2,50	3,64
Sürdürülen Faaliyetler Dönem Net Kârı/Zararı	9,74	13,19
DÖNEM NET KÂRI ZARARI	9,74	13,19

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 10'daki verilere göre; kâr payı ve kâr payı dışı gelirlerin toplamı katılım bankalarının hasılatı olarak değerlendirildiğinde, yabancı bankalarda kâr payı gelirleri toplam hasılatın %82,09'unu, yerli bankalarda ise %86,23'ünü oluşturmaktadır. Kâr payı dışı gelirler yabancı bankalarda toplam hasılatın %18,91, yerli bankalarda ise %13,77'sini oluşturmaktadır. Kâr payı giderlerine, kaynak toplama maliyetlerine bakıldığında yabancı bankalarda kaynak maliyetinin daha düşük olduğu görülmektedir. Yabancı bankalarda her 100 TL'lik hasılat için 43,07 TL, yerli bankalarda ise 54,70 TL kâr payı giderine katlanılmaktadır. Yabancı sermayeli katılım bankalarında kâr payı ve kâr payı dışı gelirlerin %56,93'ü, yerli bankalar ise %45,30 oranında brüt faaliyet kârı elde etmişlerdir. Brüt faaliyet kârlılığında yabancı sermayeli bankaların performansının yerli bankalara göre üstün olduğu görülmektedir. Beklenen zarar karşılıkları, karşılık giderleri, personel giderleri gibi esas faaliyetle ilgili diğer giderlere bakıldığında, yerli bankaların bu alanda daha iyi olduğu görülmektedir. Bu gider kalemlerinin toplam hasılat içindeki payı yerli bankalarda daha düşüktür. Beklenen kredi zararları karşılıkları oranı yabancı bankalarda %12,66, yerli bankalarda ise %9,01'dir. Diğer karşılıklar yabancı bankalarda %7,63, yerli bankalarda ise %2,80'dir. Esas faaliyetle ilgili kıdem tazminatı, amortisman gibi diğer giderlerin oranı yabancı bankalarda %11,85, yerli bankalarda %9,29 olarak görülmüştür. Personel giderleri karşılaştırıldığında, yabancı bankalar her 100 TL'lik hasılat için 12,64 TL, yerli bankalar ise 7,46 TL personel giderine katlanılmaktadır. Genel olarak esas faaliyetle ilgili diğer giderlere

bakıldığında yerli bankaların hasılatı içerisinde bu giderlerin payı daha düşüktür. Bu durum net faaliyet kârlılığında yerli bankaları yabancı bankaların önüne geçirmektedir. Brüt kârlılıkta yabancı bankalar öndeyken, esas faaliyetle ilgili diğer giderlerinin düşük olması nedeniyle yerli bankalar net faaliyet kârlılığında daha iyi bir performans sergilemektedirler. Yabancı bankalar kâr payı ve kâr payı dışı gelirlerinin %12,16'sı, yerli bankalar ise %16,74'ü oranında net faaliyet kârı elde etmektedir. Vergi öncesi kârlılıkta yerli bankalar %16,83, yabancı bankalar ise %12,25 oranında kâr elde etmektedir. Sonuç olarak dönem net kârlarında, yabancı bankalar gelirlerinin % 9,74, yerli bankalar ise %13,19 oranında net kâr elde etmektedir. Bir diğer anlatımla yabancı bankalar her 100 TL'lik hasılattan 9,74 TL, yerli bankalar ise 13,19 TL net kâr elde etmektedir.

Gelir ve gider kalemleri genel olarak değerlendirildiğinde brüt kârlılıkta yabancı bankaların daha iyi performans gösterdiği gözlemlenmiştir. Yerli bankalara kıyasla kaynak kullanma maliyetleri, kâr payı giderleri daha düşük orandadır. Yabancı bankaların toplam gelirleri içinde ödünç verme faaliyetleri gelirleri dışında kalan hizmet ücretleri, komisyon gelirleri, finans piyasalarındaki aracılık gelirleri gibi diğer esas faaliyet gelirlerinin payı daha yüksektir. Net faaliyet kârlılığında yerli bankaların yabancı bankalardan daha iyi bir performans sergilediği, bu durumun esas faaliyetle ilgili diğer giderlerin (karşılıklar, personel giderleri vb.) payının daha düşük olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Vergi öncesi kâr ve dönem net kârlarına bakıldığında yine yerli banka performansının daha iyi olduğu tespit edilmiştir.

İlgili dönemler için Kamuyu Aydınlatma Platformu'na bankaların sunmuş olduğu bağımsız denetçi raporlarından elde edilen verilere göre, 2017 yılı Haziran ayı ile 2019 yılı Haziran ayı arasındaki dönemlerin dikey yüzdelerinin ağırlıklı ortalaması üzerinden hesaplanmış banka bazında gelir ve giderlerindeki yüzdeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 11. Katılım Bankalarının Gelir-Gider Tablosunun Dikey Yüzdeleri

	Albaraka	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım
KÂR PAYI VE KÂR PAYI DIŞI GELİRLER TOPLAMI	100	100	100	100	100
Kâr Payı Gelirleri	79,95	79,80	83,88	79,48	86,23
Kâr Payı Giderleri (-)	49,04	38,37	44,98	52,72	54,70
NET KÂR PAYI GELİRİ/GİDERİ	30,92	41,44	38,91	26,77	31,53
KÂR PAYI DIŞI GELİRLER	20,05	20,20	16,12	20,52	13,77
- Net Ücret ve Komisyon Gelirleri/Giderleri	5,36	4,83	3,35	2,43	2,59
- Temettü Gelirleri	0,02	0,10	0,02	0,00	0,03
- Ticari Kâr/Zarar	3,78	8,41	1,28	16,16	8,36
- Diğer Faaliyet Gelirleri	10,89	6,86	11,47	1,93	2,79
FAALİYET BRÜT KÂRI	50,97	61,64	55,03	47,29	45,30
Beklenen Zarar Karşılıkları (-)	8,48	15,97	11,28	7,90	9,01
Diğer Karşılık Giderleri (-)	6,92	6,36	10,05	2,86	2,80
Personel Giderleri (-)	14,55	12,91	10,68	8,57	7,46
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	13,85	10,90	11,59	10,26	9,29
NET FAALİYET KÂRI/ZARARI	7,17	15,49	11,43	17,70	16,74
Öz Kaynak Yöntemi Uygulanan Ortaklıklardan Kâr/Zarar	0,18	0,10	0,00	0,00	0,10

SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KÂRI/ZARARI	7,35	15,59	11,43	17,70	16,83
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Karşılığı (-)	1,27	3,35	2,29	3,85	3,64
Sürdürülen Faaliyetler Dönem Net Kârı/Zararı	6,08	12,24	9,13	13,86	13,19
DÖNEM NET KÂRI ZARARI	6,08	12,24	9,13	13,86	13,19

Kaynak: KAP verilerine göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 11'deki verilere göre, toplam gelirler içerisinde kâr payı giderlerinin payının en düşük olduğu banka %38,37 ile Kuveyt Türk, en yüksek olduğu banka ise %54,70 ile Ziraat Katılım bankasıdır. Buradan hareketle kaynak maliyetinin en düşük olduğu bankanın Kuveyt Türk, en yüksek olduğu bankanın ise Ziraat Katılım olduğu söylenebilir. Net kâr payı gelirinde Kuveyt Türk %41,44 ile en yüksek, Vakıf Katılım ise %26,77 ile en düşük orana sahiptir. Kâr payı dışı gelirlerde %20,52 ile en yüksek oran Vakıf Katılım, en düşük oran ise %13,77 ile Ziraat Katılım bankasıdır. Brüt faaliyet kârlılığında en iyi noktada olan banka Kuveyt Türk, en kötü noktada olan banka ise Ziraat Katılım bankasıdır. Her 100 TL'lik kâr payı ve kâr payı dışı gelirden Kuveyt Türk bankası 61,64 TL brüt faaliyet kârı elde ederken, Ziraat Katılım 45,30 TL elde edebilmektedir. Net faaliyet kârlılığı ele alındığında Vakıf Katılım hasılatın %17,70'i oranında kâr elde etmektedir. Bu alanda en düşük kâr oranına %7,17 ile Albaraka Türk bankası sahiptir. Beklenen kredi zararı oranının en yüksek olduğu bankanın %15,97 ile Kuveyt Türk, en düşük olduğu bankanın ise %7,90 ile Vakıf Katılım olduğu görülmektedir. Personel giderinin en düşük olduğu bankanın %7,46'lık oranla Ziraat Katılım, en yüksek olduğu bankanın %14,55 ile Albaraka Türk olduğu tespit edilmiştir. Vergi öncesi kârlılık açısından en verimli banka Vakıf Katılım, en düşük verime sahip bankanın ise Albaraka Türk olduğu görülmektedir. Dönem net kârına göre Vakıf Katılımın en iyi performansla sahip olduğu, onu Ziraat Katılım bankasının takip ettiği tespit edilmiştir. Net kârlılığın en düşük olduğu banka ise Albaraka Türk bankasıdır. Vakıf Katılım her 100 TL'lik kâr payı ve kâr payı dışı gelirden 13,86 TL net kâr elde ederken, Ziraat Katılım 13,19 TL, Kuveyt Türk 12,24 TL, Türkiye Finans 9,13 TL, Albaraka Türk ise ancak 6,08 TL net kâr elde edebilmektedir.

6. SONUÇ

Parayı yalnızca bir mübadele aracı olarak gören, kendisinin faiz karşılığı ödünç alınıp verilemeyeceği felsefesini benimsemiş katılım bankaları kâr-zarara katılma esasına dayanarak faaliyet göstermektedir. Türkiye'de henüz yeterli tanınırlığa sahip olamamış katılım bankaları, bankacılık sektörü içinde paylarını artırmaya çaba göstermektedirler. 2005 yılından itibaren bakıldığında sektör içinde aktif paylarını, toplanan mevduatlar içindeki paylarını ve kullandırılan fonlar içindeki paylarını günümüz itibarıyla artırmışlardır. 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla Türkiye'de 6 adet katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bunların üçü (Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans) yabancı sermaye kontrolünde, diğer üçü (Emlak Katılım, Vakıf Katılım, Ziraat Katılım) yerli sermaye kontrolündedir. Yerli bankalar aynı zamanda kamunun sahip olduğu bankalardır. Emlak katılım bankası 2019 yılı içinde faaliyetlerine başladığı için araştırmada dikkate alınmamıştır.

Araştırmadan elde edilen verilere göre, faizsiz bankacılık sektörü içinde aktif payları dikkate alındığında yerli sermayeli bankaların payının arttığı, yabancı sermayeli bankaların ise paylarının azaldığı görülmektedir. Buna karşılık yabancı sermayeli bankaların payı, yerli sermayeli bankalara kıyasla hala çok yüksektir.

Öz kaynak kârlılıkları dikkate alındığında, ilk kuruldukları 2016 yılı haricinde, yerli sermayeli katılım bankalarının öz kaynak kârlılığının yabancı sermayeli katılım bankalarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Aktif kârlılıklarında da aynı durum karşımıza çıkmaktadır. İlk kuruldukları 2016 yılında aktif kârlılığında geride olan yerli bankalar, sonraki dönemlerde varlıklarından sağladığı verim açısından yabancı bankaların önüne geçmektedir.

Toplanan fonların verimli kullanılma derecesini göstermesi açısından mevduatların krediye dönüşüm oranlarına bakıldığında, yerli sermayeli katılım bankalarında mevduatın krediye dönüşüm oranının, yabancı sermayeli katılım bankalarına kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılım bankalarının aktif büyümesinin tespiti için varlıkların eğilim yüzdeleri hesaplandığında, yerli ve yabancı bankaların büyüme eğiliminde olduğu görülmektedir. Yerli bankaların aktif büyümesinin, yabancı bankalarda meydana gelen büyümenin çok üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Tüm gelir ve gider kalemlerinin bankaların esas faaliyet gelirlerine (kâr payı ve kâr payı dışı gelirler) oranlanması yoluyla, katılım bankalarının gelir tablolarının dikey analizi yapıldığında yabancı bankaların daha düşük kâr payı giderlerine katlandığı, yerli bankalarda bu maliyetin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucunda brüt kârlılıkta yabancı katılım bankalarının performansının daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Esas faaliyetle ilgili diğer giderlerin hesaba katılmasıyla net faaliyet kârlılığında yerli bankalar daha iyi performans göstermişlerdir. Elde ettiği gelirler içinde esas faaliyetle ilgili beklenen kredi zararları, personel giderleri gibi diğer giderlerin payı yerli bankalarda daha düşüktür. Bu durum onların net faaliyet kârlılığının yabancı bankalardan daha iyi olmasına yol açmaktadır. Vergi öncesi kâr oranı ve net kâr oranı dikkate alındığında yine yerli banka performansının daha iyi olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan göstergelerin tamamı dikkate alındığında öz kaynak kârlılığı, aktif kârlılığı, mevduatın krediye dönüşme oranı, aktif büyüklük eğilim yüzdeleri, net faaliyet kârlılığı, vergi öncesi kârlılık, net kârlılık açısından yerli sermayeli katılım bankalarının performansının üstün olduğu tespit edilmiştir. Yabancı katılım bankaları yalnızca kâr payı maliyetlerinin düşük olması nedeniyle brüt faaliyet kârlılığında yerli bankalardan iyi performans göstermiştir.

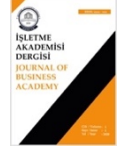
Bankacılık sektörü içerisinde payını artırmaya devam eden katılım bankacılığında, yabancı bankalara oranla hızlı büyüyen yerli bankaların durumu gelecek yıllarda izlenmeye devam edecektir. Sektör içerisinde katılım bankacılığının payının artış hızına yerli bankaların etkisi ayrı bir çalışmada araştırılabilir. Ayrıca yerli bankaların performansının üstün olmasının nedenleri incelenip, devlet destekli olmalarının etkisinin olup olmadığının araştırılması literatüre katkı sağlayabilir. Çalışmamız yalnızca bankalar tarafından sunulan finansal raporlara için tek taraflı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu husus çalışmamızın en önemli sınırlılığı görülebilir. Daha kapsamlı bir bakış açısıyla çalışan, yönetici, müşteri görüşleri de dikkate alınarak yerli bankaların verimlilik ve tercih edilme nedenleri yabancı bankalarla kıyaslamalı olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu. (2005),
https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0001.pdf (Erişim Tarihi: 17.11.2019)

- Alani, F., Yaacop, H. Ve Hamdan, M. (2013). The Comparison of Financial Analysis Tools in Conventional and Islamic Banking: Evidence from Kuwait. *International Journal of Business and Management*, 8 (4), 85-103.
- Alpun, M. E. (2017). *Bankacılık Sistemi İçerisinde Katılım Bankacılığının Yeri Ve Katılım Bankacılığının Güçlü ve Zayıf Yönleri*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Anaç, T. ve Kaya, F. (2017). Bireysel Müşterilerin Katılım Bankacılığını Tercih Etmesini Etkileyen Faktörler. *Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 145-182.
- Arslan, F. (2018). *Kamunun Katılım Bankacılığına Girmesinin Katılım Bankacılığına Olan Muhtemel Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6 (4), 1029-1062.
- Avcı, T., Aktaş, M. (2017). Ülkeler Bazında Katılım Bankacılığının Performanslarının Karşılaştırılması. *International Journal of Social Science Research*, 6 (2), 66-82.
- Bektaş, S. ve Seki, İ. (2018). Türk Bankacılık Sistemindeki Katılım Bankaları İle Mevduat Bankalarının Rekabet Gücü Bakımından Karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (4), 197-215.
- Çilek, A., Karavardar, A. (2020). Türkiye’de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (113), 99-118.
- Eken, Mehmet H. ve Öztürk, N. (2019). Finans Teorisi Kapsamında Katılım Bankacılığı Ve Yeniden Yapılanma Önerisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4 (1), 46-62.
- Erdem, E. (2010). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Esmer, Y. ve Bağcı, H. (2016). Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği - Financial Performance Analysis Of Participation Banks: The Case Of Turkey. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 17-30.
- Güney, A. (2018). *Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulamaları Ve Kamunun Katılım Bankacılığı’ndaki Rolü ve Girişiminin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- <https://www.kap.org.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 20. 11. 2019).
- <https://www.tkbb.org.tr/> (Erişim Tarihi: 15. 11. 2019).
- Karcioğlu, R., Ağırman, E., Alpa, K., Yetim, A. ve Dayı, R. (2018). Kamu Sermayeli Katılım Bankaları İle Özel Sermayeli Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2), 149-170.
- Kelleroğlu, F. (2017). *Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Kendirli, Hülya Ç.; Kendirli, S. ve Aydın, Y. (2019). Küresel Kriz Çerçevesinde Katılım Bankalarının ve Ticari Bankaların Mali Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (1), 137-154.
- Mautz, R. D., Jr., and Angell, R. J. (2006). Understanding the Basics of Financial Statement Analysis. *Commercial Lending Review*, 21 (5), 27-34.

- Myšková, R. and Hájek, P. (2017). Comprehensive Assessment of Firm Financial Performance Using Financial Ratios and Linguistic Analysis of Annual Reports. *Journal of International Studies* (2071-8330), 10 (4), 96-108.
- Nazar, M.F., Maiyastri., Devianto, D., Yozza, H. (2018). On the Clustering of Islamic Rural Banks Based on Financial Performance. *2018 International Conference on Applied Information Technology and Innovation (ICAITI)*.
- Öndeş, T., Şimşek, A. ve Sümer, S. (2018). Katılım Bankalarının Kredi Kullananlar Açısından Tercih Edilmeme Sebepleri: Atatürk Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (4), 897-920.
- Özkan, T. (2020). Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Ölçmede TOPSIS Yönteminin Kullanımı: Katılım Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları* , (113) , 47-64.
- Özulucan, A. ve Özdemir, F. S.(2010). *Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkmen Yayınevi.
- Pınar, A. ve Erdal, B.(2008).*Para Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem Teori ve Uygulama*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Şahin, A., Tetik, N. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34 (2) , 293-314.
- Takan, M. Ve Boyacıoğlu, M. A. (2013). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Taş, Y., Korkmaz, G. ve Zeytinoğlu, E . (2019). Katılım Bankaları ve Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Uygulama. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 666-680.
- Vurucu, M. ve Arı, M. U. (2014). *A'dan Z'ye Bankacılık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Varsak, S. (2017). Participation Banking in Turkey and Its Effects on the Turkish Financial System.*Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 104-109.
- Yazıcı, R. (2016). Finansal Krizlerin Önlenmesinde Katılım Bankacılığı Sisteminin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 5 (1), 59-82.
- Yılmaz, T., Ekinci, S. ve Önk, K. (2018). Kobi'lerin Katılım (İslami-Faizsiz) Bankalarının Faaliyetlerine Yönelik Tutumlarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. *International Journal of Academic Value Studies*, 4 (18), 54-69.
- Yurttadur, M. ve Demirbaş, H . (2017). Türkiye'de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 89-117.

Araştırma Makalesi

Denetçi Cinsiyetinin Denetim Görüşü Üzerindeki Etkisi: BIST 100 Endeksinde Bir Araştırma

Doç. Dr. Ahmet TANÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Nevşehir. atanc@nevsehir.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-4119-8207

Öğr. Gör. Dilek ÇARDAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu, Lojistik Programı, Nevşehir. dilekcardak@nevsehir.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-8561-9467

Öz

Bağımsız denetim faaliyetleri uzun yıllardan beri gerçekleştirilmesine rağmen, 2001 yılında Amerika’da yaşanan finansal skandallar üzerine, tüm dünyada finansal raporlama sistemleri ve bağımsız denetim firmaları sorgulanmaya başlanmıştır. Yaşanan bu olaylar üzerine bağımsız denetim faaliyetlerinin önemi giderek artmış ve bağımsız denetim bileşenleri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı bağımsız denetçi cinsiyetinin, denetim görüşü üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır. Çalışmada bağımsız denetçi cinsiyetinin, denetim görüşü üzerinde etkisini belirleyebilmek için Kamuyu Aydınlatma Platformunda (KAP) bulunan BIST 100 Endeksinde yer alan işletmelerin 2019 yılına ait denetim raporlarından elde edilen veriler kullanılmıştır. KAP sistemi ve ilgili işletmelerin web sayfaları üzerinden elde edilen veriler Ki-Kare Bağımsızlık testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Nihai olarak çalışmanın kısıtlarından bahsedilmiş ve gelecekte bu konuda çalışma yapacaklara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Bağımsız Denetçi Cinsiyeti, Denetim Görüşü

Makale Gönderme Tarihi: 30.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 15.09.2020

Önerilen Atıf:

Tanç, A., Çardak, D. (2020). Denetçi Cinsiyetinin Denetim Görüşü Üzerindeki Etkisi: BIST 100 Endeksinde Bir Araştırma, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 206-216.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Research Article

The Effect of Auditor Gender on Audit Opinion: A Research in the Bist 100 Index

Assoc. Prof. Ahmet TANÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Business, Nevşehir

atanc@nevsehir.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-4119-8207

Lecturer Dilek ÇARDAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Gülşehir Vocational School, Logistics Program, Nevşehir

dilekcardak@nevsehir.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-8561-9467

Abstract

Although independent auditing activities have been carried out for many years, financial reporting systems and independent audit firms have started to be questioned all over the world in 2001 regarding financial scandals in America. The importance of independent audit activities on these events has gradually increased and many studies have been carried out on independent audit components.

The purpose of this study is to try to determine whether the gender of the independent auditor has an impact on the audit opinion. In the study, the data obtained from the 2018 audit reports of the companies included in the BIST 100 Index in the Public Disclosure Platform (PDP) were used to determine the effect of the independent auditor gender on the audit opinion. The data obtained from the PDP system and the web pages of the related enterprises were analyzed using the Chi-Square Independence test.

Finally, the limitations of the study were mentioned and suggestions were made to those who will work on this issue in the future.

Keywords: Independent Audit, Independent Auditor Gender, Audit Opinion

Received: 30.08.2020

Accepted: 15.09.2020

Suggested Citation:

Tanç, A., Çardak, D. (2020). The Effect of Auditor Gender on Audit Opinion: A Research in the Bist 100 Index, *Journal of Business Academy*, 1(3): 206-216.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Küresel ekonominin giderek büyümesiyle birlikte ticari hayatta, karar alabilmek için bilgilerin güvenilirliği çok önemli bir husus haline gelmektedir. Bilgilerin güvenilirliği bilgiyi kullananlar ve bilgiyi sunanlar arasındaki çıkarlarda, bir farklılık olduğunda daha fazla önemli hale gelmektedir. 2000'li yıllarda Amerika'nın en büyük enerji şirketi Enron'un iflas etmesi, diğer yaşanan muhasebe skandalları ve denetim başarısızlıkları gibi olaylar temel amacı çıkar grupları arasındaki güvenceyi sağlamak olan bağımsız denetime güvenin azalmasına neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı ülkelerde ortaya çıkan finansal raporlama skandalları sonucunda finansal tabloların güvenilirliği sorgulanmaya başlamıştır.

Sunulan bilgilere olan güven duyma ihtiyacı ile birlikte bağımsız denetimin önemi ve bağımsız denetim gereksinimi her geçen gün artmaktadır. Bu doğrultuda denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden belirlenmiş kriterlere uygunluğunu araştırmak ve sonuçları ilgililere aktarmak amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir (Selimoğlu, Özbirecikli ve Uzay, 2017). Bağımsız denetim kavramı, "Bağımsız denetçinin mali tabloların bütün yönleri ile yürürlükteki finansal raporlama standartları çerçevesinde hazırlandığı ve önemli nitelikteki yanlışlıkların bulunmadığı hususunda yüksek derecede güvence içeren görüş beyan etmesi" olarak tanımlanmaktadır (Selimoğlu ve Yeşilçelebi, 2014).

Türkiye'de 660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2 Kasım 2011'de Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nın kurulması ve 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile bağımsız denetim kavramı daha önemli hale gelmiştir.

KGK Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nin 1. Bölümünün 4. Maddesine göre bağımsız denetim, "Finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması" olarak ifade edilmektedir (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2015).

Bağımsız denetim firmaları tarafından gerçekleştirilen denetim faaliyetlerinde, kamuya açıklanacak ya da Sermaye Piyasası Kurulu'na (SPK) gönderilecek mali tabloların Uluslararası Muhasebe İlke ve Standartlarına uygun bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığı kontrol edilmektedir. Bir başka ifadeyle mali tablolarda sunulan bilgilerin doğru, dürüst ve gerçeğe uygun olup olmadığı incelenmektedir. Diğer yandan bağımsız denetimin geçerliliğinden bahsedebilmek için de denetim ilke ve kurallarına uyulması zorunludur (Erdoğan, 2002).

KGK Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nde 1. Bölümün 4. Maddesine göre bağımsız denetçilerin, "01/06/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından kurum tarafından yetkilendirilen kişilerden" olabileceği belirtilmiştir (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2015). Bağımsız denetçi, denetim çalışmaları sonucu incelediği müşteri işletme finansal tablolarına ilişkin denetim görüşünü, Denetim Standartlarına göre denetçi raporunda açıklamalıdır. Denetçi "olumlu görüş", "olumsuz görüş", "şartlı görüş" ve "görüş bildirmekten kaçınma" şeklindeki dört görüş türünden en uygun olanını seçer. Denetçi nihai olarak denetim raporunda denetim görüşünü bildirerek denetim faaliyetini sonlandırır (Selimoğlu, Özbirecikli ve Uzay, 2017).

Bağımsız denetim raporu, denetimin yapıldığı zamanda, işletmenin mali tablolarının gerçekleri yansıttığını, işletmenin bilançosunda yer alan tüm aktif ve pasif hesapların kanuni defter ve belgelere, Türkiye Muhasebe Standartlarına ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına uygun

olup olmadığını gösterir (Erdoğan, 2002). Bağımsız denetim raporunun kalitesine etki eden bir takım niteliksel özellikler bulunmaktadır. Bu niteliksel özelliklerden bir tanesi de denetim faaliyetini gerçekleştiren denetçinin cinsiyetidir.

Bu çalışmanın amacı bağımsız denetçi cinsiyetinin, denetim görüşü üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda gerekli analizlerin yapılabilmesi için BIST 100 endeksindeki işletmelerin bağımsız denetim raporlarından denetçi cinsiyeti bilgisine ulaşılmıştır. Veriler incelendiğinde 100 işletmedeki denetçi cinsiyet dağılımının; 19'nun kadın, 81'inin ise erkek şeklinde olduğu görülmektedir.

Selimoğlu vd. (2020), muhasebe mesleğine yönelik üst kuruluşlar ve meslek odalarında kadın yöneticilerin ve kadın yönetim kurulu üyelerinin erkeklere göre çok az sayıda olmasının nedenini araştırmak için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, yönetimde kadın sayısının az olmasının nedeni olarak, kadın muhasebecilerin üstlendikleri ev sorumlulukları ve annelik rolleri olduğunu tespit etmişlerdir.

Gerçekleştirilen çalışmalar ve istatistiki veriler, cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık konusunda kadınların daha dezavantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Çalışma yaşamında kadınlar, toplumsal cinsiyet ya da ayrımcılık gibi birtakım engellerle karşılaşmaktadırlar (Parlaktuna, 2010). Dünya çapında üst yönetimdeki kadın çalışanların oranı son 16 yılda giderek yükselmiştir. Ancak bu yükselişe rağmen çalışma yaşamında kadın çalışanların erkek çalışanlara oranı hala düşük seviyelerdedir. 2019 yılındaki oranlara bakıldığında dünya çapında üst yönetimdeki kadın çalışanların oranı %29 iken erkek çalışanların oranının %71 olduğu görülmektedir (Lagerberg ve Schmidt, 2020).

Son yıllarda bağımsız denetim faaliyetlerinin öneminin giderek artması ve kadının çalışma yaşamındaki varlığının önem kazanması gibi gelişmeler yaşanmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda çalışmanın konusu bağımsız denetçi cinsiyeti ve denetim görüşü çerçevesinde oluşturulmuştur. Bağımsız denetçi cinsiyetinin denetim görüşü üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla çalışmada, literatür incelenmiş ve denetçi cinsiyeti üzerine gerçekleştirilen çalışmalar aktarılmıştır. Daha sonra çalışmanın analizinde kullanılacak yöntem ve örneklem açıklanarak, yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiş ve tartışma-sonuç bölümüyle çalışma sonlandırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Amerika'dan çok daha önce Kuzey Avrupa ülkelerinden olan Finlandiya, Danimarka ve İsveç'te 2005'ten beri, denetim raporunda sorumlu denetçinin ıslak imzasının bulunması yasal bir zorunluluktur. Bu doğrultuda sorumlu denetçiye ilişkin cinsiyet, mesleki tecrübe gibi özellikler ile ilgili akademik çalışmalar yapılmıştır (Ittonen ve Peni, 2012).

Türkiye'de 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" de bağımsız denetim raporlarında denetçinin adının bulunması bağımsız denetim kuruluşu unvanına ek olarak sorumlu denetçi adı, soyadı ve imzasının bulunması zorunluluğu vardır (Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, 2006). Daha sonra KGK'nın kurulması ile birlikte SPK mevzuatında da yeni düzenlemelerle uyumlaştırılmaya gidilmiştir. 18.03.2014 tarih ve 28945 sayılı Resmî Gazete'de KGK tarafından yayınlanan Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 700' e göre bağımsız denetim raporunda bağımsız denetçinin adının bulunması zorunlu hale getirilmiştir (Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama (BDS 700) Hakkında Tebliğ, 2014).

Bağımsız denetim ile ilgili yaşanan gelişmeler doğrultusunda, denetçi özelliklerine yönelik yapılan akademik çalışmalar da artış göstermeye başlamıştır. Literatüre bakıldığında denetim kalitesine etki edebilecek denetçi özelliklerinden olan cinsiyetten kaynaklı olarak farklılıklar

ortaya çıkmaktadır. Erkek denetçinin bilgi edinme stratejisi biraz daha basit ve sezgisel olurken; kadın denetçinin bilgi edinme stratejisi daha ayrıntılı olmaktadır. Bu da kadın denetçilerin finansal tablolardaki hata ve hileleri erkeklere oranla daha çok tespit edebilmelerini sağlamaktadır (Meyers ve Levy, 1989).

Bengtsson, Persson ve Willinhag (2005) çalışmalarında, denetim sürecinde zaman baskısının kadınları erkeklere göre daha çok etkilediğini vurgulamışlardır. Kadın denetçilerin erkek denetçilere göre finansal tablolara ilişkin hata ve hile kaynaklı önemli yanlışlıkları rapor etme sıklığı daha fazladır. Fakat bazı durumlarda kadın denetçilerin kendilerine olan güvenin daha az olmasından kaynaklı erkek denetçilere göre finansal tablolardaki hata ve hile kaynaklı yanlışlıkları rapor etme durumu daha az olabilmektedir.

Breesch ve Branson (2009), “Denetçi Cinsiyetinin Denetim Kalitesi Üzerine Etkileri” adlı çalışmalarında, denetçi cinsiyetinin denetim raporu kalitesi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 20 kadın ve 20 erkek denetçinin örneklem olarak belirlendiği çalışmada yer alan bulgular; kadın denetçilerin, erkek denetçilerden daha fazla yanlışlık keşfetme potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir. Çalışmada ayrıca, denetim metodolojisi olarak kadın denetçilerin erkek denetçilere nazaran risk odaklı denetim yaklaşımını daha çok benimsedikleri de ifade edilmektedir.

Thiruvadi ve Huang (2011), denetim komitelerinin cinsiyet çeşitliliğinin firmanın kazanç yönetimi üzerinde önemli bir etkisi olup olmadığını araştırmayı amaçladıkları “Denetim Komitesi Cinsiyet Farklılıkları ve Kazanç Yönetimi” adlı çalışmalarında, denetim komitesinde bir kadın üyenin bulunmasının, negatif (gelir azaltıcı) ihtiyari tahakkukları artırarak kazanç yönetimini sınırladığını gösteren sonuçlar ortaya koymuşlardır.

Denetçi cinsiyetini konu edinen bir diğer çalışmada ise Ittonen ve Peni (2012) “Denetçinin Cinsiyeti ve Denetim Ücretleri” adlı çalışmalarında, denetçinin cinsiyetinin denetim ücretleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada üç İskandinav ülkesinde (Finlandiya, İsveç ve Danimarka) NASDAQ OMX borsalarında yer alan bir halka açık şirket örneklemini kullanarak gerçekleştirilen araştırma sonucu, kadın denetim sözleşmesi ortaklarına sahip işletmelerin önemli ölçüde daha yüksek denetim ücretleri ödediklerini göstermiştir.

“Muhasebe Meslek Mensubunun İşyeri Deneyimi ve Toplumsal Cinsiyet Etik Yargılamayı Nasıl Etkiler?” adlı çalışmalarında Lv ve Huang (2012), bireylerin etik davranışlarının ve ahlaki yargılarının, çalıştıkları veya uyguladıkları disiplinden ve cinsiyetlerinden nasıl etkilendiğini araştırmıştır. Araştırma sonuçları, erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların şüpheli eylemleri daha az etik gördüklerini ve bu eylemleri gerçekleştirme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca denetçinin cinsiyeti ile müşteri işletmenin finansal raporlarının kalitesi arasındaki ilişki de araştırılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, sorumlu denetçisi kadın olan işletmelerin finansal raporlarının daha kaliteli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet ve denetim komitesi ilişkisini ele alan Thiruvadi (2012) tarafından gerçekleştirilen “Cinsiyet Farklılıkları ve Denetim Komitesi Titizliği” başlıklı çalışmada, denetim komitesinde kadınların varlığı ile denetim komitesi toplantılarının sayısı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada çok değişkenli regresyon modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre en az bir kadın üyenin bulunduğu denetim komitelerinin, erkek yoğun denetim komitelerinden daha sık toplandığını göstermektedir.

Denetçi cinsiyeti ile denetim ve finansal raporlama kalitesini konu edinen bir başka çalışma ise Ittonen, Vahamaa ve Vahamaa (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. “Kadın Denetçiler ve Kalite Artışları” adlı çalışmada Finlandiya ve İsveç Borsalarındaki işletmelerden bir örnek belirlenerek, kadın denetçi ve finansal raporlama kalitesi değişkenlerini kullanarak panel Regresyon Analizi

gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kadınlar ve erkekler arasındaki davranışsal farklılıkların denetim ve finansal raporlama kalitesi üzerinde önemli etkileri olabileceği yönündeki bulguya ulaşılmıştır.

Hardies, Breesch, ve Branson (2015) tarafından gerçekleştirilen “Kadın Denetçi Ücret Primi” adlı çalışmalarında; kadın denetçilere daha yüksek denetim ücreti ödenip ödenmediğini araştırmışlardır. 2008-2011 yılları arasında 93 kadın ve 599 erkek denetim ortağı tarafından denetlenen Belçikalı işletmeler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre müşteri işletmelerin kadın denetçilere daha yüksek denetim ücretleri (yaklaşık yüzde 7 oranında) ödediğini göstermektedir. Çalışmada ayrıca söz konusu daha yüksek denetim ücretlerinin; bilgi, beceri, yetenekler, tercihler ve davranışlardaki cinsiyet farklılıkları veya arz yönlü faktörler (örneğin, çeşitlilik talebi, denetim kalitesi ile ilgili cinsiyet algıları veya müşteri memnuniyeti) nedeniyle olabileceği de ifade edilmiştir.

Montenegro ve Bras (2015) “Denetim Kalitesi: Denetim Firmalarının Cinsiyet Yapısı Önemli midir?” başlıklı çalışmalarında; Portekiz’deki denetim firmalarından ve müşteri işletmelerden oluşan bir örneklem kullanarak, denetim firmalarının ortaklık yapısı (cinsiyet açısından) ile denetim kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Denetim firmalarındaki ortak pozisyonundaki kadın Yeminli Mali Müşavirlerin baskın mevcudiyetinin daha yüksek denetim kalitesiyle ilişkili olduğu çalışma bulguları arasında yer almaktadır. Ayrıca çalışmada, kadın egemen ortaklık yapılarına sahip denetim firmalarının müşteri işletmelerindeki agresif muhasebe uygulamalarının daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Reheul ve diğerleri (2017), “Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Denetçi Cinsiyeti, Deneyimi ve Raporlaması” adlı çalışmalarında Belçikalı kar amacı gütmeyen kuruluşlarda bağımsız denetçi özellikleri ile denetim görüşleri arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayarak, finansal tablo kalitesine daha iyi bir güvence veren denetçi özelliklerini tanımlamaya çalışmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre sektör uzmanlığına sahip denetçilerin, sektör uzmanı olmayan meslektaşlarına göre daha iyi güvence sağladığı bulunmuştur. Ayrıca denetçinin kadın veya erkek olmasının denetim görüşü üzerinde farklılığa sebep olmadığı tespit edilmiştir.

Blandona, Argiles-Bosch ve Ravenda (2019), “Denetim Hizmetlerinin Kalitesi Üzerinde Cinsiyet Etkisi Var mıdır?” başlıklı çalışmalarında, İspanyol borsa şirketlerinin 2008-2015 yıllarına ait finansal tablo verileri kullanılmıştır. Denetim hizmetlerinin kalitesi üzerinde, kadın denetçinin pozitif bir etkisinin bulunduğu araştırma sonucunda elde edilen bulgular arasında yer almaktadır. Ayrıca, araştırma sonuçlarına göre kadınların sadece muhasebe mesleğinde ve denetim firmalarında değil, aynı zamanda diğer alanlarda da üst yönetimde yeterince temsil edilmediği de ifade edilmiştir.

Özbey ve Özarı (2020), “Borsa İstanbul İmalat Sanayi İşletmelerinin Kârlılığa Etki Eden Faktörlerinin Panel Regresyon ile İncelenmesi” adlı çalışmalarında Borsa İstanbul’da (BİST) işlem gören imalat sanayi işletmelerinin kârlılık oranlarının bazı finansal oranlarla ve denetimin 4 büyük denetim firması tarafından yapılmış olması, denetçi cinsiyeti ve olumlu görüş gibi finansal olmayan faktörlerle ilişkisi analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak Panel Veri Regresyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, işletmelerin kârlılığı üzerine etki eden finansal oranların; likidite oranları, kaldıraç oranı, maddi duran varlık devir hızı, aktif kârlılığı, hisse başına kazanç piyasa değerinin defter değerine oranı olduğu tespit edilmiştir. Finansal olmayan oranlardan denetçi cinsiyeti ve olumlu denetim görüşü faktörlerinin de işletme karlılığını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada bağımsız denetçi cinsiyetinin denetim görüşü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda bağımlı değişken olarak denetim görüşü, bağımsız değişken olarak ise denetçi cinsiyeti belirlenmiştir. Çalışmanın örneklemini BIST 100 endeksindeki 100 işletme oluşturmuştur. Verilerin analizi SPSS 20.0 İstatistik Programı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, KAP'ın web sayfasında yayınlanan işletmelerin faaliyet raporlarından elde edilmiştir.

Bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçmek için parametrik test yöntemlerinden Regresyon Analizi kullanılmaktadır. Regresyon Analizi, en çok kullanılan çok yönlü bağımlılık tekniğidir ve karar verme sürecinin her alanında uygulanabilmektedir. Regresyon Analizi, belirli bir sektördeki bir işletmenin performansının modeline ve belli girdi gelirlerine dayalı ulusal ekonomiyi tahmin eden ekonometrik modellere uygulanabilir. Ayrıca Regresyon modelleri, tüketicilerin kararları nasıl aldığını veya izlenimlerini ve tutumlarını nasıl oluşturduklarını incelemek için de kullanılabilmektedir (Hair vd., 2010).

Regresyon Analizinin varsayımları aşağıdaki gibidir (Kalaycı, 2010):

1. Örneklem sayısı 30'un üzerinde olmalıdır.
2. Normal dağılım göstermelidir.
3. Doğrusaldır.
4. Hata terimlerinin ortalaması sıfırdır.
5. Sabit varyansdır.
6. Otokorelasyon yoktur.
7. Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı sorunu olmamalıdır.

Çalışmada örneklem sayısı 30'un üzerindedir. Regresyon Analizinin ikinci şartı olan verilerin normal dağılıp dağılmadığını kontrol etmek için normallik analizi gerçekleştirilmiştir. Normallik analizi sonuçlarına göre verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Bundan dolayı parametrik olmayan testlerin kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Parametrik olmayan testler içerisinde, bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçmek için Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi Scheuneman ve Camilli (1979) tarafından geliştirilmiştir. Nitel iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı Ki-Kare Bağımsızlık testi ile araştırılabilir. Ki-Kare Bağımsızlık testinde kurulan hipotezlerde; H_0 ilişkinin olmadığını, bağımsızlığın olduğunu; H_1 ise ilişkinin olduğunu, bağımsızlığın olmadığını ifade eder (Güngör ve Bulut, 2008).

Çalışmanın hipotezleri:

H₀: “Bağımsız denetçi cinsiyeti ile bağımsız denetim görüşü arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

H₁: “Bağımsız denetçi cinsiyeti ile bağımsız denetim görüşü arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

şeklinde oluşturulmuştur.

Ki-Kare Bağımsızlık test istatistiğinin hesaplanması için aşağıdaki formül kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010).

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}}$$

E_{ij} = Değişkenlere ait beklenen frekanslar (H_0 'da iddia edilen dağılıma ait değerlerdir.)

O_{ij} = Değişkenlere ait gözlenen frekanslar (H_1 'de iddia edilen dağılıma ait değerlerdir.)

Analiz verilerine Ki-Kare Bağımsızlık testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar bir sonraki bölüm olan bulgular kısmında değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Verilerin Regresyon Analizinin koşullarını sağlayıp sağlamadığını belirlemek için analize Normallik testinin yapılmasıyla başlanmıştır. Normallik testinin sonuçlarına göre verilerin normal dağılım göstermediği görülmüştür.

Tablo 1. Normallik Testi (Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Testi)

		Denetçi Görüşü	Denetçi Cinsiyeti
Örneklem Sayısı		100	100
Normal Parametreler	Ortalama	1,08	1,81
	Standart Sapma	,273	,394
Aşırı Farklar	Mutlak	,535	,495
	Pozitif	,535	,315
	Negatif	-,385	-,495
Kolmogorov-Smirnov Z		5,354	4,951
Anlamlılık (2-tailed)		,000	,000

Tablonun anlamlılık satırındaki değerlerin istatistiksel anlamlılık hesaplamalarında sınır değeri kabul edilen 0,05'den büyük olması incelenen faktörlerin dağılımlarının normal olduğunu göstermektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere anlamlılık değeri 0,05'ten küçük olduğu için veriler normal dağılmamaktadır ($p=0,000<0,05$). Bundan dolayı parametrik olmayan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir.

Veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan bir analiz yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçmek için Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2'de ve Tablo 3 'te sunulmuştur.

Tablo 2. Denetçi Cinsiyeti * Denetçi Görüşü Çapraz Tablolama

			Denetçi Görüşü		Toplam
			Olumlu	Şartlı	
Denetçi Cinsiyeti	Kadın	Sayı	17	2	19
		Tahmini Sayı	17,5	1,5	19,0
		Denetçi Cinsiyeti İçindeki %	89,5%	10,5%	100,0%
		Denetçi Görüşü İçindeki %	18,5%	25,0%	19,0%
	Erkek	Sayı	75	6	81
		Tahmini Sayı	74,5	6,5	81,0
		Denetçi Cinsiyeti İçindeki %	92,6%	7,4%	100,0%
		Denetçi Görüşü İçindeki %	81,5%	75,0%	81,0%
Toplam	Sayı	92	8	100	
	Tahmini Sayı	92,0	8,0	100,0	
	Denetçi Cinsiyeti İçindeki %	92,0%	8,0%	100,0%	
	Denetçi Görüşü İçindeki %	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 2'den elde edilen sonuçlara göre; 100 işletmeye ait denetim görüşleri denetçi cinsiyetine göre şu şekilde dağılmaktadır: Toplam 19 kadın denetçiden 17'si "olumlu görüş" bildirirken, 2'si "şartlı görüş" bildirmiştir. Toplam 81 erkek denetçiden ise 75'i olumlu görüş bildirirken, 6'sı şartlı görüş bildirmiştir. "Olumsuz görüş" ve "görüş bildirmekten kaçınma" görüş türleri bulunmamaktadır.

Tablo 3. Ki-Kare Testi

	Value	df	Anlamlılık (2-sided)
Pearson Ki-Kare	,203	1	,652
Süreklilik Düzeltmesi	,000	1	1,000
Olabilirlik Oranı	,191	1	,662
Doğrusal İlişkilendirme	,201	1	,654
N Örnek Sayısı	100		

Analiz sonuçlarına göre anlamlılık düzeyi 0,05’den büyük olduğu için sonuçlar anlamlı değildir ($p=0,652>0,05$). Buna göre “Bağımsız denetçi cinsiyeti ile bağımsız denetim görüşü arasında anlamlı bir ilişki vardır” H1 Hipotezi reddedilmiştir. Yani “Bağımsız denetçi cinsiyeti ile bağımsız denetim görüşü arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” H0 hipotezi kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde küresel ekonomi giderek gelişip ilerlemektedir. Bu gelişme ve ilerlemeyle birlikte işletmelerin faaliyetleriyle ilgilenen çıkar grupları sayısı da artmaktadır. Bu doğrultuda işletmeler tarafından sunulan bilgilerin doğruluğu sorgulanmakta ve dolayısıyla ortaya güvenilir bilgi ihtiyacı çıkmaktadır. Güvenilir bilginin sunulmasında bağımsız denetim faaliyetleri ve bağımsız denetçiler büyük önem taşımaktadırlar.

Bağımsız denetim alanında Kalite Kontrol Standartları, yasal düzenlemeler, yıllık gözden geçirmeler ve kamuya açıklanması zorunlu raporlar olmasına rağmen, bağımsız denetim raporunu hazırlayan sorumlu denetçi kendi mesleki bilgisini ve tecrübesini kullanarak bir denetim görüşü oluşturur (Knechel, Niemi ve Zerni, 2013). Bağımsız denetim ile ilgili yaşanan gelişmeler sonucunda denetçilerin sahip olduğu özellikler (cinsiyet, sektör uzmanlığı vb.) denetim sürecini, denetim ücretlerini etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda denetçilerin sahip olduğu kişisel ve mesleki özelliklerden yola çıkılarak çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmada ise denetçinin kişisel özelliklerinden birisi olan cinsiyetin, denetim faaliyeti sonucunda oluşturulan ve denetim raporunda bildirilen denetim görüşüne etkisi olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen istatistiksel analizler sonucunda; bağımsız denetim faaliyetini gerçekleştiren denetçinin cinsiyetinin, denetim faaliyeti sonucunda varılan denetim görüşü üzerinde etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Genel Etik İlkelerine bakıldığında (Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Standardı, Bölüm 110, 2019) bağımsız denetim raporundaki denetçi imzasının bir kadın ya da erkek denetçiye ait olmasının herhangi bir fark yaratmasının beklenmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü bir meslek mensubu eğer etik ilkelerin temelini oluşturan dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve profesyonel davranış kriterlerini taşıyorsa cinsiyetinin kadın ya da erkek olması önemli olmamalıdır (Bozcuk, 2018). Bu anlamda analiz sonuçlarına bakıldığında olması gereken sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde bağımsız denetçi özellikleri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, bağımsız denetçi cinsiyetinin, denetim görüşü üzerine etkisi konusunda yapılmış çalışma sayısı azdır. Bundan dolayı bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

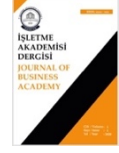
İş dünyasında kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla daha az sayıda yer almasından kaynaklı olarak, bu çalışmanın örnekleminde yer alan kadın denetçi sayısının düşük olması bu çalışmanın kısıtıdır. Gelecekte bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda; yıl ve sektör sayısı artırılarak örneklem

büyüklüğü genişletebilir. Farklı ülkelerden elde edilen veriler çalışmaya dâhil edilerek ülkeler arası karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca gelecekte denetim sürecinin bileşenleri (risk değerlendirme, örnekleme, önemlilik, denetim testleri, denetim teknikleri vb.), mesleki şüphecilik, mesleki muhakeme üzerinde cinsiyet farklılığının etkisi de araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Standardı (2019, 22 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 30896), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190922.htm>, (Erişim Tarihi: 06.06.2020)
- Bağımsız Denetim Yönetmeliği (2015, 22 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 28509). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151222.htm>, (Erişim Tarihi: 12.05.2020)
- Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 22. 12. 2015 Tarih ve 28509 Sayılı Resmi Gazete.
- Bengtsson, C., Mats, P. and Peter, W. (2005). Gender and Over Confidence. *Economics Letters*, (86), 199-203.
- Blandona, J. G., Argilés-Boschb, J. M. and Ravenda, D. (2019). Is There A Gender Effect On The Quality Of Audit Services?. *Journal of Business Research*, 96 (1), 238-249.
- Bozcuk, A. E. (2018). Türkiye’deki Bağımsız Denetim Kuruluşlarında Üst Düzeydeki Cinsiyet Çeşitliliği ve Gelir Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (59), 882-890.
- Breesch, D. and Branson, J. (2009). The Effects Of Auditor Gender On Audit Quality. *IUP Journal of Accounting Research & Audit Practices*, 8.
- Erdoğan, M. (2002). Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3 (1), 51-63.
- Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama (BDS 700) Hakkında Tebliğ Türkiye Denetim Standartları Tebliği No: 30, 18.03.2014 Tarih ve 28945 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140318.htm>, (Erişim Tarihi: 10.06.2020)
- Güngör, M. ve Bulut, Y. (2008). Ki-Kare Testi Üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 84-89.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Babin, B. J., and Black, W. C. (2010). Multivariate Data Analysis: A Global Perspective, (7).
- Hardies, K., Breesch, D. And Branson, J. (2015). The Female Audit Fee Premium. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34 (4), 171-195.
- Ittonen, K. ve Peni, E. (2012). Auditor’s Gender and Audit Fees. *International Journal of Auditing*, (16), 1-18.
- Ittonen, K., Vahamaa, E. and Vahamaa, S. (2013). Female Auditors and Accruals Quality. *Accounting Horizons*, 27 (2), 205-228.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Knechel, W. R., Niemi, L. and Zerni, M. (2013). Empirical Evidence on the Implicit Determinants of Compensation in Big 4 Audit Partnerships. *Journal of Accounting Research*, 51 (2), 349-387.
- Lagerberg F. and Schmidt, K. (2020). Women in Business 2020: Putting the Blueprint into Action. https://www.grantthornton.global/globalassets/1.-member-firms/global/insights/women-in-business/2020/women-in-business-2020_report.pdf, (Erişim Tarihi: 25.06.2020)

- Lv, W. and Huang, Y. (2012). How Workplace Accounting Experience and Gender Affect Ethical Judgment. *Social Behavior and Personality an International Journal*, 40 (9), 1477-1483.
- Meyers Levy, J. (1989). *Gender Differences in Information Processing: A Selectivity Interpretation*. New York: Lexington Boks.
- Montenegro, T. M., and Bras, F. A. (2015). Audit Quality: Does Gender Composition of Audit Firms Matter?. *Spanish Journal of Finance and Accounting*, 44 (3), 264-297.
- Özbey, S. ve Özarı, Ç. (2020). Borsa İstanbul İmalat Sanayi İşletmelerinin Kârlılığa Etki Eden Faktörlerinin Panel Regresyon İle İncelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8 (1), 541-574.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), 1217-1230.
- Reheul, A. M., Van Caneghem, T., Van den Bogaerd, M., & Verbruggen, S. (2017). Auditor Gender, Experience and Reporting in Nonprofit Organizations. *Managerial Auditing Journal*.
- Selimoğlu Kardeş, S. Ve Yeşilçelebi, G. (2014). Mesleki Aidiyetin Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 27-52.
- Selimoğlu Kardeş, S., Özbirecikli, M. ve Uzay, Ş. (2017). Bağımsız Denetim (1. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Selimoğlu, S., Cengiz, A. A., Özdemir, A., Yalı, B. ve Yiğit, M. (2020). Sayıların Görül(e)meyen Kahramanları Kadın Muhasebeciler: Eskişehir’de Keşifsel Bir Çalışma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 60, 1-18.
- Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, 12.06.2006 Tarih ve 26196 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060612M1-1.htm>, (Erişim Tarihi: 11.05.2020)
- Thiruvadi, S. (2012). Gender Differences And Audit Committee Diligence. *Gender in Management: An International Journal*, 27 (6), 366-379.
- Thiruvadi, S. and Huang, H. W. (2011). Audit Committee Gender Differences And Earnings Management. *Gender in Management: An International Journal*, 26 (7), 483-498.

Araştırma Makalesi

Yaratıcı Muhasebe Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi: Sivas İli Uygulaması¹

Esra DURAK

Erciyes Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi

esrdk1@gmail.com, www.orcid.org/0000-0003-1242-5519

Dr. Öğr. Üyesi Azize ESMERAY

Kayseri Üniversitesi UBF Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü

esmeray@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-3483-6258

Öz

2000’li yılların başlarında yaşanan muhasebe skandallarından sonra, finansal tablolarda aldatıcı bilgi vermeye yönelik olarak yapılan hileli finansal raporlama ve bununla ilişkili olarak yaratıcı muhasebe konusu uygulamada olduğu kadar akademik çalışmalarda da ön plana çıkmıştır. Yaşanan muhasebe skandallarının temelini yaratıcı muhasebe uygulamaları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe kavramı ve bu kavramın uygulanabilirliği ile ilgili bilgi düzeylerini ölçmek ve yaratıcı muhasebe uygulamalarının finansal tablolar üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Bu doğrultuda konu ile ilgili anket çalışması uygulanarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe kavramı ve uygulamaları hakkında %39,2’sinin hiç bilgisinin olmamasına rağmen %30,8’inin işletmenin finansal raporlarını iyi ya da kötü yönde değiştirmeleri yönünde teklif aldığı ve bunun %42,5 oranla vergi matrahını düşük göstermek nedeniyle yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili kavramsal bilgilerinin yeterli düzeyde olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Muhasebe, Muhasebe Manipülasyonu, Hile, Muhasebe Esneklikleri.

Makale Gönderme Tarihi: 07.07.2020

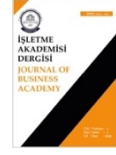
Makale Kabul Tarihi: 16.09.2020

¹Bu çalışma Esra Durak tarafından 2019 yılında üretilen “Bir Manipülasyon Aracı Olarak Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama” isimli yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Önerilen Atıf:

Durak, E., Esmeray, A. (2020). Yaratıcı Muhasebe Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi: Sivas İli Uygulaması, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 217-234.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

ResearchArticle

Creative Accounting Concept and Measuring the Knowledge Levels of Accounting Professionals: Sivas Province Application

Esra DURAK

Erciyes University, Department of Business Management, Ph.D. Student

esrdk1@gmail.com, www.orcid.org/0000-0003-1242-5519

Dr. Öğr. Üyesi Azize ESMERAY

Kayseri University, Faculty of Applied Sciences, Department of Accounting and Finance Management

esmeray@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-3483-6258

Abstract

After accounting scandals in the early 2000s, fraudulent financial reporting for misleading information in the financial statements and related creative accounting issues have come to the fore academically just like any other areas. In the literature, the concept of creative accounting is defined as the situation in which the financial position differs from the present state by using the deficiencies or the flexibility of various regulations related to accounting practices and by changing the presentation of the financial statements with the formal or numerical changes made on the financial statements. The objective of this study is to measure the level of knowledge of accounting professionals about the concept of creative accounting and the applicability of this concept and determine whether creative accounting practices have an impact on financial statements. In this respect, it is aimed to contribute to the literature by applying the survey on the subject. As a result of this study, 39.2% of the professional members have no knowledge of the concept and practice of creative accounting but 30.8% of them have been offered to change their financial statements in a positive or negative way and this is due to show that 42.5% of the tax base is low. This has led to the conclusion that the professional members' conceptual knowledge of creative accounting practices is not sufficient.

Keywords: Accounting Manipulation, Creative Accounting, Fraud, Accounting Flexibilities.

Received: 07.07.2020

Accepted: 16.09.2020

Suggested Citation:

Durak, E., Esmeray, A. (2020). Creative Accounting Concept and Measuring the Knowledge Levels of Accounting Professionals: Sivas Province Application, *Journal of Business Academy*, 1(3): 217-234.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

İşletmelerde mali nitelikteki işlemler finansal bilgi kullanıcılarına finansal tablolar aracılığıyla sunulmaktadır. Bu nedenle finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyacı; finansal tabloların dürüst, güvenilir ve gerçeği yansıtan bilgilerle hazırlanmasıdır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra yaşanan muhasebe skandallarından ötürü finansal bilgiye olan güven azalmıştır. Bu güvenin azalması sermaye piyasalarının da olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir. Bu yüzden finansal bilgi kullanıcıları veya yatırımcılar açısından, finansal işlemlerin sınıflandırılması, özetlenmesi, kaydedilmesi ve finansal tablo olarak oluşturulmasında Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine (GKGMİ) uyulması ile finansal bilginin güvenilirliği sağlanmış olmaktadır. İşletme ile ilgili finansal bilgilerin doğruluğu herkes için oldukça önemlidir. Buna rağmen bazı işletme yöneticileri kendi çıkarlarını düşünerek finansal bilgi kullanıcılarına manipüle adı verilen yanıltıcı bilgiler sunabilmektedir. Yapılan bu yanıltıcı eylemler, muhasebe politikalarında veya muhasebe standartlarındaki esneklik veya eksiklerden faydalanılarak yapılır ve finansal tabloların olduğundan farklı biçimde hazırlanması ve sunulmasına imkân verir.

Yaratıcı muhasebe esasen muhasebe işlemlerinde ve finansal tablolarda bir düzenleme işlemidir. İşletmenin istenildiği gibi gösterilmesi doğrultusunda birtakım düzenlemeler yapılması yaratıcı muhasebenin konusunu oluşturur. Ancak bu düzenlemeler yasal olsa da etik olmayan uygulamalardır.

Çalışmanın amacı, muhasebe manipülasyon araçlarından biri olan yaratıcı muhasebe kavramı hakkında bilgi vererek, muhasebe meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkında farkındalıklarını tespit etmektir. Bu doğrultuda Sivas İlindeki meslek mensuplarına bir anket çalışması düzenlenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle kavramsal çerçeve açıklanarak, literatür çalışması yapılmış ve son olarak anket uygulamasının sonuçları değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yaratıcı muhasebe uygulamaları bir manipülasyon tekniğidir. Türk Dil Kurumu manipülasyonu; yönlendirme ya da seçme, ekleme ve çıkarma aracılığı ile bilgileri değiştirme işlemi olarak tanımlamıştır. İşletmelerin GKGMİ’nde bulunan esnekliklerden ya da eksiklerden faydalanarak raporlama yaparken faaliyet sonuçlarını mevcut durumdan farklı göstermesi yani finansal bilgiler üzerinde yaptığı değişim işlemleri ve oynamalar muhasebe manipülasyonudur (Küçüksozen ve Küçükkocaoğlu, 2004: 4). Özellikle işletmelerin, yatırımcıların fikirlerini değiştirmek ve yatırımcıların risklerle ilgili düşüncelerini olumlu yönde etkilemek için farklı muhasebe manipülasyonları uyguladıkları bilinmektedir (Varıcı ve Er, 2013: 44). Yapılan bu manipülasyonlar, muhasebe politikalarında veya muhasebe standartlarındaki esneklik veya eksiklerden faydalanılarak finansal tabloların olduğundan farklı biçimde hazırlanması ve sunulması durumu olarak açıklanabilir. Bu tür eksikleri veya esneklikleri kullanarak yapılan uygulamalara “yaratıcı muhasebe” adı verilmektedir.

Yaratıcı muhasebe kavramı olarak ilk kez Anglosakson literatüründe 1970’li yıllarda iflas etmiş olan işletmelerde yapılan incelemelerde ortaya çıkmıştır. Fakat daha sonra yazar olan Ian Griffiths 1986 yılında “Creative Accounting” adlı kitap yayımlamıştır ve bu kavram önem kazanmıştır (Aygün, 2013: 50). Yaratıcı muhasebe, “ilke ve kuralları, değerlendirme ölçütleri ve uygulamaya yönelik düzenlemelerin eksikliğinden faydalanıp muhasebe rakamları üzerinde farklılıklar yaparak finansal tabloların şeklini veya finansal tablolarda yer alan bilgilerin sunulmasını değiştirerek finansal durumu olduğundan farklı göstermek amacıyla yapılan işlemlerin tümü” olarak tanımlanabilir (Saltoğlu, 2003: 108).

Yaratıcı muhasebe “Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri” (GKGMİ) dâhilinde veya bu sınırlar haricinde hileli finansal raporlama, kazanç yönetimi ve gelirin yıllar boyunca belirli bir düzeyde

tutulmasına ilişkin uygulamaları da kapsayacak agresif tercihlerin benimsenmesinden hareketle finansal verilerle oynamaya yönelik herhangi bir adım” olarak da açıklanmıştır (Mulford ve Comiskey, 2002: 15).

Yaratıcı muhasebe uygulamalarında sıklıkla istenmeyen mevcut finansal durumun ya da faaliyet sonuçlarının saklanması yahut değiştirilmesi işlemleri yapılır. Burada mevzuattaki esnekliklerden faydalanılır ve işletmelerin/ülkelerin istedikleri sonuçlar yaratılacak şekilde kullanılır. Esas amaç işletmelerin mali tablolarını mevzuat ve standartlara uygunmuş gibi hazırlayarak mali tablo kullanıcılarının işletmeyi gerçekte olduğundan farklı algılamasını ve kararlarını işletmenin mali gerçeklerine göre değil algılarına göre yapmasını sağlamaktır. Yani kısaca yaratıcı muhasebe; işletmelerin durumunu olduğundan farklı gösterme (işletmeyi olduğundan daha iyi gösterme) durumudur (Kırbaki ve Civriz, 2013: 29).

Muhasebe politikalarındaki bazı seçmeli hususlar yaratıcı muhasebe için uygun ortamın oluşmasına sebep olmaktadır. Aslında muhasebe politikalarıyla muhasebe standartlarına uygun işleyişi sağlamak hedeflenmiş olsa da bazı konularda işletme sahipleri veya yöneticilere seçimlik hakların sağlanması durumun suiistimal edilmesine ve sonucunda yaratıcı muhasebe uygulamalarının yapılması için uygun ortamın oluşturulmasına sebebiyet vermektedir (Çıtak, 2009: 88).

Yaratıcı muhasebe uygulamalarının elbette birçok olumsuz etkisi de olmaktadır. Özellikle manipüle edilmiş finansal tablolar yatırımcıların karar alma sürecini etkileyip yanlış kararlar vermelerine yol açıp kaynakların etkin kullanılmasını önleyip ülke ekonomisine de zarar vermektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 109). Yapılan manipülasyonun belli bir kişiye zarar vermekten öte tüm toplumu etkilediği göz önüne alınmalıdır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde yaratıcı muhasebe ile ilgili yapılan çalışmalar ve bu çalışmalar sonucunda edinilen bulgular aşağıdaki gibidir.

Mert ve Başkan (2020) yaptıkları çalışmada 2011-2018 yılları arasında BİST 50 endeksinde bulunan 40 işletmenin finansal tablolarından elde ettikleri verilerle panel veri analiz yöntemi uygulanmış ve firma büyüklüğünün yaratıcı muhasebeyi etkilediğini tespit etmişlerdir.

Akdoğan ve Süklüm (2019) yaptıkları çalışmada Çorum ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının algı düzeylerini ölçmek adına anket uygulaması yapmışlardır. Anket verilerinden elde edilen analizlerde katılımcıların cinsiyet ve faaliyet yeri değişkeni ile yaratıcı muhasebe algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulmuşlardır.

Karahan ve Çolak (2019) yaptıkları çalışmalarında muhasebe hatası ve hileleri üzerine detaylı açıklamalar yaparak yaratıcı muhasebe kavramına da değinmişlerdir ve Gaziantep ilinde üretim yapan işletmelerin muhasebe işlemlerini yürüten meslek mensupları ile bir anket çalışması yapmışlardır. Yaptıkları anket çalışması sonucunda hilenin uygulanmasının sebebi olarak denetimlerin yetersiz olması, giderlerin düşük gösterilmesi ve gelirlerin kaydedilmemesi yahut farklı dönemlerde kaydedilmesi durumları tespit etmişlerdir.

Suzuki ve Yamada (2016), Toshiba’da yaşanmış bir hileli muhasebe olayına dikkat çekerek, teori ve uygulama arasındaki bağlantıyı incelemişler ve muhasebe standartlarındaki boşluklar ölçüsünde, yöneticilerin finansal tabloları manipüle edebileceklerini belirterek, manipülasyonun sebebinin, muhasebe standartları olduğu sonucuna varmışlardır.

Genç (2018) yapmış olduğu çalışmada bağımsız denetçilerin yaratıcı muhasebeyi nasıl algıladıklarını belirlemek için anket çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonucunda yaratıcı muhasebe sınırlarının bağımsız denetim açısından belirlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Türk ve Arslan (2017) yapmış oldukları çalışmada bir şirketin Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) web sitesinden bültenlerini, medyada yer alan şirket haberlerini, şirketin web sitesinde yer alan faaliyet raporlarını yaratıcı muhasebe uygulamaları açısından araştırmışlardır. Çalışma sonucunda işletmeleri yaratıcı muhasebe uygulamalarına iten nedenlerin; yönetimin koymuş olduğu hasılat hedef baskısı, başarılı yönetici sıfatını devam ettirme isteği, yüksek kazanç beklentisi gibi gerekçeler olduğu belirlenmiştir.

Akgün (2014) yayımlanmamış yüksek lisans tezinde finansal raporlamada manipülasyon, yaratıcı muhasebe kavramı ve yaşanmış olan finansal raporlama skandallarına yer vermiştir. Çalışmada Kayseri ve Adana illerindeki meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili bilgi düzeylerinin ölçülmesi için anket uygulanmış çalışma sonucunda Kayseri ve Adana illerindeki meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları konusunda bilgili olduğu tespit edilmiştir.

Elitaş (2013) çalışmasında, muhasebe manipülasyonunun muhasebe bilgi kalitesi üzerindeki etkisi ve manipülasyonun bilgi sağlamada yarattığı olumsuz sonuçlar üzerinde durmuştur. Çalışmada yapılan değerlendirmeler tamamen sezgisel yollarla elde edilen bulgular sonucunda oluşmuştur. Sonuç olarak manipülasyonun muhasebe bilgi kalitesi ölçütlerinden güvenilirlik, anlamlılık ve yararlılık ölçütlerine büyük ölçüde zarar verdiği anlaşılmıştır.

Varıcı ve Er (2013) yapmış oldukları çalışmalarında; manipülasyonun firma performansına etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 2010 senesinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 100 endeksinde bulunan 39 imalat firması seçilmiştir. Çalışmalarında manipülasyon yapan şirketler belirlenmeye çalışılırken, 11 farklı performans ölçüsü kullanılmıştır. Bu ölçüler cari oran, asit-test oranı, nakit oranı, aktif devir hızı, finansal kaldıraç oranı, finansman oranı, aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı, faaliyet kâr marjı, esas faaliyet kâr marjı ve net kâr marjıdır. Çalışmanın sonucunda ise, manipülasyon yapan şirketlerin ana amacının hisse senetlerinin piyasa fiyatını etkilemek olduğu anlaşılmıştır. Manipülasyon yapan şirketlerin, manipülasyon yapmayan şirketlere göre hisse senedi piyasa fiyatları yüksek çıkmıştır.

Çıtak (2009) yaptığı çalışmada yaratıcı muhasebenin hileli finansal raporlama olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Çalışmasında yaratıcı muhasebe kavramının tanımı, hile ile yaratıcı muhasebe ilişkisi ve yaratıcı muhasebe teknikleri ile ilişkisi yer almaktadır. Ayrıca hileli finansal raporlama konusuna değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise, yaratıcı muhasebe uygulamalarının birer hileli finansal raporlama olduğu kanaatine varılmıştır.

Demir ve Bahadır (2007) çalışmalarında muhasebe manipülasyonlarının yöntem ve tekniklerini örneklerle açıklamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda muhasebe manipülasyonu ve muhasebe manipülasyonlarıyla birlikte muhasebe ilke ve standartları arasındaki ilişki, muhasebe manipülasyonunun amaçları, muhasebe manipülasyonu yöntemleri ve teknikleri ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Baralexis, (2004) çalışmasında yaratıcı muhasebe üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun gelişmiş sermaye piyasalarına sahip ülkelerde yapıldığını belirterek, gelişmekte olan ülkeler açısından durumu incelemek için Yunanistan'da bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda büyük şirketlerin dış finansman talebi gerekçesi ile, küçük şirketlerin vergilerini düşürmek amacıyla yaratıcı muhasebe uygulamalarına başvurduklarını tespit etmiştir.

Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu (2004) çalışmalarında, İMKB'de işlem gören şirketlerin finansal bilgi manipülasyonlarını tahmin edebilmek için Beneish (1999) modelini revize ederek kullanmışlardır. Sonuç olarak oluşturulan modeldeki 9 açıklayıcı değişkenden yalnızca 6 tanesinin, İMKB şirketlerince yapılması muhtemel olan finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarını ortaya çıkarmak, tahmin edebilmek için anlamlı ve yararlı olduğu belirlenmiştir.

Saltoğlu (2003) yaptığı çalışmada dönemin en önemli skandallarından olan Enron vakası üzerinden yaratıcı muhasebe uygulamalarını incelemiştir. Çalışmada Enron tarafından özel amaçlı şirketlerin nasıl manipüle edildiği ve bunun sermaye piyasaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak, Enron olayının yaratıcı muhasebe uygulamalarında olumsuz etkilerinin olduğu açıklanmıştır.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, Sivas ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe ile ilgili bilgi düzeylerini ölçerek, bu konu ile ilgili davranış modellerini tespit etmektir. Bu araştırma kapsamında, Sivas Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odasına tabi 300 meslek mensubu arasından kolayda örnekleme yoluyla seçilen 120 meslek mensubuna yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır ve bu doğrultuda anket sonuçları değerlendirilmiştir. Kullanılan anket Akgün (2014) ve Genç (2018) tarafından kullanılan anketlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Verilerin analizinde SPSS paket programından faydalanılmıştır. Anket verileri SPSS veri tabanına girilerek elde edilen sonuçlar ile tablolar oluşturulmuştur. Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile demografik özellikler arasındaki ilişkiye yönelik hipotezler için parametrik test yöntemleri arasında yer alan T testi ve Anova testi uygulanmıştır. Uygulanmış olan anket sorularının analiz edildiği bu kısımda ilk olarak demografik özellikler, daha sonra da yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili soruların analizi yapılmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada yer alan bireylere ait demografik özellikler Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Erkek	102	85,0
Kadın	18	15,0
Toplam	120	100
Eğitim	Frekans	%100
Ortaöğretim (Lise)	4	3,3
Ön Lisans	14	11,7
Lisans	95	79,2
Yüksek Lisans	7	5,8
Toplam	120	100
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
25 Yaş Altı	3	2,5
26-35	22	18,3
36-45	54	45,0
46-55	35	29,2
56 Yaş Üstü	6	5,0
Toplam	120	100
Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde (%)
0-5 Yıl	10	8,3
6-10 Yıl	11	9,2
11-15 Yıl	25	20,8
15 ve Üstü	74	61,7
Toplam	120	100

Sivas ilinde uygulanmış olan ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının %85'i erkek, %15'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Büyük çoğunluk erkeklerden oluşmaktadır. Bu durumun nedeni,

muhasabe mesleğinin çalışma koşullarının erkekler için daha uygun olması olarak ifade edilebilir. Ankete katılan meslek mensuplarının %3,3'ü ortaöğretim (lise), %11,7'si ön lisans, %79,2'si lisans eğitim düzeyindedir. %5,8'i ise yüksek lisans mezunudur. Tablo1'de görüldüğü üzere doktora derecesinde eğitimi bulunan hiç kimse yoktur. Katılımcıların çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ankete katılan meslek mensuplarının %8,3'ü 0 ila 5 yıl arasında, %9,2'si 6-10 yıl, %20,8'i 11-15 yıl, %61,7'si ise 15 yıl ve üzerinde mesleklerini icra etmektedir. Tabloda görüldüğü üzere ankete katılan meslek mensuplarının çoğunluğu mesleğini 15 yıl ve daha fazla yıldır yapmaktadır.

Tablo 2.Muhasebe Meslek Mensuplarının Mükellef Sayılarını Gösteren Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
30 ve daha az	6	5
31-60 arası	28	23,3
61-90 arası	44	36,7
91-120 arası	25	20,8
121 ve daha üstü	17	14,2
Toplam	120	100

Anket sorularını yanıtlayan meslek mensuplarının %5'inin mükellef sayısı 30 veya daha az, %23,3'ünün mükellef sayısı 31-60 arasında, %36,7'sinin 61-90 arasında, %20,8'inin 91-120 arasında ve %14,2'sinin 121 ve üzerindedir. Ankete katılan meslek mensuplarının bazıları almaları gereken ücretlerin alt sınırının kesin olarak belirlenmesi gerektiğini, şimdiki durumun oldukça karışıklığa yol açtığını beyan etmişlerdir.

Tablo 3.Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hata Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Bilgim yok	8	6,7
Biraz bilgim var	41	34,2
Orta seviyede bilgim var	52	43,3
Oldukça bilgim var	19	15,8
Toplam	120	100

Tablo 3'de görüldüğü üzere meslek mensuplarının %6,7'sinin hata hakkında biraz bilgisinin olduğu, %34,2'sinin biraz bilgisinin olduğu, %43,3'ünün orta seviyede bilgisinin olduğu, %15,8'inin ise çok bilgisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu tablodan ankete katılan meslek mensuplarının hata hakkında yeterince bilgi sahibi oldukları kanısına varılabilir.

Tablo 4.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Muhasebe Hatalarının Yapılmasının Nedeni Nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Tecrübesiz olmak	4	3,3
Dikkatsizlik, dalgın olmak	58	48,3
İş stresi	23	19,2
Bilgisiz olmak	27	22,5
Teknolojik yetersizlikler	8	6,7
Toplam	120	100

Tablo 4'de görüldüğü üzere meslek mensupları muhasebede yapılan hataların %3,3'ünün tecrübesiz olmaktan, %43,8'i dikkatsiz/dalgın olmaktan, %19,2'si iş stresinden, %22,5' bilgisiz olmaktan ve %6,7'si ise teknolojik yetersizliklerden kaynaklandığını düşünmektedir. Meslek

mensupları, hataların yapılmasının nedeninin en çok dikkatsizlik olduğunu, daha sonra da hata yapmanın bilgisizlikten kaynaklandığını düşünmektedirler.

Tablo 5.Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hileleri Hakkında Bilgi Düzeylerine Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Bilgim Yok	11	9,2
Biraz bilgim var	21	17,5
Orta seviyede bilgim var	41	34,2
Oldukça bilgim var	42	35
Çok bilgim var	5	4,2
Toplam	120	100

Tablo 5’de meslek mensuplarının verdiği cevaplara göre; muhasebe hileleri hakkında %4,2’sinin çok fazla bilgiye, %35’inin oldukça bilgiye sahip olduğu, %34,2’sinin ise orta seviyede bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın %17,5’inin biraz bilgisi olduğunu, %9,22’sinin hiç bilgisinin olmadığı belirlenmiştir. Buna karşın, anket katılımcılarının çoğunluğunun hile hakkında bilgi sahibi olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Tablo 6.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Muhasebe Hilelerinin Yapılmasının Nedeni Nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kâr artışı sağlamak	2	1,7
Vergi matrahını düşük göstermek	51	42,5
İşletme değerini artırmak	7	5,8
Kötü niyetli olmak	14	11,7
Mükellefi kaybetmemek veya mükellefi kırmamak adına	46	38,3
Toplam	120	100

Tablo 6’da ankete katılım sağlayan meslek mensuplarına göre muhasebede en çok yapılan hilenin %42,5 oranla vergi matrahını düşük göstermek olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla %38,3 oranla mükellefi kaybetmemek, %11,7 oranla kötü niyetli olmak, %5,8 ile işletme değerini artırmak, %1,7 oranı ile kâr artışı sağlamak izlemektedir. Anket katılımcısı meslek mensuplarına göre hile yapmanın en önemli nedeni vergi matrahını düşük göstermektir.

Tablo 7.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Yapılmış Muhasebe Hileleri Tespiti Ettiniz Mi?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	47	39,2
Hayır	73	60,8
Toplam	120	100

Ankete katılım sağlayan meslek mensuplarından %60,8’i işletme yöneticileri tarafından yapılan bir hile tespit etmemiştir. %39,2’si ise işletme yöneticilerinin hile yaptığını tespit etmiştir. Meslek mensuplarının çoğunluk olarak işletme yöneticileri tarafından hile yapması ile karşılaşmaması olumlu bir sonuçtur.

Tablo 8.Muhasebe Meslek Mensuplarının GKGMİ’ ye Aykırı Davranılmasının Talep Edilmesine İlişkin Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	36	30
Hayır	84	70
Toplam	120	100

Tablo 8’de ankete katılım sağlayan meslek mensuplarının %30’u kendilerine müşterileri tarafından GKGMİ’ne aykırı davranışları için talep geldiğini beyan etmiştir. Öte yandan meslek mensuplarının %70’i ise kendilerine böyle bir talepte bulunulmadığını belirtmiştir.

Tablo 9.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Faaliyet Sonuçlarını Değiştirmeniz Yönünde Bir Talep ile Karşılaştınız mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	48	40
Hayır	72	60
Toplam	120	100

Tablo 9’da ankete katılım sağlayan meslek mensuplarının %40’ı kendilerine müşterileri tarafından faaliyet sonuçlarının üzerinde olumlu veya olumsuz olarak oynanması için talep geldiğini beyan etmiştir. Meslek mensuplarının %60’ı ise kendilerine böyle bir talepte bulunulmadığını belirtmiştir.

Tablo 10. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Finansal Raporları Değiştirmeniz Yönünde Bir Talep ile Karşılaştınız mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	37	30,8
Hayır	83	69,2
Toplam	120	100

Ankete katılan meslek mensuplarının %30,8’i işletmenin finansal raporlarını iyi ya da kötü yönde değiştirmeleri için teklif aldığını, %69,2’si ise böyle bir teklif almadığını beyan etmişlerdir.

Tablo 11.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Mükellefleriniz Arasında Bağımsız Dış Denetim Yaptıran Var mı? Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	0	0
Hayır	120	100
Toplam	120	100

Sivas ilinde ankete katılan meslek mensuplarından hiçbirinin dış denetim yaptıran mükellefi bulunmadığı tespit edilmiştir. Buradan Sivas’taki işletmelerin belli bir ölçek altında olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Tablo 12.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları Tanımını Duydunuz Mu? Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	55	45,8
Hayır	65	54,2
Toplam	120	100

Anket katılımcısı meslek mensuplarının %45,8’i daha önce yaratıcı muhasebe uygulamaları tanımını duyduğunu söylemiştir. Meslek mensuplarının geri kalan %54,2’si daha önce hiç bu tanımı duymadıklarını beyan etmişlerdir.

Tablo 13. Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları Hakkında Bilgi Düzeylerine Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Bilgim yok	47	39,2
Biraz bilgim var	33	27,5
Orta seviyede bilgim var	30	25
Oldukça bilgim var	10	8,3
Toplam	120	100

Tablo 13’de görüleceği üzere muhasebe meslek mensuplarının %39,2’sinin yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili hiç bilgilerinin olmadığı, %27,5’inin az bilgisi olduğu, %25’inin ise orta seviyede bilgi sahibi olduğu ve son olarak %8,3’ünün çok bilgisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum gösteriyor ki Sivas ilindeki meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe ile ilgili bilgileri yeterli düzeyde değildir.

Tablo 14. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları ve Hile Arasındaki İlişki Nedir? Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Aynı anlamdadırlar.	32	26,7
Anlamları farklıdır.	41	34,2
İki kavram birbirinden net biçimde ayrılamaz.	24	20
Diğer	23	19,2
Toplam	120	100

Anket sorularını yanıtlayan meslek mensuplarının %34,2’si yaratıcı muhasebe ve hilenin anlamlarının farklı olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Öte yandan %26,7’si anlamlarının aynı olduğunu beyan etmişlerdir. Katılımcıların %20’si ise kavramların net şekilde ayrılamayacağını beyan etmiştir. %19,2’lik kısım ise, kavramların diğer bir şekilde ifade edileceğini düşündüklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 15. Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına Başvurmanın İşletmeye Etkisine İlişkin Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
İşletmenin durumunu daha iyi göstermek	47	39,2
İşletmenin durumunu daha kötü göstermek	1	0,8
Daha az vergi ödemek	29	24,2
Daha az kâr payı dağıtmak	1	0,8
İşletme hisselerinin fiyatlarını arttırmak	1	0,8
İşletmenin kredibilitesi artırarak	26	21,7
Diğer	15	12,5
Toplam	120	100

Meslek mensuplarının %39,2’si yaratıcı muhasebe uygulamalarına başvurma nedeni olarak işletmenin durumunu iyi göstermek olduğunu ilk sırada gördüklerini beyan etmişlerdir. Bunu %24,2’lik oran ile daha az vergi ödemek, %21,72 ile kredibilitesi artırmak, %12,5’lik kısım ise diğer etmenlerin amaç olarak belirleneceği fikrine sahip olduğunu bildirmiştir. Ankete katılan meslek mensuplarının yaklaşık %40’lık kesiminin düşüncesine göre yaratıcı muhasebe

uygulamaları yapmadaki temel amacın işletmenin durumunu iyi göstermek olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 16.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Yöneticileri Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına İten Nedenler Nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kurumsal nedenler	47	39,2
Kişisel nedenler	49	40,8
Yasal nedenler	24	20
Toplam	120	100

Ankete katılım sağlayan meslek mensuplarının %40,8’i yaratıcı muhasebenin kişisel nedenlerle yapıldığını, %39,2’si ise, kurumsal nedenlerle, %20’si de yasal nedenlerle yapıldığını düşündüğünü beyan etmiştir. Anket katılımcıları yaratıcı muhasebenin daha çok kişisel nedenlerle yapıldığını düşündüklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 17.Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları Yapmaları Yönünde Talep Alıp Almadıkları ile İlgili Soruya Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	26	21,7
Hayır	94	78,3
Toplam	120	100

Ankete katılan meslek mensuplarının %78,3’ü mükellefleri tarafından böyle bir teklif almadıklarını belirtirken, %21,7’si ise mükellefleri tarafından yaratıcı muhasebe uygulamaları yapmaları için teklif aldıklarını beyan etmiştir. Sivas ilinde meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları yapmaları için talep yoğun değildir.

Tablo 18.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları Yapmalarının İşletmeye Etkisi Nedir? Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
İşletmenin imajını güçlendirmek	24	20
Yatırımları çekmek	2	1,7
Kredi alabilmek	80	66,7
İşletmenin borsa değerini arttırmak	1	0,8
Diğer	13	10,8
Toplam	120	100

Anket katılımcısı meslek mensuplarının %20’si finansal tabloların iyi gösterilmesinin işletmeye katkısı olarak işletmenin imajını güçlendirmek, %1,7’si yatırımları çekmek, %66,7’si ise işletmenin kredi alabilmesini sağlamak, %0,8’i borsa değerini arttırmak ve %10,8’i diğer hedeflerin olabileceğini beyan etmiştir. Meslek mensuplarından hiç kimse yüksek prim veya ikramiye dağıtmak seçeneğini işaretlememiştir. Büyük bir çoğunluk kredi alabilmek için bu uygulamanın yapılacağı görüşündedir.

Tablo 19. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mali Tablolara İlişkin Dip Notları İnceleme Konusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç dikkate almam	5	4,2
Nadiren dikkate alırım	12	10
Bazen dikkate alırım	21	17,5
Sıklıkla dikkate alırım	30	25
Her zaman dikkate alırım	52	43,3
Toplam	120	100

Meslek mensuplarının %4,2'si işletmenin finansal tablolarında bulunan dipnotları hiç dikkate almadığını, %10'u nadiren dikkate aldığını, %17,5'inin bazen dikkate aldığını, %25'inin genellikle dikkate aldığı ve %43,3'ünün her zaman dikkate aldığı tespit edilmiştir. Bu durumda meslek mensuplarının pek çok ayrıntıyı içinde bulunduran dipnotları yeterince dikkate aldıkları tespitinde bulunulabilir.

Tablo 20. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bir İşletmenin Hisse Senetlerini Almayı Düşündüğünüzde Denetlenmiş Finansal Raporları Hangi Sıklıkla İncelersiniz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Hiç incelemem	3	2,5
Nadiren incelerim	10	8,3
Bazen incelerim	18	15
Sıklıkla incelerim	36	30
Her zaman incelerim	53	44,2
Toplam	120	100

Meslek mensuplarının %2,5'i bir işletmenin hisse senetlerini satın alacakları zaman denetlenmiş finansal raporları hiç incelemeyi, %8,3'ü nadiren incelemeyi, %15'i bazen incelemeyi, %30'u genellikle incelemeyi ve %44,2'si her zaman incelemeyi beyan etmişlerdir. Genel olarak denetim raporlarının meslek mensuplarınca incelendiği tespit edilmiştir.

Tablo 21. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Ülkemizdeki Yasal Düzenlemeler Hata ve Hileyi Önlemek Adına Yeterli Midir? Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	38	31,7
Hayır	82	68,3
Toplam	120	100

Ankete katılım sağlayan meslek mensuplarının %31,7'sinin Türkiye'deki yasal düzenlemelerin hile ve hatayı önlemek için yeterli bulduğu tespit edilirken, buna karşın %68,3'ünün yasal düzenlemeleri yeterli bulmadığı tespit edilmiştir. Bu beyanlardan yola çıkarak ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hata ve hileyi önlemek için yetersiz kaldığı düşüncesinin yaygın olduğu görüşünde bulunulabilir. Bu durumda yasal düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesi ve hata ve hileyi önlemek adına caydırıcı cezalar getirilmesi önerisinde bulunulabilir ve bu konu hakkında farklı araştırmalar yapılabilir.

Tablo 22.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Hata ve Hile İle Karşılaştığınızda İhbarda Bulunuyor Musunuz? “Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Evet	99	82,5
Hayır	21	17,5
Toplam	120	100

Ankete katılan meslek mensuplarının %82,5'i eğer hata ve hile ile karşılaşıyorsa gerekli uyarı ve ihbarları yaptığını beyan etmiştir. Bu oldukça yüksek bir orandır ve oldukça olumlu bir durumdur. Bilinçli muhasebe meslek mensuplarının olması ülkemiz adına umut vaat edicidir. %17,5'i ise hata ve hile ile karşılaştığı durumda ihbar ve uyarı yapmadığını belirtmiştir.

Tablo 23.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Mükellef Menfaati İçin Yanıltıcı Bilgi Veremez.” İfadesine Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	7	5,8
Katılmıyorum	5	4,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	6	5
Katılıyorum	46	38,3
Kesinlikle katılıyorum	56	46,7
Toplam	120	100

Ankete katılan meslek mensuplarının %46,7'si mükelleflerini korumak için topluma ve devlete yanıltıcı bilgi veremeyeceği görüşüne kesinlikle katıldığını beyan etmiştir. %38,3'ü bu görüşe katıldığını, %5'i kararsız olduğunu, %4,2'si katılmadığını ve %5,8'in kesinlikle katılmadığını beyan etmişlerdir.

Tablo 24.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Toplumsal Menfaatlerini Mükelleflerinin Menfaati Üstünde Tutmalıdır.” İfadesine Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,3
Katılmıyorum	15	12,5
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	29	24,2
Katılıyorum	30	25
Kesinlikle katılıyorum	42	35
Toplam	120	100

Tablo 24'de görüldüğü üzere meslek mensuplarının, toplumun ve devletin menfaatlerini mükelleflerinin menfaatlerinden üstün tutmalıdır sorusuna %35'i kesinlikle katıldığını, %25'i katıldığı, %24,2'si ne katıldığı ne katılmadığını, %12,5'i katılmadığını ve %3,3'ü kesinlikle katılmadığını ifade etmiştir. Bu durumdan anlaşıldığı üzere söz konusu yargıya katılma yüksek olsa da çekimser kalanlar da azımsanmayacak kadar fazladır diyebiliriz.

Tablo 25.Muhasebe Meslek Mensuplarının “Mükellef ile Ücret Haricinde Borç İlişkisi Olmamalıdır.” İfadesine Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	8	6,7
Katılmıyorum	11	9,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	21	17,5

Katılıyorum	36	30
Kesinlikle katılıyorum	44	36,7
Toplam	120	100

Meslek mensuplarının %36,7'si müşterisi ile alacağı ücret dışında borç-alacak ilişkisi bulunmaması gerektiği yargısına kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %30'u katıldığını, %17,5'i ne katıldığını ne katılmadığını, %9,2'si katılmadığını, %6,7'si kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 26. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Meslek Mensubu Karar Vermesini Etkileyecek İltimaslardan Uzak Durmalıdır.” İfadesine Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	6	5
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	18	15
Katılıyorum	44	36,7
Kesinlikle katılıyorum	52	43,3
Toplam	120	100

Meslek mensuplarının kararlarını etkileyecek iltimaslardan uzak durmaları gereklidir sorusuna katılımcıların %43,3'ü kesinlikle katıldığını, %36,7'si katıldığını, %15'i çekimser kaldığını ve %5'i kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 27. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Mükelleflerinden Pahalı Hediyeler Almamaları Gereklidir.” İfadesine Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	5	4,2
Katılmıyorum	5	4,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	18	15
Katılıyorum	49	40,8
Kesinlikle katılıyorum	43	35,8
Toplam	120	100

Meslek mensupları mükelleflerinden pahalı hediyeler kabul etmemelidir sorusuna katılımcıların %35,8'i kesinlikle katıldığını, %40,8'i katıldığını, %15'i çekimser kaldığını, %4,2'si katılmadığını ve %4,2'si kesinlikle katılmadığını beyan etmiştir.

Tablo 28. Muhasebe Meslek Mensuplarının “Müşterileri ile Ortaklık Kurmamaları Gereklidir.” İfadesine Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	10	8,3
Katılmıyorum	22	18,3
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	20	16,7
Katılıyorum	32	26,7
Kesinlikle katılıyorum	36	30
Toplam	120	100

Ankete katılan meslek mensuplarının %30'u mükellefleri ile ortaklık kurmamaları gerektiği yargısına kesinlikle katıldıklarını beyan etmiştir. %26,7'si bu görüşe katıldığını, %16,7'si kararsız olduğunu, %18,3'ü katılmadığını ve %8,3'ü kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 29. Meslek Mensuplarının “Denetim Faaliyetini Yapan Meslek Mensuplarının, Denetim ile İlgili Ücretin Denetimden Önce Kararlaştırılması Gereklidir.” İfadesine Meslek Mensuplarının Verdikleri Cevaplara Göre Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde(%)
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,5
Katılmıyorum	8	6,7
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	25	20,8
Katılıyorum	48	40
Kesinlikle katılıyorum	36	30
Toplam	120	100

Ankete katılan meslek mensuplarının %30'u denetimden önce ücret kararlaştırılmalıdır yargısına kesinlikle katıldığını beyan etmiştir. %40'ı bu görüşe katıldığını, %20,8'i ne katıldığını ne katılmadığını, %6,7'si katılmadığını ve %2,5'i kesinlikle katılmadığını ifade etmiştir.

Örneklem boyutu 120 kişi olan muhasebe meslek mensuplarının muhasebe etik ve tutumları ile ilgili sorulara verdikleri cevapların ortalama ve St. Sapma değerleri aşağıdaki Tablo 30'da verilmektedir.

Tablo 30. Muhasebe Meslek Mensupları ile İlgili Yargılara Katılma Dereceleri ile İlgili Sorulara Verilen Cevapların Ortalaması ve St. Sapmaları

	n	Ortalama [1-5 Arası]	Std. Sapma
Meslek mensubu, müşteri menfaatlerini korumak amacıyla, muhasebe bilgilerinden ve finansal raporlardan faydalananlara yanıltıcı bilgiler veremez.	120	4,1583	1,09234
Meslek mensubu, her koşulda devletin ve toplumun menfaatlerini, müşterisinin ve kendi menfaatinin önünde tutmalıdır.	120	3,7583	1,15951
Meslek mensubu, müşterileri ile ücret dışında borç-alacak ilişkisi kurmamalıdır.	120	3,8083	1,21818
Meslek mensubu kararlarını ve faaliyetlerini etkileyecek her türlü iltimastan uzak durmalıdır.	120	4,1333	1,01197
Meslek mensubu, müşterilerinden yüksek değerli veya toplumca uygun görülmecek hediyeler almamalıdır.	120	4,0000	1,02899
Meslek mensubu, müşteri işletmeler ile ortaklık kurmamalıdır.	120	3,5167	1,31560
Denetim faaliyeti yürüten meslek mensupları, denetim faaliyeti ile ilgili ücret konusunda denetimden önce müşteri ile anlaşmaya varmalıdır.	120	3,8833	,99734
Toplam	120		

Tablo 30'da görüldüğü üzere meslek mensuplarının ilgili sorulara verdikleri cevaplarda ortalaması en yüksek olan 4,1583 ortalama ile ilk sorudur. Buradan ilk sorunun en olumlu ve en çok algılanan soru olduğu ve bunun derecesinin kesinlikle katılıyorum derecesine denk geldiği söylenebilir. Bu soruların içerisinde, 3,5167 ortalama ile meslek mensuplarının müşteri ile ortak olmaması görüşü ise ne katılıyorum ne katılmıyorum derecesindedir. Buradan Sivas ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının profesyonellik ve etik açısından eksikleri olduğu

kanısına varılmaktadır. Genel ortalama ise, 3,8940'dır. Buradan cevapların genel ortalamasının katılıyorum derecesinde olduğu söylenebilir.

Normallik Testi

Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesinde Kolmogorov-Smirnov ve ShapiroWilk değerleri tespit edilmiştir. Shapiro-Wilkdeğerlerinin 0,05'ten büyük olması beklenmektedir. Bu koşulun yerine geldiği durumlarda verilerin normal dağılıma sahip olduğu varsayılır.

Tablo 31.Normallik Testi Tablosu

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	p	İstatistik	df	p
☞	,095	120	,010	,979	120	,055

☞ : Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili sorulara verilen cevapların ortalama değeri

Bu sonuçlara göre Burada "Shapiro-Wilk" testinin "p" değeri 0.05'den büyük olduğu için soruların ortalaması için H0 hipotezleri kabul edilir. Yani tüm gruplar için dağılımın normal dağılımdan anlamlı bir farklılık sergilemediği yorumu yapılabilir.

Tablo 32. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları ile İlgili Bilgi Düzeyi ve Cinsiyet İlişkine Ait T Testi Sonuçları

Grup	n	Ortalama	Standart Sapma	t	df	p
Erkek	102	2,8627	1,342	-1,201	118	,232
Kadın	18	3,2778	1,406			

H0: Katılımcıların yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkındaki bilgi düzey algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkındaki bilgi düzey algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotezlerimiz yukarıdaki gibi kurulduğunda tablo 32'deki değerine bakıldığında 0,232> 0,05 olduğundan H0 reddedilemez. Böylece, yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkında ne kadar bilgili olduğunuzu düşünüyorsunuz? sorusunu algılama düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 33. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları ile İlgili Bilgi Düzeyi ve Eğitim Düzeylerine İlişkin Anova Tablosu

	Kareler Toplamı	df	Ortalama kare	F	p
Gruplar arası	8,277	3	2,759	1,524	,212
Gruplar içi	210,048	116	1,811		
Toplam	218,325	119			

Tabloda 33'deki p değerine baktığımızda, 0,212> 0,05 olduğu görülmektedir. Bu durumda $p > 0,05$ olduğundan yaratıcı muhasebe uygulamaları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur diyebiliriz.

6. SONUÇ

Yaratıcı muhasebe kavramının uygulanması telaffuz edilmesinden çok önce zamanlara dayanır. Muhasebe kayıtları ve finansal tablolara müdahale edilip edilmediği muhasebe denetiminin her zaman ilgi alanına girmiştir. Yaratıcı muhasebe uygulamaları, aslında muhasebe ilke ve standartlarındaki eksiklik ya da esnekliklerden faydalanıp, işletmenin durumunu olduğundan farklı gösterme işlemleridir. Buna rağmen; yaratıcı muhasebenin, finansal bilgileri gerçek ve güvenilir sunmasına engel olan ve hileye yatkın yapısı nedeniyle, tamamen olumsuz değerlendirilmemesi gerekir. Yaratıcı muhasebe uygulamalarının olmaması aslında bir çözüm değildir. Yaratıcı muhasebenin hiç var olmaması muhasebe özgürlüğünün bütün olarak kısıtlanması anlamına gelir ki; bu mümkün değildir. Bu yüzden bazı yaratıcı muhasebe uygulamaları doğal olarak vardır. Çünkü yaratıcı muhasebe uygulamalarının büyük bölümü tahakkuk muhasebesinin doğal bir sonucudur.

Çalışma; Sivas ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkında bilgi düzeylerini belirlemek ve müşterilerinin yaratıcı muhasebe uygulamalarını yapmalarını isteyip istemediklerinin tespit etmek için yapılmıştır.

Yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkında bilgilerinin ölçülmesi için Sivas il merkezinde rastgele seçilen 120 meslek mensubuna uygulanan anket çalışması sonucunda; meslek mensuplarının %39,2'sinin yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkında hiç bilgisinin olmadığı belirlenmiştir. %27,5'inin az bilgisi olduğu, %25'inin orta seviyede bilgisi olduğu ve %8,3'ünün ise oldukça bilgisi olduğu belirlenmiştir. Bu durum göstermektedir ki; meslek mensupları yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ilgili yeterli seviyede bilgiye sahip değildir. Ankete katılım sağlayan meslek mensuplarının %39,2'si yaratıcı muhasebeye başvurma nedeninin işletmenin durumunu iyi göstermek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca yaratıcı muhasebe uygulamalarının kişisel nedenlerle yapıldığını %40,8 oranla belirtmişlerdir. Ankete katılan meslek mensuplarının %78,3'ü kendilerine yaratıcı muhasebe uygulamaları yapmaları yönünde talepte bulunulmadığını belirtmişlerdir. Ülkemizdeki yasal düzenlemelerin hata ve hileyi önlemek adına yeterli görüp görmedikleri sorusuna ise; meslek mensupları %68,3 oranında hayır cevabını vermişlerdir. Bu durum ayrıca ele alınmalı ve üzerine araştırmalar yapılmalı, önlemler alınmalıdır.

Çoğu kez kısa vadeli beklentilerle başvuru alan yaratıcı muhasebe uygulamaları esasen uzun vadede hem işletmeler için hem de ilgili tüm taraflar için sorun yaratabilir. Bu nedenle Enron ile adını duyuran muhasebe skandallarının nedenleri arasında yaratıcı muhasebe uygulamaları gösterilebilir.

Bir dolandırıcılık eylemi olarak nitelendirilmese de farklı yöntem ve tekniklerle yapılan her bir yanıltıcı işlem bir kartopu gibi büyüyerek işletmelere ve ekonomilere büyük zararlar verebilir. Yaratıcı muhasebenin etik boyutu bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak; yaratıcı muhasebe uygulamalarının önlenmesi adına yalnızca yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı aşikârdır. Bu konu üzerinde muhasebe alanındaki tüm kurumlarda etik eğitimi verilmelidir ve düzenleyici kurumlar, üniversiteler, yatırımcılar gibi tüm piyasa aktörlerinin birlikte çalışmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, H. ve Süklüm, N. (2019). Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaratıcı Muhasebe Algı Düzeylerinin Tespiti: Çorum İli Uygulaması/Determination Of Creative Accounting

- Perception Levels of Accounting Professionals: Çorum Province Application. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 3 (2), 219-238.
- Akgün, İ. (2014). *Yaratıcı Muhasebenin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Finansal Raporlamaya Etkileri: Adana ve Kayseri İllerinde Bulunan Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Aygün, D. (2013). Yaratıcı Muhasebe Stratejileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 49-69.
- Baralexis, S. (2004). Creative Accounting in Small Advancing Countries. *Manageria Auditing Journal*.
- Çıtak, N. (2009). Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır? , *Mali Çözüm Dergisi*, (91), 81-112.
- Demir V. ve O. Bahadır (2007). Muhasebe Manipülasyonu Yöntemler ve Teknikler. *Mali Çözüm Dergisi*, 84, 103-120.
- Elitaş, L. B. (2013). Muhasebe Manipülasyonu ve Muhasebe Bilgi Kalitesine Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, 58, 41-53.
- Genç, M. (2018). SPK'dan Bağımsız Denetim Yetkisi Almış Denetim Şirketlerindeki Denetçiler Açısından Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17, 347-368.
- Karahan, M., Çolak, M. (2019). Muhasebe Uygulamalarındaki Hata ve Hilelerin Tespiti: Üretim İşletmelerine Yönelik Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (3), 2290-2305.
- Kırbaki, Y. ve M. Civriz. (2013). Yunanistan Krizi ve Yaratıcı Muhasebe Üzerine. *Maliye Uzmanları Derneği Uzman Bakış Dergisi*, 1 (1), 24-31.
- Küçüksözen, C. ve Küçükkocaoğlu G. (2004). Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *MÖDAV Uluslararası Muhasebe Konferansında Sunulan Tebliğ*, 03-05- Kasım: İstanbul.
- Mert, İ. ve DeryaBaskan, T. (2020). Firma Bileşenlerinin Yaratıcı Muhasebeye Etkisi: BIST 50 Endeksindeki Firmalarda İnceleme, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1 (1): 17-33.
- Mulford, C. ve E. Comiskey (2002). *The Financial Numbers Game. Detecting Creative Accounting Practices*, New York: John Wiley & Sons Inc.
- Saltoğlu, M. (2003). Yaratıcı Muhasebede Özel Amaçlı Şirketlerin Rolü ve Enron Örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 10, 107-116.
- Suzuki, Daisuke ve Yamada, Junpei. (2016). "Accounting Fraudand Accounting Standards: The Case of Toshiba's Fraudulent Accounting", 5th International Conference on Accounting, Auditing and Taxation (ICAAT 2016), 439- 449.
- Türk, M. ve Arslan, C. A. (2017). Yöneticileri Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına İten Nedenler ve Bir Şirket Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3 (3), 91-108.
- Varıcı, İ. ve Er, B. (2013). Muhasebe Manipülasyonu ve Firma Performansı İlişkisi: İMKB Uygulaması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 1 (13), 43-52.

ResearchArticle

Effects of Economic Growth on Employment: Comparison of Artificial Neural Network and Multilinear Regression as an Forecasting Model in the Light of GDP and Employment Data

Merve ÜNLÜ ASLAN

Lecturer, Department of Business Administration, Vocational Collage of Social Sciences, Kayseri University, Kayseri

merveunluaslan@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-5677-1830

Erhan KAVUNCUOĞLU

Lecturer, Department of Computer Technology, Gemerek Vocational School, Cumhuriyet University, Sivas.

ekavuncuoglu@cumhuriyet.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-6862-2891

Esmâ UZUNHİSARCIKLİ

AssociatedProfessor, Department of Biomedical Device Technology, Kayseri Vocational Collage, Kayseri University, Kayseri, Turkey.

uzunhise@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0003-2821-4177

Abstract

The purpose of this study was to develop a model to estimate employment data (ED) by using the data of Gross Domestic Product (GDP), which is an indicator of economic growth, and by focusing on Turkey. Two expert systems based on GDP and ED was designed and built using Artificial Neural Networks (ANN) and Multiple Linear Regression (MLR) models. Through these expert systems that used GDP data, it would be possible to predict how economic growth will affect employment. For this purpose, the ED was estimated by using the GDP data through these two models. The estimated ED that was obtained through both models was compared with the actual ED. As a result of the comparison, it was found that the expert system, which was formed by using ANN, produced more realistic results.

Keywords: Artificial Neural Network, Multiple Linear Regression, Data of Employment Regarding the Sectors, Gross Domestic Product, Economic Growth.

Received: 01.08.2020

Accepted: 18.09.2020

Suggested Citation:

Ünlü Aslan, M., Kavuncuoğlu, E., Uzunhisarcıklı, E. (2020). Effects of Economic Growth on Employment: Comparison of Artificial Neural Network and Multilinear Regression as an Forecasting Model in the Light of GDP and Employment Data, *Journal of Business Academy*, 1 (3): 235-260.

© 2020 Journal of Business Academy.

İşletme Akademisi Dergisi

2020, 1 (3): 235-260

DOI:10.26677/TR1010.2020.544

Dergi web sayfası: www.isakder.org

Araştırma Makalesi

Ekonomik Büyümenin İstihdama Etkileri: GSYİH ve İstihdam Verileri Işığında Tahminleme Modeli Olarak Yapay Sinir Ağı ve Çoklu Doğrusal Regresyonun Karşılaştırılması

Öğr. Gör. Dr. Merve ÜNLÜ ASLAN

Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Bölümü, Kayseri, Türkiye.

merveunluaslan@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-5677-1830

Öğr. Gör. Erhan KAVUNCUOĞLU

Cumhuriyet Üniversitesi, Gemerek Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Sivas, Türkiye.

ekavuncuoglu@cumhuriyet.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-6862-2891

Doç. Dr. Esmâ UZUNHİSARCIKLI

Associated Professor, Department of Biomedical Device Technology, Kayseri Vocational Collage, Kayseri University, Kayseri, Turkey.

uzunhise@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0003-2821-4177

Öz

Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyümenin bir göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) verilerini kullanarak ve Türkiye'ye odaklanarak istihdam verilerini (İV) tahmin etmek için bir model geliştirmektir. GSYİH ve İV'ye dayalı iki uzman system Yapay Sinir Ağları (YSA) ve Çoklu Doğrusal Regresyon (ÇDR) modelleri kullanılarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. GSYİH verilerini kullanan bu uzman sistemler sayesinde ekonomik büyümenin istihdamı nasıl etkileyeceğini tahmin etmek mümkün olacaktır. Bu amaçla, İV buiki model üzerinden GSYİH verileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Her iki modelden elde edilen tahmini İV, gerçek İV ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda YSA kullanılarak oluşturulan uzman sistemin daha gerçekçi sonuçlar verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağı, Çoklu Lineer Regresyon, Sektörlere Göre İstihdam Verileri, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Ekonomik Büyüme.

Makale Gönderme Tarihi: 01.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 18.09.2020

Önerilen Atıf:

Ünlü Aslan, M., Kavuncuoğlu, E., Uzunhisarcıklı, E (2020). Ekonomik Büyümenin İstihdama Etkileri: GSYİH ve İstihdam Verileri Işığında Tahminleme Modeli Olarak Yapay Sinir Ağı ve Çoklu Doğrusal Regresyonun Karşılaştırılması, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 235-260.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

1. INTRODUCTION

When unemployment problems emerge in the economy causing social concerns, policy-makers focus firstly on economic growth. With the increasing availability of data in an academic circle in recent years, significant increases have been observed in the number of studies which investigate the interaction between economic growth and other variables of growth (ErtugrulandUcak, 2013:662).

Parallel to the studies in the literature, this study examined the interaction between GDP and employment variables. For this purpose, two expert systems were designed by using GDP and ED variables from previous years. These expert systems used Artificial Neural Networks (ANN) and Multiple Linear Regression (MLR) as a model. Through these systems, it would be possible to predict how economic growth will affect employment. Also, in order to design these expert systems, summary tables were utilized. These summary tables consisted of GDP and ED variables which were divided into 26 regions according to the level 2 classification by Turkey Statistical Institute (TSI) (TSI, 2018a). At the same time, these data were separated into three according to the economic activity branches (agricultural, industry and services) by TSI.

Subsequently, the expert system that gives more realistic results was identified by comparing the real values with the estimated values of expert systems. As a result, it was determined that the Expert System, which was created by using the ANN, made more realistic estimations.

Briefly, the goal of this study was to examine the correlation between GDP variables and ED variable. Another goal was to design a specialized expert system which can predict employment rates (EA, EI, and ES) through GDP data using the relevant correlation ratios.

To summarise, in the first part of the study, the purpose of the study and the method used in the study are briefly mentioned. In the second part of the study, the concept of economic growth, GDP and employment, and the relationship of these concepts with each other was mentioned. In addition, theoretical viewpoints on these concepts were located. Finally, in the same part of the study the results of the previous empirical studies that analyzed the relation between GDP and ED were given. In the third part of the study, variables used in the study and classification of related variables were mentioned. In the fourth part of the study, the two separate expert systems, which were designed specifically for Turkey to estimate the effect of GDP on ED, were explained. Additionally, information was provided on the methods and processes used in relevant systems. In the fifth part, the results that were obtained from the two Expert Systems formed in the study were compared. As a result, it was determined which Expert System revealed more realistic ED in the same part of the study.

2. CONCEPTUAL EXPLANATIONS AND EMPIRICAL STUDIES IN THE LITERATURE

Economic growth and employment are two of the most important macroeconomic variables showing the success of the economy of a country and constitute indispensable elements of economic policies of many countries, especially the developed ones (Murat andYılmazEser, 2013: 94).

Among economists, there is a generalconsensus that employment will increase if economic growth happens (Murat andYılmazEser, 2013: 94). In other words, economic growth leads to an increase in employment services (Fuchs,1980: 94) At this point, if we would define the “employment” concept, which is used to refer to the labor factor; employment, briefly, is meant to be the use of labor in order to make production possible (Murat andYılmazEser, 2013: 94).

According to Word Bank, “employment” is defined as persons of working age who were engaged in any activity to produce goods or provide services for pay or profit, whether at work during the reference period or not at work due to temporary absence from a job, or to working-time arrangement (Wordbank, 2018a). In addition, the definition of “employment level” is the number of people engaged in productive activities in an economy (EUROSTAT, 2018).

As it is understood from the employment and employment level definitions, it is possible to define economic growth as leading to an increase in employment. If we are to define the economic growth by means of GDP, which is an indicator of national income measurement, “economic growth may be defined as an increase in the GDP, which is the monetary expression of all the goods and services that are produced in a particular country within a given period” (Muratoglu, 2011: 167). As it is understood from the definition, in recent years GDP is accepted as the real measure of the production power of the economy in national income computations due to reasons like facilitation of measurement, concentration of international economic integrations, and economic borders’ not recognizing political limits (Murat and Yılmaz Eser, 2013: 95).

According to the definition of Word Bank, Gross Domestic Product (GDP) is the sum of value added by all resident producers plus any product taxes (less subsidies) not included in the valuation of output (Wordbank, 2018b). According to another definition of the TSI, GDP is a standard measure of the value added to goods and services produced in a given period of time in a country (TSI, 2018b). Defining GDP as the total market value of all end-products and services produced within a given time period within the borders of a country, if the income obtained from these goods and services rises, the number of goods and services that are produced, and accordingly, the demand on the labor (i.e. the amount of employment) will also be reduced. On the contrary, if the income obtained from goods and services increases, there will also be an increase in the number of goods and services produced, and accordingly, an increase in the demand on labour and employment rates.

Briefly, there is no doubt that there is a need for labour to produce goods and services. The primary determinant of employment is the demand for domestic goods and services. The other factors that determine employment are export and import levels. When these factors are considered together, and when the difference between the imports-exports is added to the demand for domestic goods and services, GDP is obtained. Therefore, the first determinant of employment is GDP (Muratoglu, 2011: 167).

As it may be understood from all these explanations, the change in the GDP of a country affects employment at a considerable level. For this reason, it is important to explain the relationship between GDP and ED, and it is also important to anticipate how the change in GDP can affect the employment.

For this purpose, the studies which were been focusing on the relationship between GDP and employment data in the literature, have been investigated. As a result of the literature review, empirical studies in which the effect of economic growth on employment is examined through the GDP data given under this heading.

1. In his pioneering study, by using the data of the period 1947-1960, Okun (1963) reported that the relationship between growth and unemployment rates for the economy of the USA was a reverse relationship. In this respect, he determined that the unemployment rates decreased during periods when national income increased. However, unemployment rates increased during periods when national income decreased. Furthermore, he concluded that every 1% increase that exceeded the natural unemployment rate resulted in the reduction of real GDP at a rate of 3%.

2. Swane and Vistrand (2006) investigated the relationship between GDP and employment-growth in Sweden. By using the "employment-population rate" as the measurement of the employment creation dimension, he found a significant and positive relationship between GDP and the increase in employment.
3. Sawtelle (2007) estimated the employment elasticities in each of the 14 USA industry sectors as based on the changes in real GDP between the years 1991 and 2001, and then compared them with each other. In the same study, two *Employment Determination Models* were estimated for each industry sector and for the total economy. While one of the models associated employment with real GDP, the other associated employment with many other macroeconomic variables together with real GDP. Since the demand for the labour force is a derived demand, it was concluded in the study that the expansion of real GDP creates an increasing demand for workers.
4. Korkmaz and Yilgor (2010) analyzed the relationship between growth and employment in Turkey after the 2001 crisis. For this purpose, they applied the Granger Causality Test Method by using the quarterly-annual data for the 1997-2009 period. As a result of the Granger Causality Test Method, they found a causality relationship between GDP and employment within the given time period they examined. In other words, they concluded that the increase in GDP will also increase employment rates.
5. Muratoglu (2011) examined the relationship between employment and growth in the economy of Turkey for the 2000-2011 period by using econometric methods. He found a relationship between GDP and the employment series in the short term. In the long-run, on the other hand, he concluded that there was no relationship between the two variables. He also determined that there was no causality relationship between the two series for the analyzed period.
6. Ertugrul and Ucak (2013) examined the effects of economic growth on employment in Turkey for the 2000-2012 period. In this study, the effects of economic growth in Turkey on employment growth were examined with the Kalman Filter Method, which is one of the changing parameters methods (CPM). According to the results of the CPM model, it was determined that the effect of GDP growth on employment growth was stable during the 2003-2005 period however, there was a significant decrease in this effect in the 2006-2008 period. In the 2008-2009 period, where there was the global financial crisis period, it was determined that there was a large decline in the effect of GDP growth on employment growth, and in the 2010-2011 period, there was a recovery in the effect of the GDP growth on employment growth.
7. Murat and Yilmaz Eser (2013) examined the relationship between employment and economic growth and dealt with the growing phenomenon that economic growth did not create employment from the perspective of Turkey. In this context, they evaluated the validity of the growing phenomenon that did not create employment for Turkey. As a result, it was determined that both GDP and the number of employed people had an upwards trend for the 1970-2011 period over. In the same study, it was also determined that the years 1993, 2000, 2002, 2003 and 2004 were the "the years of growth without employment" and it was revealed that the most important reason for this was the increase in labour productivity.
8. Sarica et al. (2015) examined the long-term relationship between employment, real wages, and GDP. In their study, the quarterly industrial data covering the period 2005-2013 for Turkey were subjected to Border Co-Integration and Granger Causality tests. According to the empirical findings they obtained, they found a long-term relationship between employment, real wages, and GDP. According to the findings obtained from the Granger Causality Test, a one-way causality relationship was detected from GDP to employment. In the light of these data, it was concluded that the increase in GDP resulted in an increase in employment.

9. Abdioglu and Albayrak (2017) investigated the "growth phenomenon that does not create employment" in Turkey in terms of employment elasticity coefficients for the 1988-2015 period. According to the findings obtained in their study, the highest employment elasticity coefficient belongs to the construction sector. In addition to all these findings, it was also determined that positive/negative GDP deficits did not have different effects on employment for many sectors (except for the mining and construction sectors).

As a result of the literature review, studies focusing on the relationship between GDP and ED data and at the same time which can estimate employment rates using GDP data were also examined. Among these studies, a study which used the ANN model was not found.

3. VARIABLES USED IN THE STUDY AND CLASSIFICATION OF RELATED VARIABLES

Our work was designed to determine the impact of economic growth on employment. Therefore, it aimed to develop a model which can estimate the ED based on GDP in Turkey. For this purpose, GDP was calculated using the production method and ED were utilized for Turkey between the years 2004-2014. GDP and ED from summary tables published by the TSI were utilized in this study (TSI, 2018c; TSI, 2018d). These data are summarized under two separate classifications through the summary tables provided by the TSI.

The range, variety, and classification of GDP and ED are explained in Table 1.

As demonstrated in Table 1, the first classification is the Level-2 classification of the TUIK. In the Level-2 classification, Turkey is divided into 26 regions. The geographical areas that include these 26 regions are also explained in Table-1.

In the second classification, the GDP and ED are separated into three different economic activity branches, which are agriculture, industry, and services. In addition, maximum and minimum GDP and ED values are demonstrated in Table-1 according to three different economic activity areas. Furthermore, the abbreviations of GDP and ED were given (GDPA, GDPI, GDPS, EA, EI, ES) in Table-1.

Also, in the present study, two expert models were designed to predict the effect of GDP on the ED in Turkey by performing ANN and MLR models.

4. METHODS

4.1. Flowchart of Developed Models

The purpose of this study was to develop two proficient models that estimate volumes of Employment in the Agricultural Sector (EA), Employment in the Industry Sector (EI), and Employment in the Services Sector (ES) based on GDP data. The outline of the models consists of three steps as demonstrated in Figure 1, (1) obtaining and arranging survey data; (2) evolving MLR and ANN models and performing testing processes after the first training; (3) performing a statistical analysis to models and determining the most accurate estimated model.

In the first step, GDP and ED were selected as models in order to create input and output parameters and these parameters were used to create the models. Summary tables published by the TSI in certain periods were utilized to determine the parameters. In the modelling process, while GDP data were used as an input, ED was used as an output. In addition, the data were normalized at peak points (0 to 1 interval) that reached a certain range between the data.

In the second step, the MLR and ANN models were evolved. The number of neurons in the layers and learning algorithm were described for the ANN model. In the third step, MLR and

ANN, which were performed to test the data, were compared and the best-estimated model was decided.

4.2. Use of Variables in the Models

GDP was used for the model to be created in the research. For this reason, GDP data were created with the independent variables and inputs necessary to constitute the model in the study. These independent variables were Region, GDPA, GDPI and GDPS. In addition, three dependent variables and outputs were used which were EA, EI and ES. Consequently, the study used 286 research data (inputs and outputs).

4.3. Model of ANN

Feed-Forward Neural Network (FFNN) have a wide range of application fields of ANN (Wang et al., 2015: 282; Azadi and Sepaskhah, 2011: 178). Figure 2 shows one hidden layer FFNN.

Basically, three types of layers can be mentioned for FFNN. The input layer is the first layer where data is accepted into the network. (Azadi and Sepaskhah, 2011: 179). In the input layer, there are as many nodes as the number of attributes belonging to the data. The data is processed in the hidden layer, which is the layer after the input layer, and trained according to the desired output values. Each node in the input layer connects to each node in the hidden layer. Each link has a weight. Data from the input layer is multiplied by these weights and collected at each node in the hidden layer. Thus, a net input value is obtained. The output of each node in the hidden layer is obtained by transforming the total value with an activation function. Thus, the relationship between input and output values can be adjusted. (Zhang et al., 1998: 38,46,47; Wang et al., 2015: 285). Eq. (1) shows the output y_j of each knot j (Kocadagli, 2015: 53, 54).

$$y_j = f \left(\sum_{i=1}^m W_{ji} X_i + b_j \right) \quad (1)$$

Where X_i is the output of the i th connecting knot in the previous layer; W_{ji} is the weight of the connection between the i th knot of the previous layer. b_j is the knot threshold as bias input. Consequently, the output layer is the layer in which the desired values are shown as output. The values obtained in the activation function are multiplied by their weight as they are sent to the output layer and converted with a linear activation function. The number of outputs in the output layer is related to the research topic (Zhang et al., 1998: 45; Wang et al., 2015: 285; Beale et al., 2010: 22, 42).

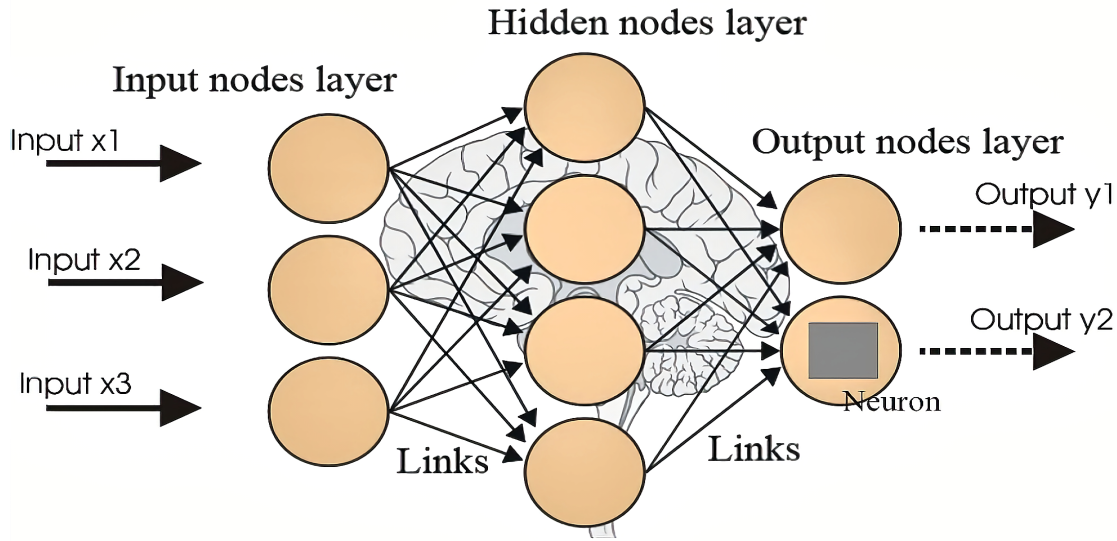

Figure 2. A Typical FFNN.

In this study, four variables Region, GDPA, GDPI and GDPS were used as input parameters; EA, EI and ES were used as target parameters; and these variables were introduced to ANN as inputs and outputs. There are studies in the literature showing that networks with a hidden layer are sufficient to solve problems with non-linearly distributed data (Wang et al., 2015: 285; Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 17; Zhang et al., 1998: 44). A single hidden layer for this study was determined for estimating EA, EI and ES's volumes.

The number of nodes in the hidden layer is related to the complexity of the problem to be solved, and the number of nodes is determined by trials and errors obtained as a result of these trials (Wang et al., 2015: 284; Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 19; Azadi and Sepaskhah, 2011: 179, 180). In the study, many attempts have been made to obtain the minimum error and the optimum number of nodes has been found.

Although many activation functions are used in the literature, practically few functions such as logsig, tansig and pure are used (Wang et al., 2015: 285; Zhang et al., 1998: 47). In this study, activation functions are used in different variations in output and hidden layer. Among these, the variation with the lowest error is the tansig and tansig activation functions in the hidden layer and the output layer, respectively.

During the training of the network, the weights are randomly determined and changed with a chosen optimization algorithm to minimize the error between the estimated values and the original output values. In practice, no optimization algorithm guarantees to find the global minimum in non-linear problem solutions and the main problem of optimization algorithms is fitting to local minimum points (Zhang et al., 1998: 48; Kocadagli 2015: 57, 62; Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 18). Therefore, if the algorithms used cannot find the general minimum point, it aims to find the local minimum point. In this study, one of the algorithms using backpropagation determines the weights at which the minimum error will be obtained (Fukuoka et al., 1998: 1059 - 1062, Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 18).

During the training of the network, the whole network has been trained between 500 and 1000 times and according to the error obtained, the whole network is started with new weight values.

Thus, the network tends to find the global minimum point rather than adhering to local minimum points. In the study, suitable weight values were determined to obtain the lowest error rate on the test data.

It is necessary to try many variations on both the layer and the number of neurons to achieve the minimum error. In this study, the optimum layer and number of neurons were determined to predict EA, EI and ES with minimum error. In addition, Levenberg-Marquardt optimization algorithm was used in the study to look at the error value of the network and update the weights.

Artificial intelligence techniques work more efficiently with normalized data. For this reason, in order to facilitate the learning process of the network, the data is first passed through the normalization process (Wang et al., 2015: 284, 285). This process squeezes the extreme peak values in the data into a certain range and meets the requirements that make the algorithm work efficiently. There are different methods for input normalization. Eq. (2) was used for data normalization

$$k_n = 0.1 + \left[\frac{k - k_{min}}{k_{max} - k_{min}} \right] \times 0.8 \quad (2)$$

in which k is the observed dataset; k_n is the normalized dataset; k_{min} and k_{max} are the minimum and maximum original dataset.

Network overload is one of ANN's biggest problems. In case of overload, the network is trained. However, the forecasting performance is low on the data that the trained network cannot see. When such a situation is encountered, early stopping technique is applied during training (Kocadağlı, 2015: 59; Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 19).

All data is divided into 3 parts to implement the early stop technique. These are training set, test set and verification set. The training set is used to train the network and establish the relationship between inputs and outputs. The test set is used to measure the predictive performance of the developed model (Zhang et al., 1998: 50; Kocadağlı, 2015: 59). The number of iterations determined for the network was determined between 500 and 1000. The training process was stopped when the number of verification errors reached 6 iterations. In the study, 286 data were divided into education, verification, and testing, respectively, at 70%, 15%, and 15%. The data included in this ratio were taken randomly from all data, not sequentially. In the study, the network was first trained using the optimization algorithm with the separated training data, and then the predictive performance was measured with the test data. In addition, the t-test application was performed to look for reliability between the estimated EA, EI and ES and actual EA, EI and ES data for the ANN model ($\alpha=0.05$).

4.4. Model of MLR

MLR is a technique that models the relationship between two or more independent variables and was discovered by Francis Galton in the nineteenth century. This technique models the relationship between independent variables and dependent variables with a linear equation (Jahandideh et al., 2009: 2875; Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 19; Shu and Lam, 2011: 635 - 637). In equation 3, n gives the number of observations for MLR.

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_p x_{ip} + \varepsilon \text{ for } i = 1, 2, \dots, n. \quad (3)$$

y_i = dependent variable

x_i = independent variable

β_p = slope coefficients for independent variable

β_0 = constant term

ε = residuals (error term)

In this study, four independent variables Region, GDPA, GDPI and GDPS for 286 data were used. The volumes of EA, EI, and ES were determined as the dependent variable. 286 data were employed in the MLR model. Following this, 70% of all data (200 data) were used to obtain MLR equivalence. Then, the remaining 15% of data (43 data) was used for estimation.

4.5. The Method used to Evaluate the Estimate Performance

In assessing the performance of the forecast, the difference between the estimated values and the original values should be looked at. The following equation (Eq. 4) is used to measure the estimate ability of the models developed in this study.

Normalized Mean Absolute Error (NMSE) is an estimator of the overall deviations between estimated and measured values. It is defined as contrary to the bias, and the deviations (absolute values) are summed instead of the differences.

$$NMSE(x, y) = MSE(x, y) / MSE(x, 0) = \frac{\|x - y\|_2^2}{\|x\|_2^2} \quad (4)$$

where y is the approximation to x .

In addition, in the study, the t-test application was performed to look for reliability between estimated EA, EI and ES and actual EA, EI and ES data for the MLR model ($\alpha=0.05$).

5. RESULTS AND DISCUSSION

5.1. Assessment of Correlation Coefficient

The independent variables were defined as Region, GDPA, GDPI, and GDPS; and the dependent variables were defined as EA, EI and ES. Firstly, the correlation coefficient is a value used to show the relationship between the variables. The variable takes a value between -1 and 1 when calculated. Negative values indicate a negative relation and positive values indicate a positive relation. There is a perfect relationship when values are 1 or -1. Thus, the correlation between dependent variables and independent variables was investigated. As seen in Table 2, there were negative and positive correlation coefficients. These correlation coefficients between the data were examined for the evaluation of a relationship between these variables.

When the correlation coefficients were examined in Table 2, it was seen that the weakest correlation was between Region and EA ($r=0,332$) and the highest correlation was between GDPS and ES ($r=0,957$).

After observing the correlations between variables, MLR and ANN models were developed, and their performances were checked and compared.

5.2. Examination of ANN's Estimated Performance of EA, EI and ES's Volumes

Three layers were used to obtain the most correct estimation of EA, EI and ES volumes. The layers include one input layer, one hidden layer with different numbers of neurons, and one output layer. Two activation functions and one training algorithm were utilized in the designed network layers. To analyze the performance of the network, NMSE as a correctness scale, was calculated for each model. According to Table 3, the network that makes the estimate using the LM algorithm and tansig function which has 10 neurons in the hidden layer (4-10-3).

All of the data were separated into three divisions to perform learning methods. These were training data, validation data and test data. The training data was utilized to define the best-estimated model by modifying the network weights. With the validation data, each iteration was tested for how much the network learns and uses the error values of the validation data as a learning criterion, and the test data was utilized to scale the network's estimation efficiency.

The distribution chart is utilized to display the relationship between Estimated Data and Original Data as two variable and to display the correlation coefficient (Flott, 2012: 33, 34). If the distribution of the data in the chart resembles a straight line and the correlation coefficient is close to -1 or 1, this indicates that the correlation between the estimated data and original data as the two variables is high. Fig. 3, Fig. 4 and Fig. 5 display the distributions of the relationship between the original and the estimated values obtained from the ANN model. As demonstrated, the correlation values between the estimated EA, EI and ES values and the original EA, EI, and ES values were high.

As seen in Table 4, Table 5 and Table 6, the pairwise comparisons between the estimated EA, EI and ES values and the original EA, EI, and ES values were evaluated by using t-tests. There was no significant difference between the estimated EA, EI and ES values and the original EA, EI, and ES values ($p > 0.05$). As a result, this demonstrated the high estimated performance of the ANN models.

Table 4. The Relationship Between the Estimated EA and the Original EA is Demonstrated by Using T-Test as the Statistical Technique for ANN.

Group Name	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Original EA	43	0	236441.861	156548.532	23873.427	0.875
Estimated EA	43	0	231377.186	140564.312	21435.857	

Table 5. The Relationship Between the Estimated EI and the Original EI is Demonstrated by Using T-Test as the Statistical Technique for ANN.

Group Name	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Original EI	43	0	196627.907	239177.561	36474.236	0.953
Estimated EI	43	0	199597.099	224700.587	34266.518	

Table 6. The Relationship Between the Estimated ES and the Original ES is Demonstrated by Using T-Test as the Statistical Technique for ANN.

Group Name	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Original ES	43	0	388395.349	365368.121	55718.116	0.908
Estimated ES	43	0	397569.033	366673.116	55917.126	

Relationships between the original EA, EI and ES values and estimated EA, EI, ES values are given in Fig. 3, Fig.4, and Fig.5. There were significant relationships between these variables (R:0,9524 for EA; R:0,9805 for EI; R:0,9897 for ES).

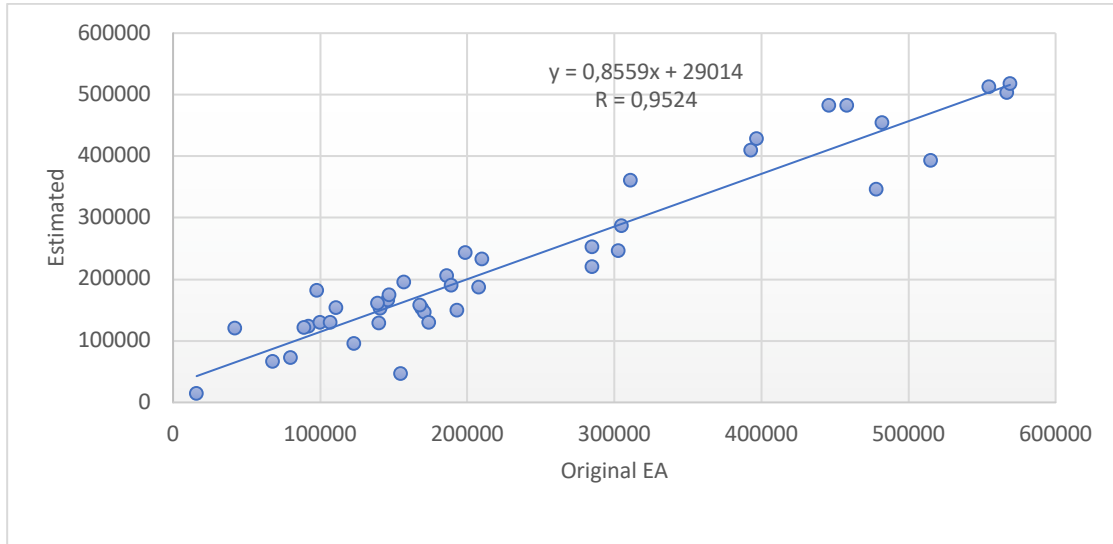

Figure 3. Scatter Plot of Original Output Versus Estimated EA by ANN.

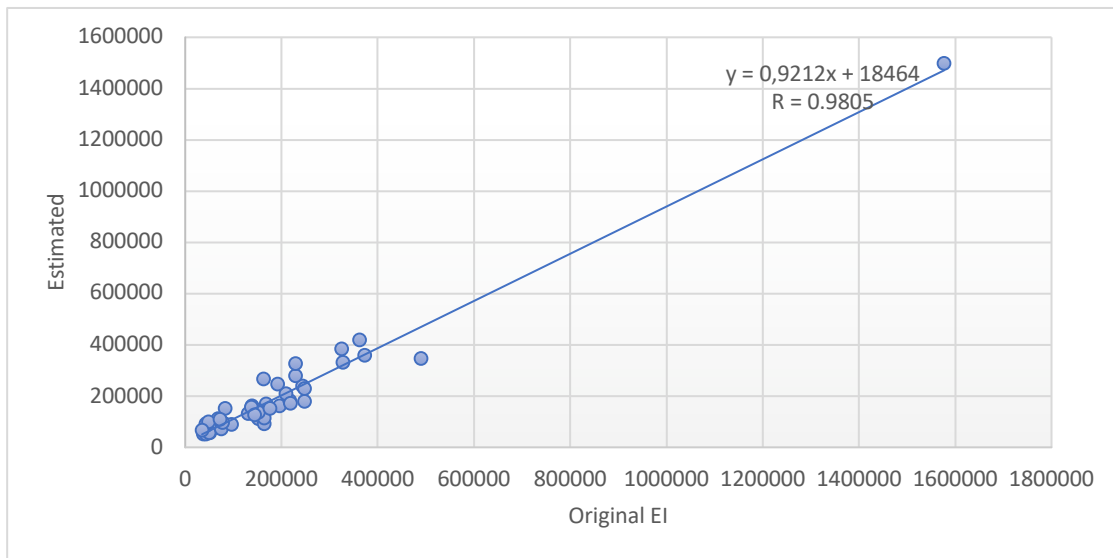

Figure 4. Scatter Plot of Original Output Versus Estimated EI by ANN.

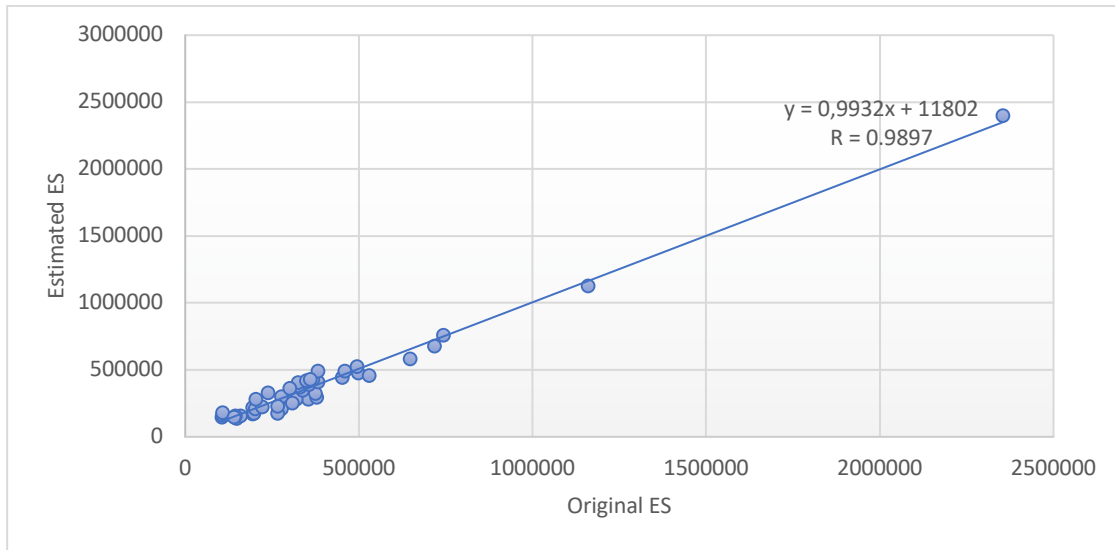

Figure 5. Scatter Plot of Original Output Versus Estimated ES by ANN.

According to Fig. 3, Fig. 4 and Fig. 5 the weakest relationship between the original employment values and estimated employment values were observed in the agriculture sector ($R=0,9524$). Furthermore, the strongest relationship was observed in the services sector ($R=0,9879$).

In Figures 6,7 and 8, line charts of EA, EI and ES were given. In these charts, the harmony of the original and estimated values with each other was demonstrated. According to these three charts, there was a high degree of harmony between the original values and the estimated values. This high degree of harmony indicated the success of the ANN model that was produced in the study.

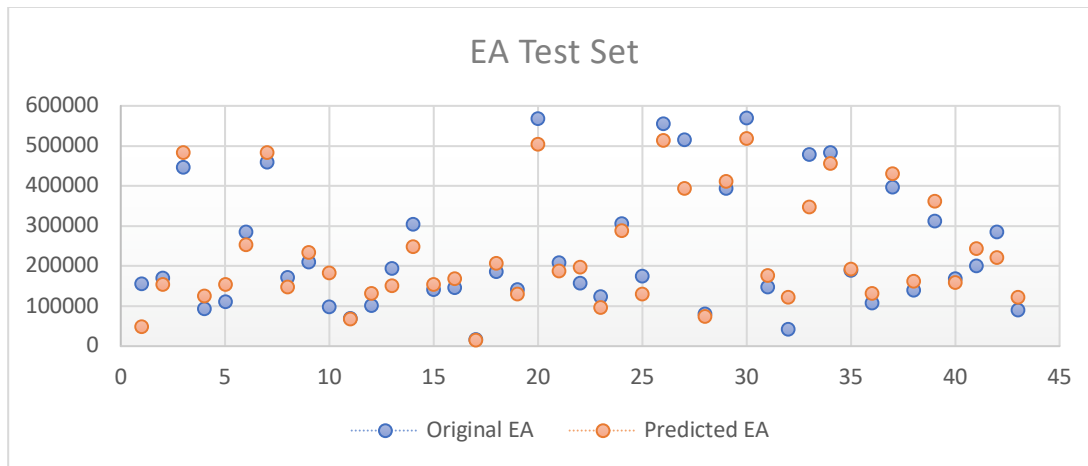

Figure 6. Estimated and Original Output EA in the Test Set for the LM Algorithm for ANN.

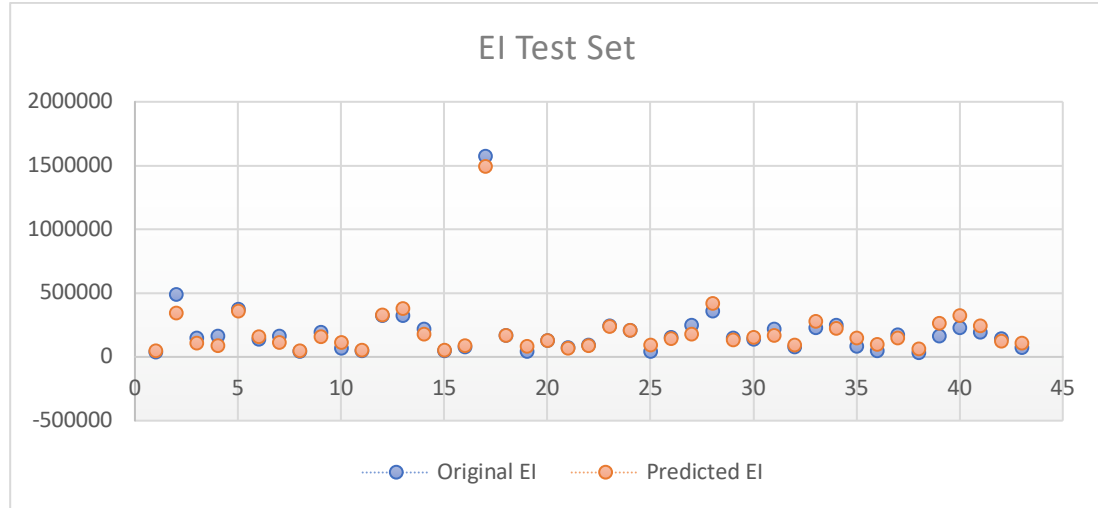

Figure 7. Estimated and Original Output EI in the Test Set for the LM Algorithm for ANN.

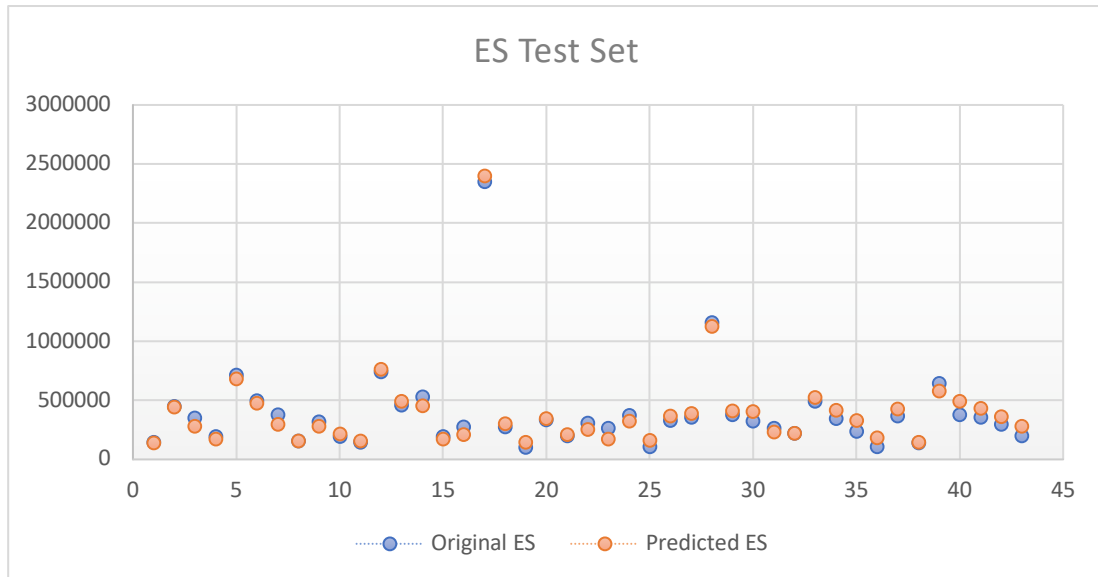

Figure 8. Estimated and Original Output ES in the Test Set for the LM Algorithm for ANN.

5.3. Analysis of the MLR's Predictive Performance of EA, EI and ES volumes

To perform a statistical technique estimation using the MLR model, firstly all data is divided into ratios of 15% and 70%. The statistical parameters of the MLR model are calculated as demonstrated in the following formula which is based on the number of independent variables.

$$EA = 0,200 + (0,00114 * Region) + (0,551 * GDPA) - (0,702 * GDPI) + (0,418 * GDPS)$$

$$EI = 0,0955 - (0,00338 * Region) - (0,0942 * GDPA) + (0,841 * GDPI) + (0,271 * GDPS)$$

$$ES = 0,0690 - (0,00268 * Region) - (0,0149 * GDPA) - (0,191 * GDPI) + (1,297 * GDPS)$$

The independent variables of the 15% division were applied as input data to the MLR model and estimated data were obtained as the MLR model output. The errors (NMSE) and correlation coefficient between the original values and the estimated values are 0.0197 and 0.681 for EA; 0.0011 and 0.947 for EI; 0.00034 and 0.980 for ES, respectively.

As seen in Table 7, Table 8 and Table 9 the pairwise comparisons between the estimated EA, EI and ES values and the original EA, EI, and ES values were evaluated using t-tests. There was no

significant difference between the estimated EA, EI and ES values and the original EA, EI, and ES values ($p>0.05$). This result demonstrates the high estimation performance of the MLR models.

Table 7. The Relationship Between the Estimated EA Values and the Original EA Values is Demonstrated by Using the T-Test as the Statistical Technique for MLR.

Group Name	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Original EA	43	0	236441,860	156548,532	23873,427	0,959
Estimated EA	43	0	235059,573	75612,076	11530,733	

Table 8. The Relationship Between the Estimated EI and the Original EI is Demonstrated by Using the T-Test as the Statistical Technique for MLR.

Group Name	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Original EI	43	0	196627,907	239177,561	36474,236	0,743
Estimated EI	43	0	180652,780	210266,255	32065,303	

Table 9. The Relationship Between the Estimated ES and the Original ES is Demonstrated by Using the T-Test as the Statistical Technique for MLR.

Group Name	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Original ES	43	0	388395,349	365368,121	55718,116	0,942
Estimated ES	43	0	382718,910	354066,703	53994,666	

Relationships between the original EA, EI and ES values and estimated EA, EI, and ES values were given in Fig. 9, Fig. 10 and Fig. 11. There was asignificant relationshipbetween these variables ($R=0.681$ for EA; $R=0.947$ for EI; $R=0.980$ for ES).

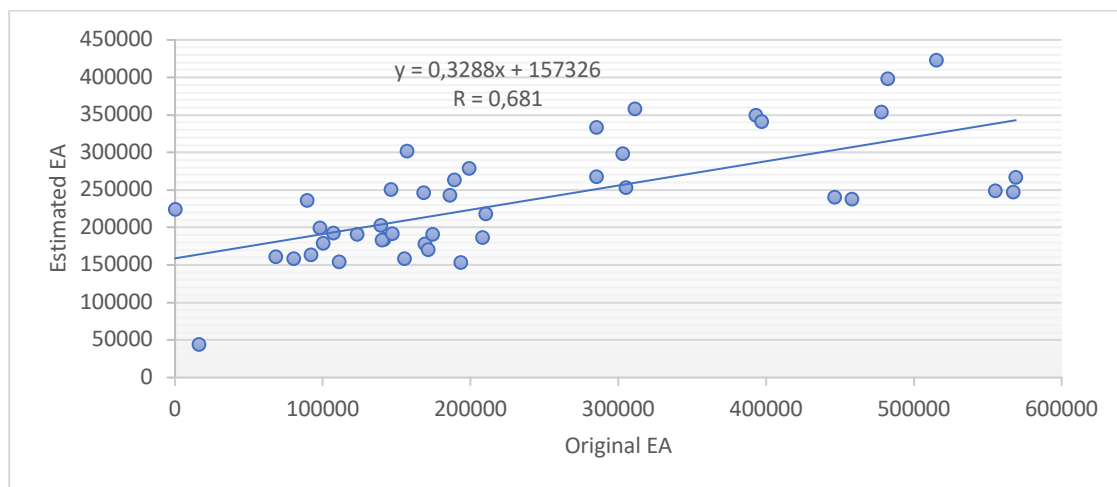

Figure 9. Scatter Plot of Original Output Versus Estimated EA by MLR.

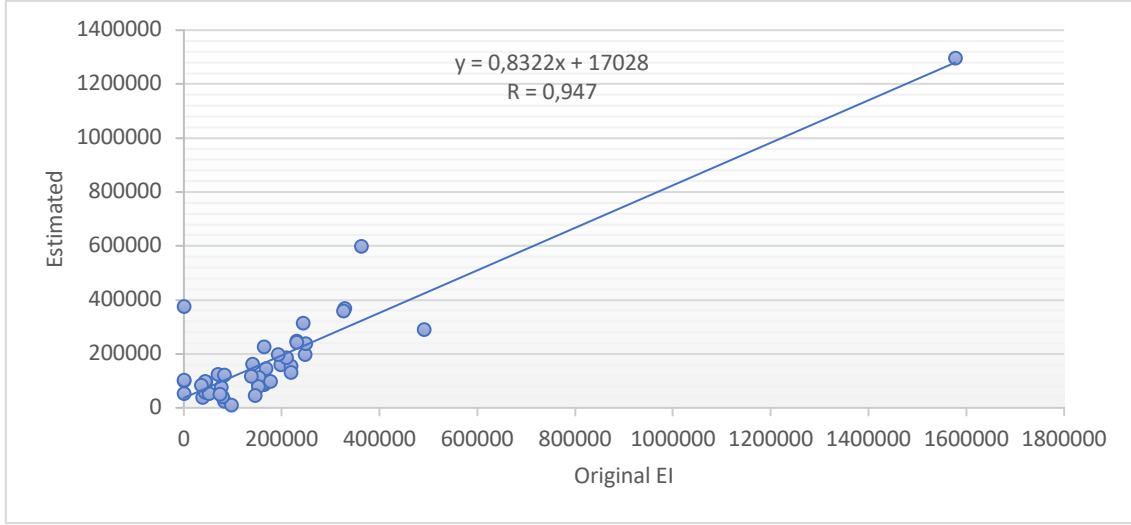

Figure 10. Scatter Plot of Original Output Versus Estimated EI by MLR.

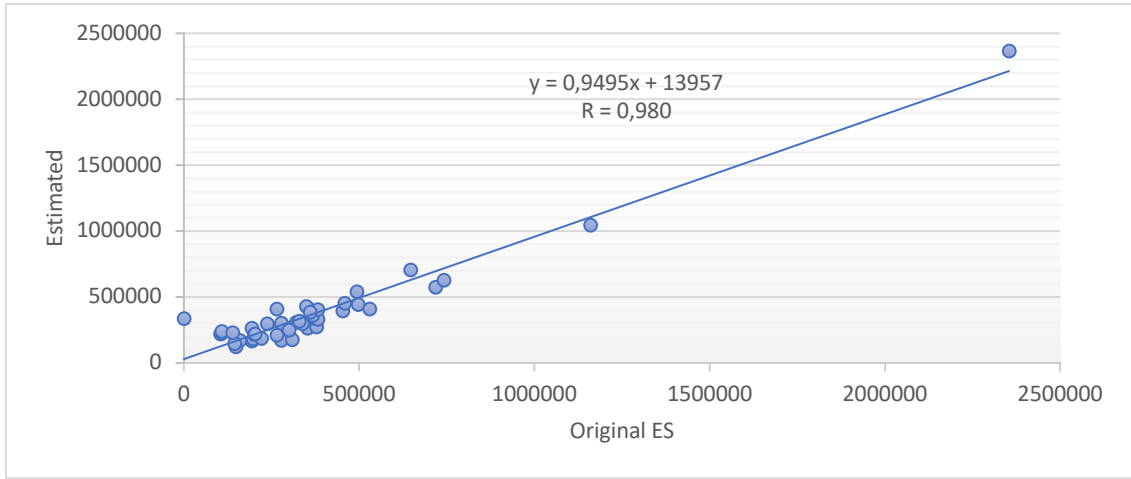

Figure 11. Scatter Plot of Original Output Versus Estimated ES by MLR.

According to Fig. 9, Fig. 10 and Fig. 11 the weakest relationship between the original employment values and estimated employment values were observed in the agriculture sector ($R=0,681$), and the strongest relationship was observed in the services sector ($R=0,980$).

In Figures 12, 13 and 14 the linechart of EA, EI and ES was given. In these charts, the harmony of the original and estimated values with each other was demonstrated. According to these three charts, there was a high degree of harmony between the original values and the estimated values. This high degree of harmony indicated the success of the MLR model that was produced in the study.

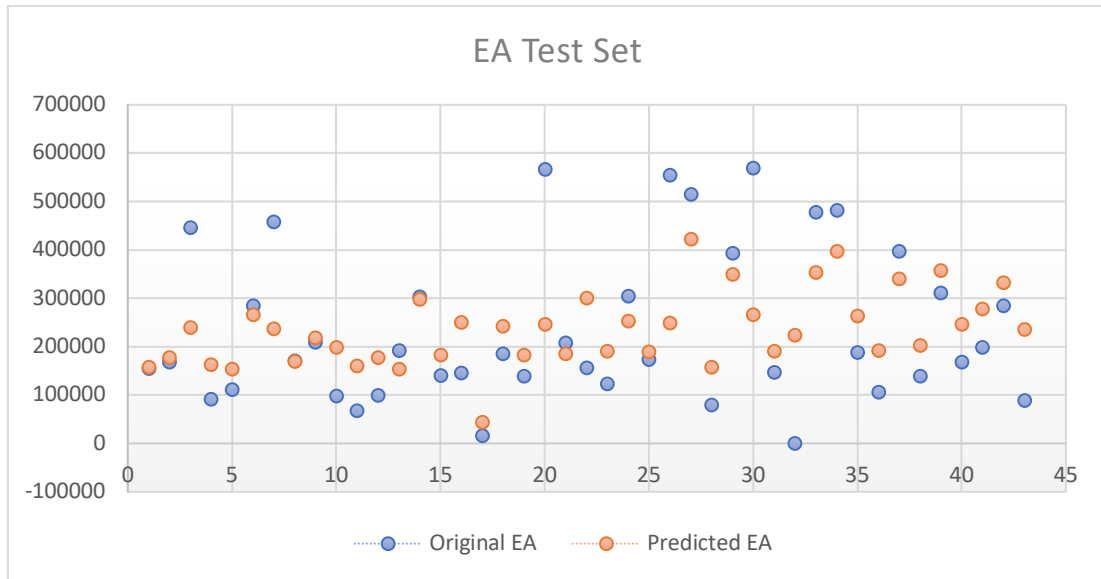

Figure 12. Estimated and Original Output EA in the Test Set for MLR.

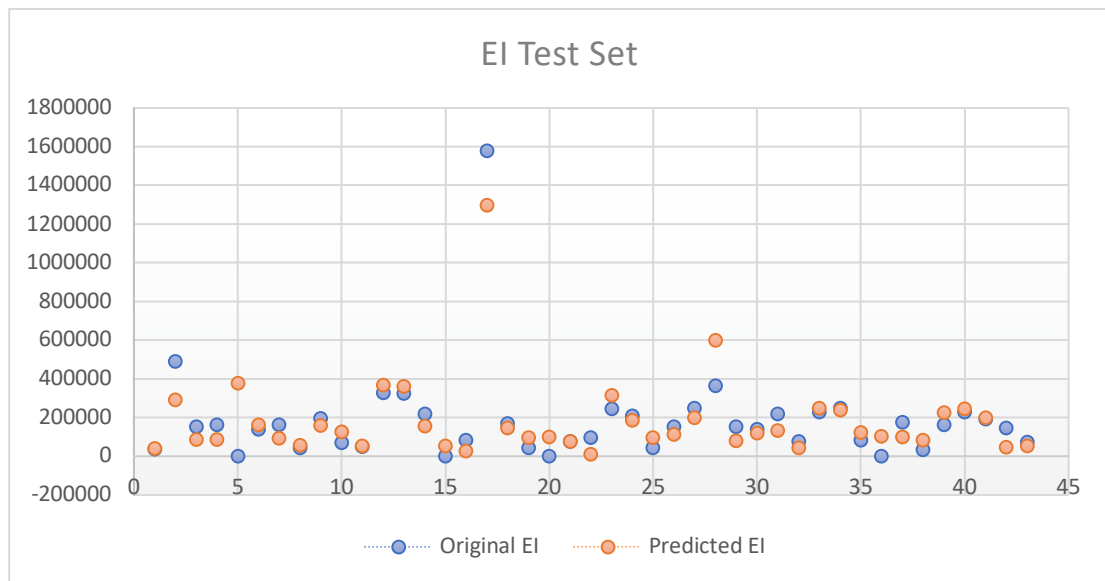

Figure 13. Estimated and Original Output EI in the Test Set for MLR.

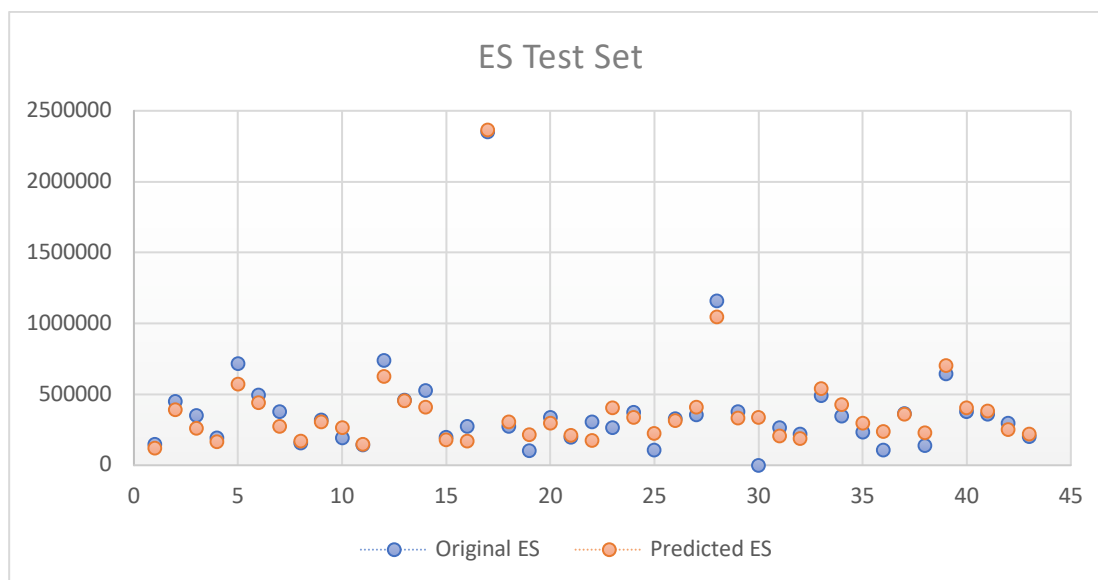

Figure 14. Estimated and Original Output ES in the Test Set for MLR.

5.4. Comparison of Predicting Capabilities of the MLR and ANN Models

When Table 10 was examined for the performance of MLR and ANN (4-10-3, Tansig-Tansig, LM) models, the NMSE values of ANN (4-10-3, Tansig-Tansig, LM) models were 0.003302, 0.0004195 and 0.0001828 for EA, EI, and ES, respectively. The NMSE values of the MLR (4-10-3, Tansig-Tansig, LM) models were 0,0197, 0,0011, 0,00034 for EA, EI and ES, respectively. Likewise, the R-values of the ANN models were 0.9524, 0.9805 and 0.9897 for EA, EI, and ES, respectively. The R-values of the MLR models were 0.681, 0.947 and 0.980 for EA, EI and ES, respectively. These results put forward that ANN had better predictability of EA, EI, and ES than MLR.

6. CONCLUSIONS

In this study, the ANN and MLR models were used to develop expert systems. These systems aim at predicting employment data using GDP data. The estimated performances of MLR and ANN on EA, EI, and ES have been examined.

When the findings obtained by ANN and MLR methods are compared, it is clearly seen that ANN application is superior to MLR application in terms of classification success. While the classification accuracy of ANN is over 95% for each of EA, EI and ES, the application accuracy of MLR method is not high for all EA, EI and ES. Unlike the classical linear modeling approach, ANN, which handles all factors and effectively performs analysis and classification in the prediction process after data training, has been obtained as an ideal model (Table 10).

One of the most important factors in ANN success can be the training process using the data and the ability to adapt the input values to the output values by constantly renewing itself after this process and trying to reduce the error rate.

However, in ANN, the behavior of the network cannot be explained especially in hidden layers. There is no clear information about how the solution to a problem is realized. However, it is clearly seen in the results obtained that this situation does not cause any restrictions in the approach to the global optimum point.

The biggest limitation of MLR is its search for linearity relationship between data. If there is a linear relationship between the data, a less complex equation model will be created with dependent and independent variables, and this will enable the estimation process to be completed in a shorter time.

As a result, statistical analyses were performed on the obtained data, which indicated that ANN showed better adaptability and estimation performance than MLR when working with non-linear variables. It would be possible to design a specific system using a model developed by ANN. In this way, it would be possible to estimate the employment figures closest to the actual data by using GDP data, thereby saving time and money.

When the results with employment rates closest to reality obtained by using artificial neural networks in this study are evaluated, the use of artificial intelligence-based methods in new studies in the field of macroeconomics is recommended for both researchers and practitioners.

Since the GDP variable is closely related to the many macroeconomic variables, through the GDP variables, making a successful forecast of employment data is quite important in terms of predictability of other macro economic variables. In this way, methods that give them more realistic results can be developed and this method added to the literature. Simultaneously, it will be possible to support policy makers in the economy.

REFERENCES

- Azadi, S. and Sepaskhah, A. R. (2011). Annual Precipitation Forecast For West, Southwest, And South Provinces of Iran Using Artificial Neural Networks. *Theoretical and Applied Climatology*, 109 (1-2), 175–189.
- Azadi, S. and Karimi-Jashni, A. (2016). Verifying The Performance Of Artificial Neural Network And Multiple Linear Regression In Predicting The Mean Seasonal Municipal Solid Waste Generation Rate: A Case Study Of Fars Province, Iran. *Waste Management*, (48), 14–23.
- Abdioglu, Z. and Albayrak, N. (2017). Jobless Growth: A Research on Sub-Sectors. *Karadeniz Technical University Institute of Social Sciences Journal of Social Sciences*, 7 (13), 215-228.
- Beale, M. H., Hagan, M. T. and Demuth, M. H. (2010). *Neural Network Toolbox™ 7 User's Guide*. Natick, MA: MathWorks Inc.
- Ertugrul, H. M. and Ucak, A. (2013). The Relationship Between Economic Growth and Employment: A Dynamic Empirical Analysis For Turkey. *International Journal of Human Sciences*, 10 (1), 661-675.
- EUROSTAT (2018). *Definition of Employment Level: European Statistical Office (EUROSTAT) Web*. [Online] <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Employment>, (Accessed Date: 13.11.2018).
- Fukuoka, Y., Matsuki, H., Minamitani, H. and Ishida, A. (1998). A Modified Back-Propagation Method To Avoid False Local Minima. *Neural Networks*, 11 (6), 1059–1072.
- Fuchs, V.R. (1980). *Economic Growth and The Rise of Service Employment*. NBER Working Paper No. 486.
- Flott, L.W. (2012). Using The Scatter Diagram Tool to Compare Data, Show Relationship. *Metal Finishing*, 110 (8), 33–35.
- Jahandideh, S., Jahandideh, S., Asadabadi, E.B., Askarian, M., Movahedi, M.M., Hosseini, S. and Jahandideh, M. (2009). The Use Of Artificial Neural Networks and Multiple Linear

- Regression To Predict Rate Of Medical Waste Generation. *Waste Management*, 29 (11), 2874–2879.
- Korkmaz, S. and Yilgor, M. (2010). The Relationship Between Growth and Employment After 2001 Crisis In Turkey. *Journal of Management and Economics Research*, 8 (14), 169-176.
- Kocadagli, O. (2015). A Novel Hybrid Learning Algorithm For Full Bayesian Approach Of Artificial Neural Networks. *Applied Soft Computing*, (35), 52–65.
- Murat, S. and Yılmaz Eser, B. (2013). The Relationship Between Economic Growth and Employment in Turkey: The Validity Of Jobless Growth Phenomenon. *HAK-İŞ International Journal of Labour and Society*, (2) 3, 92-123.
- Muratoglu, Y. (2011). *The Relationship Between Growth and Employment: The Case of Turkey: Eurasian Economies Association Web.* [Online] <https://www.avekon.org/proceedings/avekon02.pdf>. (Accessed Date: 22.11.2019).
- Okun, A. M. (1963). *Potential GNP: its measurement and significance*. New Haven: Yale University.
- Wang, Y., Li, J., Gu, J., Zhou, Z. and Wang, Z. (2015). Artificial Neural Networks For Infectious Diarrhea Prediction Using Meteorological Factors in Shanghai (China). *Applied Soft Computing*, (35), 280–290.
- Wordbank (2018a). *Definition of Employment.* *WordbankWeb.*[Online] <https://datacatalog.worldbank.org/employment-services-total-employment-modeled-ilo-estimate-0>. (Accessed Date: 23.11.2019).
- Wordbank (2018b). *Definition of Gross Domestic Product (GDP).* *WordbankWeb.*[Online] <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/Metadata/es/Indicator/Development>. (Accessed Date: 18.11.2019).
- Sarica, S., Çetin, A. K. and Kutluturk, M. M. (2015). The Impacts on Employment of Real Wage And GDP: Time Series Analysis. *Journal of Academic Social Science*, 2 (14), 123-138.
- Sawtelle, B. (2007). Analysing the Link Between Real GDP And Employment: An Industry Sector Approach. *Business Economics*, 42 (4), 46-54.
- Swane, A. And Vistrand, H. (2006). *Jobless Growth In Sweden? A Descriptive Study: Stockholm School Of Economics web.* [Online] <http://arc.hhs.se/download.aspx?mediumid=151>. (Accessed Date: 5.11.2019).
- Shu, Y. and Lam, N.S.N. (2011). Spatial Disaggregation of Carbon Dioxide Emissions From Road Traffic Based on Multiple Linear Regression Model. *Atmospheric Environment*, 45 (3), 634–640.
- TSI (2018a). *Income and Living Conditions Survey Micro Data Set (Cross Sectional) 2014: Turkey Statistical Institute (TSI) Web.* [Online] http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2014/turkce/metaveri/siiniiflamalar/index.html. (Accessed Date: 20.03.2018).
- TSI (2018b). *Definition of Gross Domestic Product (GDP): Turkey Statistical Institute (TSI) Web.* [Online] http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105. (Accessed Date: 5.11.2018).
- TSI (2018c). *Employment Data of Turkey Between 2004 and 2014: Turkey Statistical Institute (TSI) Web.* [Online] http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007. [Accessed Date: 10.03.2018].
- TSI (2018d). *Gross Domestic Product Data of Turkey Between 2004 and 2014: Turkey Statistical Institute (TSI) Web.* [Online] http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108. (Accessed Date: 10.03.2018).
- Zhang, G., Eddy Patuwo, B. and Hu, M. Y. (1998). Forecasting with Artificial Neural Networks: The State of the Art. *International Journal of Forecasting*, 14 (1), 35–62.

Appendix 1.**Table 1.** Classifications and the Variables That Constitute the Classification in The Study.

Classifications	Subclassifications	The Range and Variety of Variables	
First Classification	TÜİK Level-2 Classification (Regions)	TR10	Istanbul
		TR21	Tekirdag, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balikesir, Canakkale
		TR31	Izmir
		TR32	Aydın, Denizli, Mugla
		TR33	Manisa, Afyon, Kutahya, Usak
		TR41	Bursa, Eskisehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli, Sakarya, Duzce, Bolu, Yalova
		TR51	Ankara
		TR52	Konya, Karaman
		TR61	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana, Mersin
		TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
		TR71	Kırıkkale, Aksaray, Nigde, Nevsehir, Kırsehir
		TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
		TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
		TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
		TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı, Kars, Igdir, Ardahan
		TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van, Mus, Bitlis, Hakkari
		TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin, Batman, Sırnak, Siirt

Second Classification	GDP	GDP of the Agriculture Sector (GDPA)	494436758-11894286316 (Minimum-Maximum Values)
		GDP of the Industry Sector (GDPI)	310246133-166397951487 (Minimum-Maximum Values)
		GDP of the Services Sector (GDPS)	1857014512-383491347677 (Minimum-Maximum Values)
	ED	Employment in the Agriculture Sector (EA)	11000 – 680000 (Minimum-Maximum Values)
		Employment in the Industry Sector (EI)	15000 – 1870000 (Minimum-Maximum Values)
		Employment in the Services Sector (ES)	78000 – 3198000 (Minimum-Maximum Values)

Appendix 2.

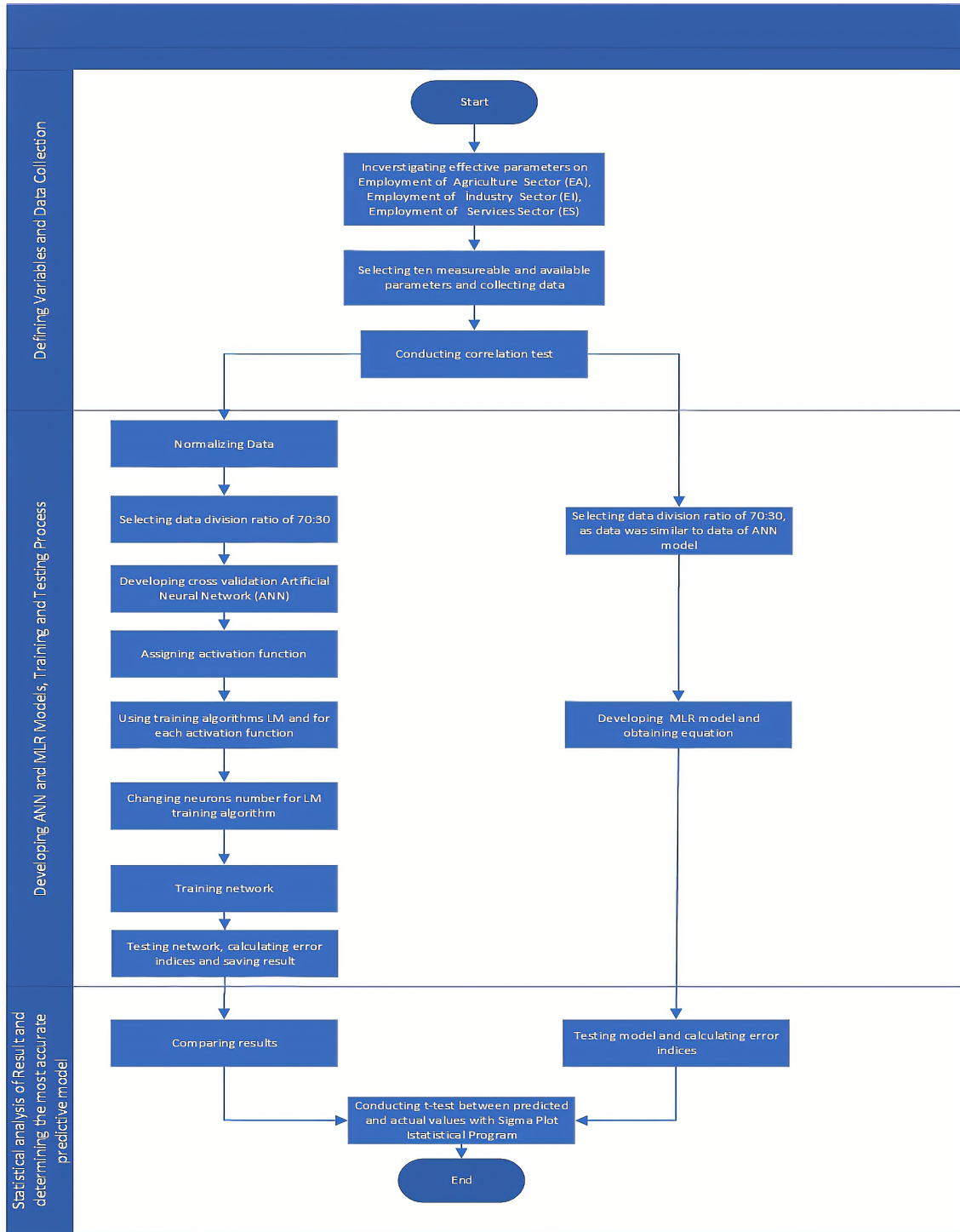

Figure 1. The Flow Process was Determined to Predict EA, EI, and ES (Azadi and Karimi-Jashni, 2016: 16).

Appendix 3.

Table 2. Calculated Correlation Coefficients Between EA, EI, ES and Four Independent Variables.

	Region	GDPA	GDPI	GDPS
EA	0,0332	0,564	-0,284	-0,274
EI	-0,536	-0,127	0,924	0,903
ES	-0,505	-0,0867	0,93	0,957

*The Sigma Plot Statistical Program software was used to determine the correlation coefficients.

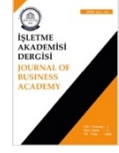
Appendix 4.

Table 3. Performance of ANN Models in Training and Testing Situations.

Training Algorithms	Layers and Number of Neurons	Training Correlation Coefficient(R)	Testing Correlation Coefficient (R)	MSE (Mean Squared Error)	Epoch	Activation Function
Levenberg–Marquardt (LM) (trainlm) for Employment of Agriculture Sector	4-10-3	0.9589	0.9524	0.003302	1000	Tansig-Tansig-
Levenberg–Marquardt (LM) (trainlm) for Employment of Industry Sector	4-10-3	0.9926	0.9805	0.0004195	1000	Tansig-Tansig
Levenberg–Marquardt (LM) (trainlm) for Employment of Services Sector	4-10-3	0.9925	0.9897	0.0001828	1000	Tansig-Tansig-

Appendix 5.**Table 10.** Performance Measurements for Predictive Capabilities of the MLR and ANN Models.

Models	R	NMSE
Levenberg– Marquardt (LM) (trainlm) for Employment of Agriculture Sector	0.9524	0.003302
Levenberg– Marquardt (LM) (trainlm) for Employment of Industry Sector	0.9805	0.0004195
Levenberg– Marquardt (LM) (trainlm) for Employment of Services Sector	0.9897	0.0001828
MLR for Employment of Agriculture Sector	0,681	0,0197
MLR for Employment of Industry Sector	0,947	0,0011
MLR for Employment of Services Sector	0,980	0,00034

Araştırma Makalesi

Covid-19 Pandemisi Döneminde Özel ve Yabancı Sermayeli Bankalarda Alınan Önlemler

Dr. Hale Nur GÜLER

halgu76@gmail.com, www.orcid.org/0000-0002-6333-1849

Öz

2019 yılında ilk olarak Çin'in Wuhan eyaletinde görülen 2020 yılında ise dünyada olduğu gibi Türkiye' de gündemi önemli şekilde belirleyen COVID-19 pandemisi sebebi ile pek çok sektör etkilenmiştir. Bu süreçte kurumlar hem müşterileri hem de çalışanları için ürün ve hizmet süreçlerinde birtakım değişikliklere gitmişlerdir. Finansal piyasalarda önemli aracılık görevi yapan bankaların aldıkları önlemler hem ekonomik hem müşterilerin ve çalışanların sağlığı açısından oldukça kritiktir. Bu kapsamda Türkiye' deki özel ve yabancı sermayeli bankaların aldıkları önlemler incelenmiştir. Pandemi sürecinde bankaların aldıkları önlemler arasında müşterilerini işlemleri için dijital kanallara ağırlıklı olarak yönlendirdikleri görülmektedir. ATM'lerden işlem yapma limitlerinin artırıldığı, kartla temassız ödeme limitlerinin yükseltildiği, dijital kanallardan yapılan para gönderme işlemlerinin ücretsiz şekilde yapılması, ekonomik destek paketi olarak kredili ürünler için borç erteleme taleplerine yanıt verildiği görülmektedir. Bankaların şube çalışma saatlerine sınırlama getirdiği, genel müdürlük ve şube çalışanlarının dönüşümlü ve olabildiğinde uzaktan erişim modeli ile çalıştırıldığı, eğitim, toplantı gibi etkinlikleri uzaktan video konferans ile yaptıkları ifade edilmektedir. Bankalar bu süreçte kronik hasta hamile personellerine idari izin kullanırmaktadır. Bankaların çalışanlarının ihtiyaç duyduğu maske eldiven gibi ürünleri temin ettiği de belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Korona Virüsü (COVID-19), Bankacılık Sektörü, Pandemi, Müşteri ve Çalışan Deneyimi, Stratejik Yönetim

Makale Gönderme Tarihi: 19.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 30.08.2020

Önerilen Atıf:

Güler, H. N. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Özel ve Yabancı Sermayeli Bankalarda Alınan Önlemler, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 261-274.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Research Article

Measures Taken in Private and Foreign Capital Banks During the Covid-19 Pandemic Period

Dr. Hale Nur GÜLER

halgu76@gmail.com, www.orcid.org/0000-0002-6333-1849

Abstract

As first seen in 2019 in Wuhan province in China in 2020 while the world as it is in Turkey was also affected many sectors of the agenda significantly in determining the cause of pandemics Covidien-19. In this process, organizations have made some changes in their product and service processes for both their customers and employees. The measures taken by banks, which act as important intermediaries in financial markets, are very critical both for the economy and for the health of customers and employees. In this context, Turkey's private and measures taken by foreign-owned banks have been examined. It is seen that among the measures taken by banks during the pandemic process, they predominantly direct their customers to digital channels for their transactions. It is seen that the limits of making transactions from ATMs, contactless payment limits with cards were increased, free money sending transactions made through digital channels, and debt deferral requests for credit products as an economic support package were responded. It is stated that banks impose restrictions on branch working hours, headquarters and branch employees are employed alternately and, whenever possible, with remote access models, and they conduct activities such as training and meetings via remote video conferencing. Banks grant administrative leave to chronically ill pregnant personnel in this process. It is also stated that banks provide products such as mask and gloves that their employees need.

Keywords: Corona Virus (COVID-19), Banking Industry, Pandemic, Customer and Employee Experience, Strategic Management

Received: 19.06.2020

Accepted: 30.08.2020

Suggested Citation:

Güler, H. N. (2020). Measures Taken in Private and Foreign Capital Banks During the Covid-19 Pandemic Period, *Journal of Business Academy*, 1(3): 261-274.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Koronavirüs (Covid-19) ilk defa Aralık 2019' da Çin'in Wuhan eyaleti ile başlamış olup ateş öksürük nefes darlığı gibi solunum yolları belirtileri ile gelişmiş olup tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 itibariyle yüzondört ülkede yüzonsekizbin vakanın görülmesi ve dört bin ikiyüzdoksanbir kişinin hayatını kaybettiğini açıklayarak koronavirüsü pandemi olarak ilan etti (BBC, 2020). Pandemi salgının belirli bir bölgeyi aşarak büyük bir kitleyi ve neredeyse bütün insanlığı etkilemesi olarak belirtilmektedir (Meriam-Webster, 2020). Küresel olarak gelişen pandemi, sağlığın yanı sıra sosyal, mesleki, politik, ekonomik, etik ve ahlaki sonuçlara yol açmakta olup salgına karşı gecikme ve karmaşa yaşanması sebebi ile pandemi olarak dönüşüm oluşagelmıştır (Vander Weele T. J. vd. 2020: 189).

Koronavirüs salgını halkın sağlığını tehdit ettiği için pek çok hükümet ekonomik faaliyetleri sınırlayarak sağlık açısından oluşan tehditi önlemeye çalışmaktadır (Kraemer vd. 2020: 25). Pek çok ülkede ekonomik faaliyetlerin azalması hatta durma noktasına geldiği pandemi sürecinde hükümetler, işletmeleri ve hane halklarını desteklemek için mali, parasal ve düzenleyici tedbirler dahil olmak üzere büyük programlar başlatmışlardır (Andersen vd., 2020: 2).

Tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'de de ekonomik ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi, acil durum mekanizmalarının hazır tutulması, hastanelerin risk sebebi ile hazırlanması, tespit, izolasyon, test ve tedavi uygulama araç ve yöntemlerinin hazırlanması süreçleri işletilmektedir. Pandemi nedeni ile pek çok sektör olumsuz etkilenmektedir (Macit ve Macit, 2020: 113). Bankaların ekonomik piyasalarda aracılık faaliyetleri sebebi ile önemi büyüktür. Bankalar mevduat toplayarak ihtiyacı olan bireysel ve kurumsal müşterilerine vermektedir.

Bankalar müşterilerine pek çok ürün ve hizmet sunmaktadır. Bu ürün ve hizmetler kredi işlemleri yapmak, parayı muhafaza etmek, para transferi, çek senet işlemleri, kefalet teminat referans mektubu hazırlayıp sunmak, kiralık kasa hizmeti vermek, ödemeler ve kart işlemleri olarak belirtilebilir. Bankalar işlevlerini yaparken regülasyonlar yasal düzenlemeler, müşteri beklentileri, çalışan beklentileri, karlılık rekabet üstünlüğü gibi pek çok kritik faktörü göz önünde bulundurmaktadır.

Bankaların faaliyetleri sırasında teknolojik gelişmeler ve üstün insan kaynağı süreçlerine yardımcı olmaktadır. Bankalar teknolojinin değişmesi dijitalleşme süreçlerini özenle takip etmektedir. Pandemi sürecinde bankalar ağırlıklı olarak dijital kanallardan işlemlerin yapılması için müşterilerini yönlendirmekte, mobil bankacılık internet bankacılığı çağrı merkezi ve ATM'ler ile hizmetleri sunmaya devam etmektedirler. Ülkemizde 10 Mart 2020 ile koronavirüs vakasının tespit edilmesinin ardından diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektöründe de bankaların aldıkları önlemler hem müşteriler hem çalışanlar, ekonomi ve toplum sağlığı açısından oldukça kritik yer teşkil etmektedir.

Toplum sağlığının ve ekonominin istikrarı için müşteri beklentilerinin etkin şekilde anlaşılması, yasal regülasyonlar çerçevesinde ürün ve hizmetlerin uyarlanması ve önlemlerin buna göre şekillendirilmesi gerekmektedir. Pandemi döneminde yaşanan müşteri deneyimi sonraki dönemler için bankalar açısından müşteri kazanımı ya da kaybına yol açabilecektir. Diğer yandan piyasaların beklentilerinin karşılanabilmesi için kredili ürünlerin sunumu ve süreçleri de bankaların en önemli faaliyetleri arasındadır. Ürün ve hizmet sunumlarında bankaların pandemi

döneminde esnek yönetim anlayışlarını da ortaya koymaktadır. Müşterilere sunulacak ürün ve hizmetlerin yeterliliği sunulan kanalların etkinliği çalışanlara sağlanan kolaylıklar onlar için alınan sağlık tedbirleri sürdürülen eğitimlerin etkinliği ve başarısı pek çok iyileşmeye sebep olabilecektir.

Bankaların uygulamalarının müşterinin deneyimi iyileştirmesi ve hizmet kesintisini engelleme yönündedir. Dijital kanalların etkin şekilde kullanılması, müşteri bilgilendirmelerinin zamanında ve eksiksiz yapılabilmesi, Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen yüksek riskli yaş grubundaki müşterilere özel ürün ve hizmetlerde süreçlerin değiştirilip esnetilmesi bu dönemde başarı kriterleri arasında sayılmaktadır.

Diğer yandan çalışanların da kendileri aileleri sağlık açısından korunmalı beklenen bilgilendirmeler şeffaf açık ve zamanında yapılmalıdır. Finans piyasalarında bankalar oldukça önemli şekilde aracılık rolü üstlenmektedir. Bankaların faaliyetlerinin ekonomiye yansımaları oldukça önemlidir. Küresel salgının kurumlara ve ekonomiye etkilerini mümkün olduğunca sınırlı ölçüde tutabilmek için bankaların hem müşterileri hem de çalışanları için aldıkları önlemlerin bilinmesi kritiktir.

Bu salgın ve sonraki dönemler için alınan önlemlerin ekonomik faaliyetler açısından bilinirliği hem kurumlar hem yöneticiler hem de çalışanlar için örnek teşkil edecektir. Bu sebeple çalışmada aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır:

- Türkiye’ de bankaların Covid-19 pandemisi için aldıkları önlem ve uygulama değişiklikleri nelerdir?

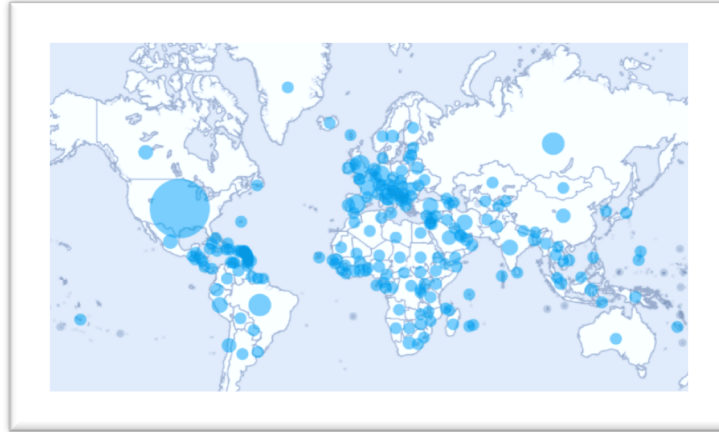
Bankaların müşterileri ve çalışanları için aldıkları önlemlerin çeşitleri ve bilinirliği bankacılık sektörü ile ilgilenen yönetici çalışan ve araştırmacılara yön gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİ VE BANKALARIN UYGULAMALARI

Epidemi, belirli bir bölgede bir hastalığın salgın haline gelmesi, pandemi salgının belirli bir bölge dışında büyük çoğunluktaki kitleyi etkileyerek insanlığa karı tehdit oluşturmaya anlamına gelmektedir (Aslan, 2020: 35). Koronavirüs (Covid-19) ilk defa Çin’deki Wuhan eyaletinde Aralık 2019 döneminde solunum yollarındaki ateş öksürük ve nefes darlığı gibi belirtiler veren hastalar için yapılan araştırmaların sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan virüstür.

Sağlık Bakanlığı’nın paylaşmış olduğu 26 Mayıs 2020 tarihli verilerine göre ülkemizdeki vaka sayısının 157.814 toplam vefat sayısının ise 4.329 olduğu belirtilmiştir. Bakanlık tarafından virüsün bulaşmasının engellenebilmesi için vatandaşların evde kalmaları ve sosyal mesafe kuralına uymaları maske ve eldiven kullanmaları önerilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020).

190’den daha fazla ülkeyi etkileyerek 25 ülkede de ölüm oranlarının yüksekliği sebebi ile virüs dünya gündeminde birinci sırada bulunmaktadır (Gilbert, vd. 2020: 871). 26 Mayıs 2020 tarihi itibarı ile Dünya Sağlık Örgütü’nün paylaştığı bilgilere göre virüsün dünya üzerindeki yaygınlığına Resim 1’ de yer verilmiştir.

Resim 1: COVID-19 Pandemisinin Dünya'daki Dağılımı**Kaynak:** DSÖ, 2020

Dünyadaki vakaların sayısı 5.304.772 ve vefat eden kişi sayısı 342.029 olarak ve 216 ülkede virüsün görüldüğü belirtilmiştir. Tablo 1' de bölgelerin vaka sayısı ve vefat sayıları gösterilmektedir.

Tablo 1. Dünya Üzerinde Bölgesel Vaka ve Vefat adetleri

	Toplam vaka adeti	Vefat adeti
Bölgeler	5.304.772	342.029
Afrika	80.002	2.120
Amerika	2.395.295	141.472
Doğu Akdeniz	427.832	11.164
Avrupa	2.025.176	174.429
Güneydoğu Asya	201.207	5.952
Batı Pasifik	174.548	6.879

Kaynak: DSÖ, 2020

Koronavirüsün Türkiye' de tespit edilmesinin ardından iş ve sosyal hayatta belirli tedbirler alınmakta, virüsün bulaş riski azaltılmaya çalışılmaktadır. Bankacılık sektörü de hem toplum sağlığı hem de ekonomik açıdan oldukça önemli bir sektör olup aldıkları tedbirler doğrudan insani ve ekonomik süreçlere etki etmektedir. Bankalar gerek Sağlık Bakanlığı' nın belirlediği kurallar gerekse Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)' nın yapmış olduğu bazı düzenlemelerle hizmet ve uygulamalarında değişikliğe gitmektedir. Yapılan değişiklikler ve yenilikler hem müşterileri hem çalışanları etkilemektedir.

Müşterilerin pandemi döneminde beklentilerinin öngörülmesi oluşabilecek şikayetler açısından da önemlidir. Bankalar her dönemde eski müşterileri elde tutabilmek ve yeni müşteri kazanabilmek için beklentileri dikkatle karşılamalıdır (Hakiri, 2012: 25). Müşterilerin beklentilerinin yerine getirilmemesi veya eksik şekilde ya da hatalı şekilde yapılması şikayetin doğmasına yol açmaktadır (Chébat, Davidow ve Coddjovi, 2005: 15). Müşterilerce iletilen olumsuz bildirimler, bankaların ürün ve hizmet kalitesini değiştirip geliştirme çabaları için ışık tutacak gibi görünmekle beraber ekonomik ve sağlık anlamında içinde bulunduğumuz olumsuz pandemi döneminde müşterilerin duygusal yoğunluğunun da yüksek olduğu düşünülerek uzun

vadede olumsuz sonuçlar doğmaması açısından belirli önlemlerin alınmasını gerektirmektedir (Güler, 2020: 86).

Bankalar misyonlarınca piyasalarda fon sağlayıp ihtiyacı olan bireysel ve kurumsal müşterilerine iletmekte ve paranın transfer edilmesi, kredi kartı hizmetleri, para saklama, çek senet uygulamaları, kefalet teminat referans mektubun düzenlenmesi, kiralık kasa uygulamaları gibi pek çok çeşit hizmet sunmaktadır. Bankaların finansal piyasalardan doğan fon arz ve talebini karşılayarak önemli aracılık görevleri bulunmaktadır (Çağlar ve Uslu, 2012). Bu kapsamda bankaların işlemleri ile piyasa ödünç verilebilecek fonun arz ve talebi ile genişleyerek milli gelir ve istihdam olanağı artmaktadır. Bu faydalarına ilave olarak bankaların yönettikleri fonların ilgili ve yararlı ekonomik sahalarla aktarılması etkin bankacılık kurguları ve uygulamaları ile yönetilen para politikası sayesinde ülkenin iç ve dış ekonomik ilişkileri açısından fayda sağlayacak dünya ile entegre şekilde etkin ve verimli seviyeye ulaşılacaktır (Arslan ve Yapraklı, 2008: 30).

Pandemi döneminde bankaların aldıkları tedbirler sundukları ürün ve hizmetler kadar hizmet verilen kanalların seçimi de oldukça önemlidir. Müşteri deneyiminin 1980'li yıllarda tüketici davranışlarının geleneksel ve deneyimsel olarak iki farklı yaklaşımla ayrılması ile karşımıza çıkmıştır. Müşterilerin markalar ile bağ kurarken yaşam tarzları ile uyumu ve daha önce yaşanan deneyimleri ile süreci şekillendirmek oldukları bilinmektedir (Çiçek, 2015: 39). Kurumlar karlılıklarını ve beklentilerini karşılayarak değişim ve gelişimi yakından takip edip müşteriler ile uzun dönemli ilişkiler kurmayı hedeflemektedirler. Bu amaçla en iyi müşteri deneyimini tasarlamak için çalışmaktadırlar. Deneyim üzüntü, mutluluk, sevmek ve sevilme, acı çekmek, kazanma ve kaybetme gibi birçok insani değer tecrübe edildiği yaşamı ifade etmektedir (Batı, 2017: 40). Akıllı müşteri deneyiminin (AMÜD) tasarlanması, sürdürülmesi ve gelişim ve değişim içinde olması hem kurum yöneticileri hem de çalışanlar tarafından önemle ve özenle ele alınması gereken kritik konular arasındadır.

Pandemi döneminde müşterilerin içinde bulundukları ekonomik ve sosyal koşullar nedeni ile beklentilerinde de değişiklikler yaşanmaktadır. Bir yandan yasal düzenlemeler bir yandan idari düzenlemeler nedeni ile müşterilerin bankalara rahatlıkla erişimini sağlayacak uygun çözümler getirilmelidir. Ekonomik açıdan yaşanan değişiklikler, belirli yaş grubunun sokağa çıkmasının kısıtlanması gibi uygulamalar nedeni ile müşteri beklentilerinde değişiklik yaşanmıştır. Bankaların müşterilerine sundukları çeşitli krediler örneğin, İhtiyaç, konut, taşıt, motosiklet, tekne kredisi, alışveriş gibi krediler, ek hesap uygulamaları, kredi kartı, banka kartı, sanal kart, mevduat ve yatırım ürünleri (vadeli mevduat, yatırım fonları, döviz, altın ürünleri, tahvil, bono, repo, türev ürünleri, VİOP, Varant, kaldıraçlı FX işlemleri gibi), ödemeler ve hizmet uygulamaları (fatura ve kira ödemeleri, emekli maaş ödemeleri, bağış ödemeleri, seyahat çeki tahsilatları, otoyol ve köprü ödemeleri, şans oyunları ödemeleri, kiralık kasa hizmetleri) gibi çok sayıda ürün ve hizmet sağlayarak müşterileri ile iletişim halinde olmaları gerekmektedir. Bankalar ürün ve hizmetlerini müşterilere ulaştırırken çok çeşitli kanallar kullanmaktadır. Bu kanallardan bazıları şube, telefon, web sitesi, twitter, instagram, facebook gibi sosyal medya kanalları, ATM (Automatic Teller Machine) kiosk ve whatsapp uygulamasıdır.

Önceki dönemlerde sadece şubeler aracılığı ile hizmetlerine devam eden bankalar teknolojiye dönüşüm ve alt yapının oluşturulması ile müşteri beklentileri ve karlılık gözetilerek dijital

kanallara dönüşmektedir. Pek çok işlemin dijital kanallardan yapılabilirdiği günümüzde pandemi döneminde de çeşitli esneklikler sağlanarak müşterilerin bu kanalları kullanmaları beklenmektedir. Diğer yandan çalışanların da etkin şekilde sağlıklarının korunması hem fiziksel hem psikolojik açıdan bankalarca sağlanmaya çalışılmaktadır. Sağlık Bakanlığının tavsiyeleri üzerine pandemi ile mücadelede kapalı alanlardaki zemin ve yüzeyler sıklıkla temizlenmeli, para ile temas eden kişilerin el temizliğine özen göstermeleri sağlanmalıdır. Şubelerde bulunan numaratorlerin sadece bir kişi tarafından kullanılması önerilmektedir. Herhangi bir solunum sıkıntısı olan çalışan şikayetleri düzelene kadar çalıştırılmamalıdır. Maske kullanılmalıdır. Şubelerde bekleme alanında sosyal mesafeye dikkat edilmelidir. Çalışanlarda eğitimler verilmelidir (Sağlık Bakanlığı, 2020).

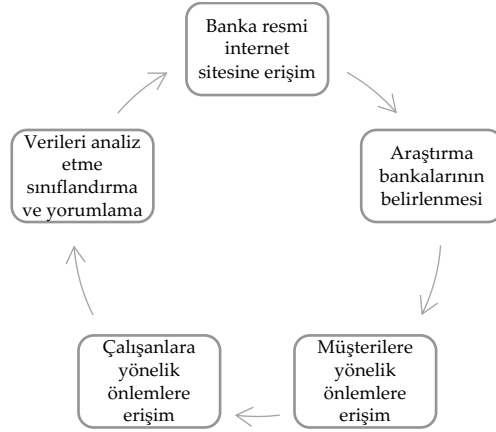
Bankacılıkta önceki dönemlerde müşterilerine şubeler kanalı ile hizmet vermekte iken bugün gelen teknolojik açılımlar ile müşterilerin ihtiyaçlarının temini internet, mobil ve çağrı merkezi gibi kanalları ile gerçekleştirilmektedir. İçinde bulunulan pandemi koşulları altında bankaların müşterilerini daha çok alternatif kanallara yönlendirdiği bilinmektedir. Müşterilerin işlemleri için oluşturulan ürün ve hizmet kanallarının geniş ağı zaman ve verimlilik sağlamaktadır. Bankaların çeşitli düzenlemeler ve talepler neticesinde kurguladıkları işlem süreç ve uygulamaları hem müşteriler hem çalışanlar hem de diğer paydaşlar için olumlu sonuçları amaçlamaktadır.

3.YÖNTEM

Çalışma nitel olarak tasarlanmış ve doküman incelemesi yapılmıştır. Nitel araştırmalarda gözlemler, görüşmeler, doküman analizleri şeklinde veriler edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Nitel araştırmalarda toplumsal benliğin kabulü, bir bakış açısının benimsenerek, çalışmanın tasarlanması, verilerin toplanması, analiz edilmesi, yorumlanması ve bilgilendirme şeklindeki süreçler bulunmaktadır (Neuman, 2012: 23).

Nitel araştırmalar için verilere kitap, dergi, makale, anket gibi yazılı ve görsel kaynaklardan ulaşılmaktadır (Baş ve Akturan, 2008: 118; Coffey ve Atkinson, 1996: 101). Nitel araştırmalar için yapılan doküman incelemesinde incelenen konuyu içeren olgu ve olaylar hakkında bilgi veren yazılı belgelerin analiz edilmesi ifade edilmektedir. Bu inceleme methodunun faydası araştırmacıya zaman kazandırması olarak belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

Nitel araştırmalar betimsel ve içerik analizi şeklinde tasarlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 223). Betimsel analiz çeşitli veri toplama yöntemleri ile ulaşılan verilerin daha önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenip yorum yapılması şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 105). İçerik analizi de elde edilen verilerin kategorik olarak sınıflandırılması, konu kelime grupları yapılarak sunulmasıdır (Silverman, 2001: 85). Croswell nitel araştırmalarda veri analizinin her araştırmanın doğası gereği sahip olması gereken özellikleri nedeni ile kendi amacına uygun veri analiz planı geliştirilmesine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Croswell, 2003: 190). Çalışmada betimsel analiz yapılmış olup elde edilen veriler belirli bir çerçevede belirli bir ilişki içinde aktarılmıştır. Araştırmanın veri toplama ve değerlendirme diyagramı Şekil 1' de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Veri Toplama ve Değerlendirme Diyagramı

Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilen bilgilere göre Türkiye'de faaliyetlerini sürdürmekte olan kırk sekiz banka bulunmaktadır. Çalışmada özel ve yabancı sermayeli bankalardan çalışan sayısı yüksekliği bakımından ilk on banka arasında yer alan beş bankanın aldığı önlemler incelenmiştir (TBB, 2020). Bankalar belirlenirken Covid 19 pandemisi nedeniyle hem müşteri hem çalışan bakımından alınan önlemler için kapsamlı şekilde bilgi veren bankalardan beş tanesi araştırmaya dahil edilmiştir. Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre araştırmaya dahil edilen bankalara aşağıda Tablo 2' de yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Dahil Edilen Bankalar

Tür (Sermayesine Göre)	Banka
Özel	Türkiye İş Bankası A.Ş.
Yabancı	QNB Finansbank A.Ş.
Özel	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Özel	Şekerbank T. A.Ş.
Yabancı	HSBC Bank A.Ş.

Kaynak: TBB, 2020

Araştırmada hem müşterileri hem de çalışanları için kapsamlı bilgiyi resmi internet sayfaları üzerinden paylaşan bankaların verileri kullanılmıştır. Önlem olarak uygulamaya aldıkları halde internet sitesinde paylaşılmayan süreç değişiklikleri ya da geliştirmeler araştırma kapsamına alınamamıştır.

4.BULGULAR

Bankaların müşteriler ve çalışanlar açısından aldıkları önlem ve uygulamalar aşağıdaki gibidir. Araştırmaya dahil edilen bankalardan olan İş Bankası' nın ekonomiye destek paketi adı altında firmaların ve gerçek kişiler için vadesi gelen borçları için erteleme, istihdamı düşürmeme şartına bağlı olarak KOBİ ve mikro işletmeler için ödeme yapılandırması, maaş müşterileri için ek limit tahsis edilmesi şeklinde uygulamalar sunduğu belirtilmiştir. Sağlığı korumak için dijital bankacılık kanallarından yapılacak olan bankalar arası ve banka içi para transferi işlemlerinden ücret ve komisyon alınmayacağı ifade edilmiştir (İş Bankası, 2020).

İş Bankası maaşı düşük olan çalışanlarını koruyarak enflasyon beklentisinin ötesinde zam yapmış olup zam oranlarını 500 TL'nin altında olmayacak şekli ile kademeli olarak %16-%14-%11 olarak

belirtmiştir. 14 günlük dönüşüm şeklinde %50 ve yaklaşık 9000 kişinin online olarak evden çalışmasını ve yaklaşık 5000 kişinin evde kalmasını sağlamıştır. Çalışanlarından hamile, kronik hasta, süt emzirenlere idari izin kullandırmıştır. Çalışanlarından okul çağında çocuğu olanlara da talebe göre ücretli ya da ücretsiz izin verilmiştir. Yapılan işin gereği iş yerine gelen ve dönüşümlü çalışmaya dahil olamayan çalışanlara ve yöneticilere aylık 3.500 TL brüt ödeme yapılmasını kararlaştırılmıştır. Çalışanlarda hijyen koşullarına rahat uyum amacı ile serbest kıyafet uygulamasına geçilmiştir. Şubelerde görev yapan çalışanlara ihtiyaç duydukları maske eldiven dezenfektan temini yapılmış olup para ile teması olanlara da eldiven kullanımı zorunlu kılınmıştır. Genel müdürlük binasında toplu yemek yerine çalışanların masalarına kumanya dağıtımı yapılmıştır. Kumanya uygulaması gözetim altında hazırlanmak şartı ile yapılmıştır. Genel müdürlük ve operasyon merkezleri için termal kamera ile izleme yapılmıştır. Havalimanında, üniversitelerde, hastanelerde ve AVM şubelerinde çalışmalara son verilmiştir. Tüm bina ve lokasyonlarda dezenfekte sıklıkla yapılmıştır. Bankamatik cihazlarında ve çalışanların kullandıkları servislerde detaylı temizlik sıklığı artırılmıştır. Havalandırma sistemlerinde dezenfekte çalışmaları artırılmıştır. Yurt içinde yurt dışında yapılacak olan tüm etkinlikler geçici süre ile durdurulmuş, toplantılar video konferans ile yapılmıştır. Çalışanlardan ya da yakınlarından yurtdışından dönenler için 14 gün işe gelinmemesi istenmiştir. Yaşanılan süreç içinde çalışanlar ve müşterilere sürekli bilgi akışı sağlanmış olup çalışanlar sağlık uzmanlarının ve kurumda görevli doktorların hazırladıkları video klipler ile bilgilendirilmiştir (İş Bankası, 2020).

QNB Finansbank' ta şubelerin çalışma saatleri 12:00-17:00 olarak salgın döneminin yoğun olduğu zamanlarda belirlenmiştir. Şubelerdeki bekleme alanlarına kontrollü sayıda müşteri alınmaktadır. Müşterilere alternatif bankacılık kanallarını ve ATM'leri kullanmaları önerilmektedir. Müşterilerin şubelerde maske takmaları gerektiği belirtilmiştir. Çağrı Merkezinin çalışma saatleri ve iletişim numaraları müşterilere hatırlatılmıştır. Günlük para çekme limit ATM için 5.000 TL şeklinde düzenlenmiş olup temassız kart şifresi ile işlem limiti de 120 TL' den 250 TL' ye çıkartılmıştır. 5.000 TL' nin altındaki meblağların para yatırma çekme kredi kartı ödemesi kredi ödemesi işlemleri sadece ATM'lerden gerçekleştirilmektedir. Pandemiden dönemsel olarak etkilenen sektörler için tüzel müşterilerden nakit akışında problem yaşayanlara 6 ay ile 1 yıl ödemesiz olacak şekilde yapılandırma alternatifi sunulmuş ve bu başvuruların Çağrı Merkezi'nden yapılabileceği iletilmiştir. Para transferlerinin şubeye gidilmesine gerek kalmadan Cep Şubesinden İnternet Şubesinden ve ATM'lerden yapılacak havale ve EFT işlemlerinden ücret alınmayacaktır. Tek ATM Platformu, QNB Finansbank ATM'lerine ilave Deniz Bank ve TEB ATM' leri de hesaptan para çekme, hesaba para yatırma ve kredi kartı borç ödeme işlemlerinde ücretsiz şekilde kullanılabilmiştir. Müşteriler hesap bakiyesi sorgulama, kredi kartı borcu sorgulama ve limit bilgisi sorgulama işlemlerini de sınırsız sayıda ücretsiz yapabilmişler bu yönde bilgilendirilmişlerdir. Tüm ATM' lerin temizliği için dezenfektan kullanımına başlanmıştır. Hastane, havalimanı, otogar gibi yoğun kullanılan yerlerdeki ATM'lerin temizlik sıklığı artırılmıştır (QNB Finansbank, 2020).

QNB Finans Bank' ta çalışanlar için hastalıktan korunma yolları, hijyen çalışmaları konusunda düzenli olarak bilgilendirmeler yapılmıştır. E-egitimlerle bilgi akışı sağlanmaktadır. Pandeminin ilk döneminden itibaren acil ve zorunlu sebepler dışında yurtdışına iş için çıkışlar

durdurulmuştur. Çalışanların yurt dışı seyahatleri, eğitim, müşteri ziyareti seminer gibi ziyaretleri iptal edilmiştir. Yurtdışına çıkanların dönüş tarihinden itibaren 14 gün boyunca işe gelmeleri engellenmiştir. Çalışanların çoğu uzaktan erişim şeklindeki modellerle mesailerini evden sürdürmektedir. Tüm çalışanlar arasında bulunan hamile ve kronik rahatsızlığı olanlara idari izin verilmiştir. Çocuğu olup bakacak kimsesi olmayan çalışanlardan izin isteyenlere izin verilmiştir. Banka içi eğitimler ertelenmiş olup toplantılar uzaktan erişim ile yapılmaktadır. Tüm çalışma alanlarında sık periyodlarla hijyen çalışmaları yapılmakta ve gerekli olan alanlara temizlik ve hijyen ürünleri yerleştirilmiştir. Şube çalışanlarına eldiven ve maske temini sağlanmıştır. Aynı anda kullanımları olan yemekhane ve ortak alanların faaliyetleri kontrollü yapılmakta ve spor salonu kullanımı durdurulmuştur. Şubelerde ihtiyaç kadar çalışan bulundurulmasına dikkat edilmektedir (QNB Finansbank, 2020).

Türk Ekonomi Bankası'nda tüm çalışma alanları belirli gün ve aralıklarla dezenfekte edilmektedir. Şubelerin çalışma saatleri 12:00-17:00 olarak belirlenmiştir. Şube içindeki bekleme alanları düzenli olarak hijyenik malzemelerle temizlenmektedir. Şubelerde güvenlik görevlileri yoğunluğu engellemek için belirli bir sıra ile müşterileri içeri almaktadır. ATM'lerin temizliği uzun süre kalıcı özelliği olan dezenfektanlarla sağlanmaktadır. Hastane yakını gibi riskli olan ve nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki temizlik sıklığı artırılmıştır. Günlük para çekme limiti ATM'lerde geçici olarak 3.000 TL olmuş ve kartlı ödeme temassız işlem limiti 250 TL olarak belirlenmiştir. Alışverişlerde önce banka kartı veya kredi kartı mümkünse temassız ödeme yapmaları müşterilere önerilmektedir. Üye işyerleri POS cihazlarının dezenfektanlarla temizlenmesi yönünde uyarılmaktadır. Banka müşterilerini işlemleri için mobil bankacılık, internet bankacılığı ve ATM'leri kullanmaları yönünde bilgilendirmektedir (Türk Ekonomi Bankası, 2020).

Şeker Bank çalışanların kendilerini virüse karşı nasıl koruyabileceklerine yönelik farkındalıklarını yükseltecek iletişim ve eğitim uygulamaları yapmıştır. Hizmet verilen alanlar için virüs salgınından koruyucu temel malzemeler temin edilmiştir. Binalar, hizmet alanları ve ATM'ler sık periyodlarla dezenfekte edilmektedir. Şube çalışma saatleri 10:00-17:00 olarak belirlenmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen risk grubundaki çalışanlar ve büyük bir kısım çalışan evden çalışma modeli ile hizmet vermektedir. Şube çalışanları için dönüşümlü çalışma modeline geçilmiştir.

Müşteri ziyaretleri, toplantılar durdurularak telekonferans ve video konferans platformu kullanılmıştır. Şubelerde yoğunluk oluşmaması için müşterilere belirli sayıda ve sıralarda hizmet verilmektedir. Müşterilerin dijital kanallara yönlendirilmesi sağlanmakta işlemlerin çağrı merkezi, mobil bankacılık, internet bankacılığı ve ATM'lerden yapılması önerilmektedir. Bu kanallardan yapılacak EFT ve havale işlemleri için ücret alınmamaktadır. Müşteriler şube dışındaki kanallardan yapabilecekleri işlemler için bilgilendirilmektedir. Bankada kredi ürünlerinin ve kredi kartlarının borçlarının ertelenmesi için ekonomiye destek paketi de sunulmaktadır (Şeker Bank, 2020).

HSBC Bank' ta müşterilere dijital kanallardan işlem yapmaları önerilmekte ve yapılabilecek işlemler için bilgilendirmeler ve videolar sunulmaktadır. İnternet ve mobil bankacılık şifresini nasıl alabilecekleri belirtilmiştir. Mobil bankacılık, internet bankacılığı, telefon bankacılığı ve

ATM'lerden yapılacak EFT ve havale işlemleri ücretsiz olacaktır. Nakit ihtiyacı için ATM'lerden günlük para çekme limiti kart çeşitlerine göre artırılmıştır. Diğer banka ATM'lerinden yapılacak nakit çekme işlemleri de ücretsizdir. Bulunan lokasyona göre bazı şubeler haftanın sadece üç günü müşteri ziyaretine açık olacaktır.

Şubelere aynı anda belirli sayıda müşteri alınacaktır. Çalışanların büyük bir kısmı evden çalışmaktadır. Seyahat kısıtlamaları yapılmış olup riskli bölgelerden dönen çalışanların kişisel karantina uygulaması yapılmaktadır, çalışanlar pandemi için düzenli olarak bilgilendirilmektedir (HSBC Bank, 2020).

5. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

İlk olarak Çin'de görülen solunum yolu ile kısa sürede büyük kitleleri etkisi altına alarak hasta edebilecek düzeyde etkileyen virüs nedeni ile pandemi ilan edilen süreçte bankacılık sektöründe alınan önlemlerin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmada Türkiye'deki özel ve yabancı sermayeli çalışan sayısı fazla olan beş bankanın müşterileri ve çalışanlarını korumaya yönelik aldıkları önlemler ve uygulama değişiklikleriyle alınmıştır. Bankaların pandemi döneminde aldıkları önlem ve gidilen uygulama değişikliklerine resmi internet sitelerinden ulaşılmıştır.

Aralık 2019' un sonunda başlayarak ülkemiz ve dünya için önemi çok büyük olan koronavirüsü dolayısı ile pek çok sektörde ekonomik faaliyet açısından gerileme hatta durma noktasına geldiği bu özel ve kritik günlerde bankaların müşterilerini hem korumak hem fayda sağlamak için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun, Sağlık Bakanlığı'nın ve diğer tüm yasal ve idari yönlendirmeler ve kendi kurum politikaları kapsamında oluşturdukları müşteri deneyimi yaratan uygulamaları ve hizmetleri oldukça kritik önem taşımaktadır. Bankaların finansal piyasalarda ekonominin ileriye doğru ilerleyebilmesi için önemli aracı kurumlar olarak görev yaptıkları ifade edilmektedir. Fiyatlama, hizmet sunum şekli, hizmet verilen kanallar açısından bankaların aldıkları önlemler hem müşterilerin bugünleri atlatmasında hem de gelecek için çalışacakları bankalara karar vermeleri açısından çok kritiktir. Bankaların müşterileri gibi aynı zamanda çalışanları açısından yarattıkları süreçler de çalışan deneyiminin farklılaştırılması için önemlidir. Çalışanların bu süreçte hem fiziksel hem de ruhsal olarak psikolojilerinin yönetilmesi onlar için önemlidir.

Çalışmada bankalar ekonomiye destek paketi olarak gerçek ve tüzel kişilerin borçlarının ertelenmesini sağlamışlar ve borçlar için yeniden yapılandırılmaya gidilmiştir. Bankalar bireysel ve tüzel müşterilerinden ihtiyaç duyanlar için anapara faiz ve taksit ödemelerinde mevcut koşullarla öteleme imkanı sunmuşlardır. Müşterilerini dijital kanallar olan mobil bankacılık, internet bankacılığı, çağrı merkezleri ve ATM'lerden işlem yapmaları için yönlendirmişlerdir. Bununla birlikte dijital kanallardan yapılan EFT havale işlemlerinden ücret alınmamaktadır. ATM'lerde günlük para çekme limitleri, kart ile temassız işlem yapma limiti artırılmıştır. Şubelerin, ATM'lerin dezenfekte işlemlerinde sıklık sağlanmıştır. Yoğun kullanılan yerlerde bulunan ATM'lerin temizliği daha sık yapılmıştır.

Çalışan deneyimi açısından banka uygulamalarına bakıldığında ise bankalardan çalışanlarına maaş zammı yapanlar olmuştur. Hamile süt izni kullanan Sağlık Bakanlığınca belirlenen kronik hastalığı olan çalışanlara idari izin kullandırılmıştır. Okul çağında çocuğu olup bakacak kimsesi olmayan çalışanlardan ihtiyaç duyanlara izin verilmiştir. Çalışanlara hijyen koşullarını rahatça

sağlayabilmeleri için serbest kıyafet uygulaması getirilmiştir. Genel müdürlük şube diğer çalışma alanlarındaki çalışanlara maske eldiven dezenfektan temini yapılmıştır. Havalimanı, üniversite, hastane ve AVM şubeleri kapatılmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılması planlanan tüm toplantı ve etkinlikler ertelenmiş olup eğitimler videolarla yapılmaktadır. Süreçte çalışanların kendilerini pandemiye karşı koruma yöntemleri için sürekli eğitim ve bilgilendirilmeler yapılmaktadır. Yurtdışından dönen çalışanların 14 gün süre ile işe gelmemeleri sağlanmıştır. Bankalar çalışanlarının büyük bir kısmı uzaktan erişim modeli ile evden çalışma ve dönüşümlü çalışmalarına teknolojik alt yapı çalışmalarını sağlayarak hazır hale getirmişlerdir. Şube çalışma saatlerinde değişiklik yapılmış olup şubede çalışma süresi düşürülmüştür. Şubelerde yoğunluk oluşmaması ve sosyal mesafenin korunabilmesi için belirli sayıda müşteri sıra ile içeri alınmaktadır.

Araştırmadan elde edilen verilere göre bankaların müşterilerini işlemleri için şubeler dijital kanallara yönlendirildiği görülmektedir. Bu dönemde dijital okur yazarlık oldukça önemlidir. Müşterilerin dijital kanallardan işlemlerini ne şekilde kolaylıkla yapabilecekleri dijital kanal üyeliklerini ne şekilde başlatabilecekleri ile ilgili bilgilendirici mesajlar ya da eğitimlerle desteklenmeli bu desteğin yaş eğitim gibi belirli kriterlere göre ayrıştırılmasının faydalı olacağı tartışılmalıdır.

Alınan idari kararlar kapsamında sokağa çıkma yaş aralığında olan altmış beş yaş üstü ve yirmi yaş altındaki müşterilere yönelik alınan önlemlerle ilgili detay bilgilere sayfalarda rastlanamamıştır. Bilgiye kolay erişimin sağlanabilmesi için örneğin bu yaş grubundaki müşterilerin ihtiyaç duyabilecekleri para çekme yatırma gibi en temel faaliyetleri nasıl yapabileceklerine ve dijital kanal üyeliklerini ne şekilde aktif edebileceklerine ilişkin bilgilerin verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bankaların pandemiye ilişkin aldıkları önlemlerin internet sayfalarında ne derece güncel şekilde bilgilendirilmesinin yapıldığı bilinmemektedir. Dolayısı ile bilgi güncelliğine dikkat edilecek şekilde bilgi paylaşımı yapılmalıdır. Uygulamaların devam edip etmediğine ilişkin yazılan metinlerden bilgi sahibi olunamamaktadır. Diğer yandan alınan önlemler internet sayfalarında ana sayfada yer almayan bankalar da vardır. Bankaların bu dönemde bilgilere erişimi kolaylaştırıcı tedbirler almaları tavsiye niteliğinde ifade edilebilir. Etkili müşteri deneyimlerinin yaratılması için bilgilendirmeler ve etkin uygulamalar oldukça yararlıdır. Bankaların aldıkları tüm önlemlerin bilinirliğinin sağlanması için sitelerinde güncel şekilde yer alması yararlı olacaktır.

Çalışanlar için evden çalışma uygulamasında ne kadar çalışanın bu uygulamaya dahil edildiği paylaşılmamıştır. Alt yapı eksikliği sebebi ile dahil olamayan çalışanların olması durumu yaşıyor ise teknolojik gelişmelerin her banka tarafından dikkatle hayata geçirilmesi beklenmektedir. Bankaların çalışanları için pandemiyle mücadele sırasında hijyene, ruhsal ya da fiziksel birliği korumaya yönelik eğitimlerin her bankada olmadığı görülmektedir. Bankaların çalışanları için eğitim ve motivasyon sağlayıcı faaliyetlerin uygulamalarının sağlanması ya da yapılıyorsa da bu kapsamda alınan önlemler bilgilendirmelerinde yer verilmesi uygun olacaktır. Diğer yandan dijital kanallara yönlendirilen müşterilerin çağrı merkezlerinde yaratacağı yoğunluk sebebi ile bekleme sürelerinin optimum seviyede tutulabilmesi için personel desteği ya

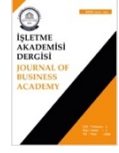
da çalışma koşulları konusunda bankalar bilgi paylaşımına gitmemiştir. Bankaların aldıkları önlemler tüm sektörler açısından ekonomiyi şekillendirecektir.

Çalışmadaki veriler bankaların ilan ettikleri ile sınırlıdır. Bundan sonraki araştırmacıların yurtdışındaki bankaları da dahil ederek uygulamaları değerlendirmeleri gerek bankacılık sektörü uygulamaları gerekse müşteri ve çalışan deneyimi iyileştirmeleri açısından faydalı olabilecektir. Çalışmanın pandemi döneminde bankacılık, müşteri deneyimi ve çalışan deneyimi ile ilgilenen araştırmacılara yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Andersen, A.L, Hansen, E.T., Johannesen, N. and Sheridan, A. (2020). Responses To The Covid-19 Crises: Evidence From Bank Account Transaction Data, Cebi Working Paper Series, 1-30.
- Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19, Ayrıntı Dergisi, 8 (65): 35-41.
- Arslan, İ. ve Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007), Ekonometri ve İstatistik, (7), 89.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri NVivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Batı, U. (2017). Markethink Ya Da Farkething: Deneyimsel Pazarlama ve Duyusal Markalama, 1.Baskı, İstanbul: Kitap Kulübü, 40.
- BBC (2020), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- Chébat, J., C., Davidow, M. ve Codjovi, I. (2005). "Silent Voices, Why Some Dissatisfied Consumers Fail To Complain", Journal of Service Research, 7 (4), 1-15.
- Coffey, A. ve Atkinson, P. (1996) Making Sense Of Qualitative Data: Complementary Research Strategies, Newbury Park, CA: Sage. 101-131.
- Creswell, J. W. (2003). Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches. California: Sage Publications.
- Çağlar, N. ve Uslu, I. (2012). Para ve Banka, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2667, 14.
- Çiçek, B. (2015). "Deneyimsel Pazarlama ve Satın Alma Karar Sürecine Etkisi: Termal Turizm Sektöründe Bir Uygulama", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi SBE, 39.
- Gilbert, M., Pullano, G., Pinotti, F., Valdano, E., Poletto, C., Boëlle, P. Y., and Gutierrez, B. (2020). Preparedness And Vulnerability of African Countries Against Importations of COVID-19: A Modelling Study. The Lancet, 395 (10227), 871-877.
- Güler, H.N. (2020). Koronavirüsü (COVID-19) Günlerinde Bankalara İletilen Müşteri İtiraz ve Şikayetlerinin İncelenmesi, 7 (4), 85-99.
- Hakiri, W. (2012). For An Efficient Complaints Management System For Banks: A Conceptual Frame Work and an Exploratory Study, Journal Of Marketing Research & Case Studies.

- HSBC Bank, 2020: <https://www.hsbc.com.tr/haberler/koronavirus-salginini-kapsaminda-aldigimiz-onlemler>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- İş Bankası (2020). <https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/genel-mudurumuz-adnan-balinin-koronavirus-onlemlerine-iliskin-aciklamalari>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- Kraemer, M. U., Yang, C. H., Gutierrez, B., Wu, C. H., Klein, B., Pigott, D.M., du Plessis, L., Faria, N. R., Li, R., Hanage, W.P., Brownstein, J. S. (2020). "The Effect of Human Mobility and Control Measures on the COVID-19 Epidemic in China." *Science*, 25-45.
- Macit, A. ve Macit, D. (2020). Türk Sivil Havacılık Sektöründe Covid-19 Pandemisinin Yönetimi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Derneği (ASEAD)*, 7(4), 100-116.
- Merriam-Webster. (2020). When Does an Outbreak Become an Epidemic? <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/spanish-flu>, (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- Neuman, W. L. (2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (5.Basım), İstanbul: Yayın Odası, 23-43.
- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://www.saglik.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 16-17.05.2020).
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: SAGE Publication.
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB) (2020). <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/arastirma-ve-yayinlar/infografikler/infografik-bankacilik-sektorunce-alinan-koronavirus-onlem-ve-uygulamalari/4505>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- Şeker Bank, 2020, <https://www.sekerbank.com.tr/hakkimizda/krnbilgilendirme>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- Türk Ekonomi Bankası (TEB), 2020. <https://www.teb.com.tr/haberler/sagliginizi-onemsiyoruz-duyuru/>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020)
- QNB Finansbank, 2020, <https://www.qnbfinansbank.com/korona-virus-salginina-karsi-bankamizca-alinan-tedbirler>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- Vander Weele T. J. Chen Y. Long K. Kim E. S. Trudel-Fitzgerald C. Kubzansky L.D. (2020). Positive Epidemiology? *Epidemiology* 31(2), 189-192.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6.Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırma Makalesi

COVID-19 Sağlık Krizinde Raylı Toplu Taşımadaki Maliyet Sorununa Bölgesel Tarife Önerisi: Eskişehir Uygulaması

Prof.Dr. Vedat EKERGİL

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir

vekergil@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6790-8529>

Erkan KODALAK

SMMM, Muhasebe Bilim Uzmanı, İstanbul

erkankodalak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5253-1194>

Öz

Türkiye’de COVID-19’un 11 Mart 2020’den itibaren gündeme yerleşmesiyle; “sosyal mesafe”, “okullarda uzaktan öğretime geçilmesi”, “20 yaş altı ve 65 yaş üstü sokağa çıkma kısıtlaması”, “toplu taşımada ayakta yolcu uygulamasının kaldırılması ve oturan yolcu sayısının azaltılması” gibi birçok önlem toplu taşımacılığa yeni bir anlayış getirmiştir. Normalleşme süreciyle birlikte tüm önlemler kaldırılmış olsa da, virüs varlığını yaz dönemi boyunca hissettirmeye devam ettirmiştir. Dolayısıyla ulaşım sistemini yeniden gözden geçirerek; daha esnek, verimli ve kesintisiz bir yapıya doğru taşımak gerekmektedir. Bu makalede COVID-19’un ortaya çıkardığı finansal ve ekonomik krizi “sağlık krizi” olarak isimlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı; sağlık krizi ile birlikte toplu taşımada ortaya çıkan maliyet sorunlarının aşılmasında “bölgesel tarife”nin çözüm olup olamayacağının araştırılmasıdır. Çalışmada Eskişehir’de toplu taşıma faaliyetini yürüten ESTRAM işletmesinin Ekim 2019 verilerinden yararlanılmıştır. Bu veriler benzetim yoluyla Ekim 2020 verilerinin tahmin edilmesinde kullanılmış ve Ekim 2020 tahmini verileri ile bölgesel tarife oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda; sağlık krizinin aşılmasında toplum için daha adil, esnek ve insan sağlığının ön planda tutulduğu bölgesel tarifeye geçilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: COVID-19, Sağlık Krizi, Tramvay, Toplu Taşıma Maliyetleri, Bölgesel Tarife.

Makale Gönderme Tarihi: 20.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 18.09.2020

Önerilen Atıf:

Ekerkil, V., Kodalak, E. (2020). COVID-19 Sağlık Krizinde Raylı Toplu Taşımadaki Maliyet Sorununa Bölgesel Tarife Önerisi: Eskişehir Uygulaması, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(3): 275-293.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Journal of Business Academy

2020, 1 (3): 275-293

DOI:10.26677/TR1010.2020.546

Web pages: www.isakder.org

ResearchArticle

Regional Tariff Proposal for the Cost Problem in Rail Public Transport During the COVID-19 Health Crisis: Eskişehir Application

Prof. Dr. Vedat EKERGİL

Anadolu University, Faculty of Open Education, Eskişehir

vekergil@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6790-8529>

Erkan KODALAK

SMMM, İstanbul

erkankodalak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5253-1194>

Abstract

COVID-19 with settlement on the agenda in Turkey since March 11, 2020; many precautions such as "social distance", "transition to distance education in schools", "curfews under 20 and over 65", "abolishing the standing passenger practice in public transport and reducing the number of seated passengers" brought a new understanding to public transport. Even if all precautions were removed with the normalization process, the virus continued to make its presence felt throughout the summer period. So, by re-imagining the transportation system; It is necessary to move towards a more flexible, more efficient and uninterrupted structure. In this article, the financial and economic crisis caused by COVID-19 has been named as "health crisis". The aim of this study is to investigate whether the "regional tariff" can be a solution in overcoming the cost problems arising in public transportation with the health crisis. In the study, October 2019 data of ESTRAM company, which carries out public transportation in Eskişehir, was used. These data were used to estimate the October 2020 data through simulation, and the regional tariff was created with the October 2020 forecast data. As a result of the study, it was concluded that in overcoming the health crisis, the regional tariff should be adopted, which is more fair for the society, flexible and prioritizing human health.

Keywords: COVID-19, Health crisis, Tram, Public transport costs, Regional tariff.

Received: 20.06.2020

Accepted: 18.09.2020

Suggested Citation:

Ekergil, V., Kodalak, E. (2020). Regional Tariff Proposal for the Cost Problem in Rail Public Transport During the COVID-19 Health Crisis: Eskişehir Application, *Journal of Business Academy*, 1(3): 275-293.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Sanayileşme ile birlikte ticaretin gelişmesi, büyümesi ve hızlanması, iş, eğitim ve sosyal amaçlı olarak insanların bir araya gelmesi şehir yaşamında yoğunlaşmaya neden olmuştur. Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırsal kesimden şehirlere doğru bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. 1980 yılından itibaren yaşanan serbest piyasa ekonomisi ile bu hareketlilik hız kazanmıştır. Öyle ki, 1927’de kırsalda yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %75,8 iken, bu oran 2010 yılında tam tersine dönmüştür (Demir ve Çabuk, 2010: 194). Bu nüfus hareketliliği Türkiye’nin şehirlerdeki trafik sorununun çözümünde toplu taşımacılığı zorunlu hale getirmiştir. Sadece İstanbul ve Ankara’nın günlük yolculuk sayısı 22 milyondur (Özçelik, 2011: 4). Şehir içi ulaşımında toplu taşıma oldukça önemli bir yere sahiptir. 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgının ortaya çıkması ile birlikte sosyal mesafeli hayat anlayışı hüküm sürmektedir. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın ‘Türkiye’nin normalleşme sürecindeki yeni hayatı’ tanımında yer alan “...günlük hayatı riski minimize edecek şekilde düzenlemek” (<https://t24.com.tr>) ifadesine bağlı olarak toplu taşımacılığı yeniden yapılandırmak gerekmektedir.

Belediyelerin temel görevlerinden biri de şehir içi toplu ulaşım olanaklarını sağlamaktır. Bu hizmeti yerine getirirken toplum sağlığını koruması gerekmektedir. Bu nedenle belediyeler COVID-19 sürecinde ve sonrasında toplu taşımada toplum sağlığını koruyan bir yapıyı kurgulamak durumundadır. Bu durum toplu taşımanın birçok açıdan yeniden düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Belediyelerin toplu taşımayı yeniden düzenlemesi kapsamında; sefer başına taşınan yolcu sayısının azaltılması, seferdeki araçların vagon sayısının arttırılması, yoğun saatlerde birden fazla aracın aynı hatta yönlendirilmesi, araç ve durakların temizlenmesi gibi önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Tüm bu önlemler işletmenin maliyetlerini artıran unsurlardır. Toplu taşıma işletmelerinin salgına bağlı olarak ortaya çıkan bu maliyetlerin bir kısmı belediye veya devlet tarafından sübvansiyon edilebilir. Bununla birlikte sübvansiyona rağmen, toplu taşıma işletmelerinin uygulamakta olduğu ‘sabit tarife’ ile toplu taşıma faaliyetinin sürdürülebilirliği pek mümkün görülmemektedir.

Türkiye’de toplu taşıma işletmelerinin birçoğu gelirlerini sabit fiyat tarifi üzerinden elde etmektedir. Bu tarifede; öğrenci, tam, ücretsiz kullanım, 65 yaş üstü vb. gibi kesimler için sabit fiyat üzerinden tarife oluşturulmaktadır. Bu tarifede yolculuğun uzunluğu, hangi saatlerde yolculuk yapıldığı, kullanım sıklığı gibi kriterler göz ardı edilmektedir. COVID-19 sonrası da kontrollü sosyal hayat sürdürülmeye devam edeceği düşünülmektedir. Yeni koşullar altında toplu taşıma işletmelerinin faaliyetlerini yeni düzene göre sürdürmesinde de ‘sabit tarife’ yetersiz kalacaktır. Bu kapsamda toplu ulaşım tarife türleri arasında bölgesel ücret tarifesinin öne çıkacağı öngörülmektedir. Bölgesel ücret tarifi, toplu taşıma hatlarının belirli kriterlere göre bölünmesi temeline dayanmaktadır. COVID-19 ortaya çıkardığı koşullarda toplu taşıma fiyat sisteminin; adaletli, mesafeye dayalı, yolcu yoğunluğu ile orantılı, bölgesel unsurları göz önünde bulunduran esnek bir tarife ile yeniden kurgulanması gerekmektedir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, COVID-19 sonrası normalleşme sürecinde toplu taşıma tarifesinin “bölgesel tarife”ye dönüştürülmesi ile toplu taşıma hizmetinin **sosyal başabaş noktasında** hizmet sunulmasının sağlanmasıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada kullanılan araştırma yöntemi benzetimdir. Benzetim, dinamik bir sistemin özelliklerini ve davranışlarını bilgisayar aracılığıyla değerlendiren bir tekniktir. İncelenen gerçek bir hayat sisteminin belli bir zaman diliminde istenilen gerçek karakteristiklerini tahmin etmek amacıyla sistemin matematiksel, mantıksal bir modelinin geliştirilmesi ve bu sistem üzerinde

deneyler yapılması sürecidir. Analitik yaklaşımların aksine benzetim modelleri karmaşık problemlerin modellenmesi ve çözümünde daha başarılı olduğu düşünülmektedir. Benzetim modellerinde, değişkenler arasındaki etkileşimleri gözlemek daha kolay olmakla beraber yoğun bilgisayar kullanımını gerektirmektedir. Gerçek sistemden toplanan bilgiler, bilgisayarda geliştirilen modellere uygulanarak sayısal birtakım sonuçlara ulaşmak hedeflenir(<http://www.ozelogretim.hacettepe.edu.tr>). Ulaştırma alanında benzetim yöntemi sıklıkla kullanılmıştır. Zorlu (2008) ulaşım planlamasında yolculuk talebinin belirlenmesine yönelik yaptığı araştırmada; ulaşım planlarının hazırlanmasında sosyoekonomik, fiziksel yapı ve benzetim modelinin içinde barındırdığı belirsizlikler planın hedefine ulaşmak için önemli olduğunu belirtmektedir. Keskin (2020), yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde simülasyon yönteminin 22 farklı alana kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmaların %7'si ise ulaşım sistemleri ile ilgili çalışmaları oluşturmaktadır. Ulaşım sistemlerine yönelik çalışmalarda benzetim yöntemi genellikle şehir içi lojistik, şehir içi trafik düzenlemeleri ve tasarımı konularında kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise, Eskişehir Tramvay'ın sabit tarifesinin bölgesel tarifeye dönüştürülmesi sonucunda, işletmenin bugün ve geleceğe dönük kararlarına katkı sağlanmasında benzetim yönetiminden yararlanılmaktadır (Çörekçioğlu ve Sezen, 2011:2). Benzetim yönteminin şehir içi ulaşım gelir ve maliyet yönetimi üzerinde uygulanmış olması, çalışmaya özgünlük katacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Veri Toplama Aracı

Türkiye'de son 20 yılda şehirlerin özellikle raylı toplu ulaşım sistemlerine geçtiği gözlemlenmektedir. Nitekim birim yolculuk talebi bakımından raylı sistemler ile karayolu sistemleri karşılaştırıldığında raylı sistemlerin yaklaşık 5,5 kat daha fazla tercih edildiği araştırmalarla ortaya konulmaktadır (Öztürk ve Öztürk, 2010: 6).

Bu çalışma, Türkiye'deki raylı toplu taşıma işletmelerinin tarifelerinin analizi, genel olarak kullanılmakta olan sabit tarife sistemlerinden esnek tarifelere geçişi ve oluşacak maliyet-gelir dengesi, sosyal olarak ihtiyaç duyulan esnek tarifeler ile işletmenin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışma; Türkiye'de toplu taşıma faaliyetini yürüten işletmelerden talep edilmesine rağmen, veri temin edilememesi nedeniyle Eskişehir Tramvay (ESTRAM) ile sınırlı kalmıştır. Çalışma, Eskişehir'de toplu taşıma faaliyetini yürüten Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin tramvay ile toplu taşıma hizmeti veren Eskişehir Tramvay'ın 2019 yılına ait gerçek veri setine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmanın temelini oluşturan verilerin ilgili kaynaklardan toplanması, verilerin birleştirilmesi ve analize uygun olacak şekilde verinin dönüştürülmesi aşamaları veri hazırlamayı oluşturmaktadır (Ekergil ve Ersoy, 2016: 161). Bu yönde veriler, Eskişehir Tramvay'ın muhasebe ile istatistik bölümlerinden elde edilmiştir. Bu veriler; durak ve saat bazında yolcu türü sayıları ile temel maliyetlerdir. Yolcu sayıları sabit tarifeden yararlanarak işletmenin elde etmiş olduğu gelire dönüştürülmüştür. İşletme gelirleri yolcu türünde, durak ve saat bazında ilk biniş temelinde sınıflandırılmıştır. İşletme gelirleri ile maliyetler sosyal başabaş noktası varsayımında söz konusu sınıflama ile eşleştirilmiştir. Tüm bu işlemler için Excel 2013 programından yararlanılmıştır. Bu veri seti daha sonra Eskişehir Tramvay'ın tarafından kontrol edilerek, güvenilirlik ve geçerlik sağlanmıştır. İşletmeden alınan veriler, Excel 2013 programı yardımcıyla bölgesel tarife önerisine ilişkin yeni veri setine dönüştürülmüştür. Tarife önerisinde, Eskişehir raylı toplu taşıma hatları gelecekteki gelişmeleri de göz önünde bulundurularak beş bölge de tanımlanmıştır. Gelecekte yaşanacak gelişmelere bağlı olarak hem bölgelerde hem de tarifede olası değişikliklerin yapılabilmesi için, Excel üzerinde entegre çalışan bağlantılı tablolar formüller yardımıyla birbirine bağlanmıştır. Böylece Excel veri giriş tablosunda yapılacak bir değişiklik, tüm çözüm modelini değiştirmektedir.

3. BULGULAR

Tramvay toplu taşıma sisteminde maliyetleme ve fiyatlandırma hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bölgesel tarife sistemi ile Ekim 2019 verileri benzetim yoluyla Ekim 2020 modellenerek tramvay sisteminin beş bölge için bölgesel tarife önerisi oluşturulmuştur.

3.1. Raylı Sistemlerde Maliyetler

Maliyetler; etkilerin, gelişme veya güncelleştirmelerin muhasebe dilinde sayısallaştırılmış halidir. Örneğin; COVID-19 nedeniyle ortaya çıkan "toplu taşıma araçlarında %50 doluluk" kuralının uygulanması pandemi ile mücadele için bir gerekliliktir. Ancak bu etki ölçülebildiği ve karşılaştırılabilirliği maliyet kavramı ile açıklanmaktadır. Maliyet kavramı, kaynakların kullanımı hakkında denge kurmayı ifade etmektedir (Litman, 2009: 7). Yolcu tarafından karşılanan maliyetler "iç maliyetler", yolcu olmayanlar tarafından karşılanan maliyetler ise dış maliyetler" olarak ifade edilmektedir. Topluma yansıyan bu iki maliyetin toplamı ise *sosyal maliyetleri* oluşturmaktadır (Litman, 2009: 11).

İç maliyetler, işletim maliyetlerini içermektedir. Dış maliyetler ise; çevresel ve dış kaynaklı etkiler (hava kirliliği, iklim değişikliği, gürültü, doğa ve manzaradaki bozulma, COVID-19 vb.), şehir alanına ilişkin ek maliyetler (bariyer etkileri, yer darlığı vb.), kazalar (tıbbi bakım, üretim kayıpları, acı ve üzüntü vb.) ve trafik (zaman kayıpları ve artan işletim maliyetleri vb.) gibi unsurlardan oluşmaktadır (EEA, 2001: 10). Çalışma iç maliyetleri kapsamaktadır.

3.2. Raylı Sistemlerde Fiyatlandırma

Fiyat, bir işletmenin satışlarını ve kârlılığını belirlemeyen önemli bir değişkendir. İşletme yaptığı satışlara bağlı olarak kârını değiştirebileceği için, fiyat kararları önemli bir yönetici yeteneğidir. İşletme yöneticisi hem tüketiciyi hem de çeşitli çıkar gruplarını göz önünde bulundurarak ürün fiyatlarını belirlemek durumundadır (Çakır Yıldız: 117.).

Toplu taşıma hizmetlerinde fiyat politikasının uygulanmasında; toplu ulaşım kullanım düzeyi, kâr, sosyal hedefler, ekonomik hedefler ve yerel halkın desteği önemli unsurlardır. Toplu taşıma hizmeti veren yerel yönetimin bu unsurlara vermiş olduğu öneme veya ortaya koyduğu hedefe bağlı olarak fiyat tarifesi oluşturulabilir (Benk ve Akdemir, 2010: 132).

Raylı sistemlerde yukarıda belirtilen hedefler kapsamında farklı tarifeler uygulanmaktadır. Fransa Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma ve Enerji Bakanlığı (MEDDE) ve Fransız Kalkınma Ajansı (AFD)'nın yayımladığı "Kentsel Ulaşımın Finanse Edilmesinde İyi Uygulamalar Kılavuzu" bu alanda uygulanabilecek tarifeleri aşağıdaki gibi sıralamaktadır (Allairev., 2014: 38, 39):

- **Sosyal destek tarifelendirmesi**

Kamusal toplu taşımacılığının finanse edilme ihtiyacı olsa da genellikle öğrenciler, işsizler, yaşlılar gibi belirli müşteri gruplarını hedef alan özel fiyatların oluşturulması yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, son zamanlarda sosyal kategori yerine gelir düzeyine dayanan bir fiyat sistemi üzerinde durulmaktadır.

- **Sürekli yolcular ve geçici yolcular**

Tek bir bilet alan yolculardan farklı olarak haftalık ve aylık bilet alan yolcular için indirim uygulanmaktadır. Bu tür indirimler ayrıca yolcuların sadakatini ve toplu taşıma kullanım oranlarını artırmaktadır. Bununla beraber yolcu için birim fiyatın azalması, işletme için gelir düşüşüne neden olmaktadır.

- **Tek fiyat tarifesi.**

Şehir içi toplu ulaşımın kapsadığı alan boyunca aynı olan tarifiedir. Bu tarife yönetim açısından kolay olmakla beraber uzun mesafelerde seyahat edenler için elverişli görülmektedir. Kısa mesafe yolcularına fazla fiyat yükleyen bu tarife özellikle şehrin genişlemesini destekler niteliktedir.

- **Kilometreye dayalı tarife.**

Bu sistem maliyetle orantılı gelir elde etmeyi amaçlamaktadır. Uygulaması karmaşık, genel olarak maddi gücü daha az olan ve şehirden uzakta yaşayanlar için etkin bir yöntem olabilmektedir. Washington ve Tokyo’da mesafeye dayalı fiyatlandırma uygulanmaktadır.

- **Durak bazlı tarife.**

İşletmenin ihtiyaçları ve şehir politikası seçimi arasında uzlaştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu sistem coğrafik bölgeleri iki yaklaşıma göre ayırmaktadır:

- *Eşmerkezli halkalar:* Merkez bölgeden seyahat edilen bölgelerin mesafesine dayalı olarak tarife oluşturulur. Genellikle geniş büyük şehir alanları için uygulanmaktadır.
- *Bölgeden bölgeye:* Toplu taşıma sistemi genel olarak bölgelere ayrılmaktadır. Geçilen bölge sayısına göre bölgeden bölgeye fiyatlandırma yapılmaktadır. Genellikle çok merkezli büyük şehir alanları için uygulanmaktadır.

- **Saat dilimi bazlı tarife.**

Günlük yolcu yoğunluğu saat dilimlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Saat dilimlerinin yoğun veya az yoğun saatlerine bağlı olarak değişken tarifeler oluşturulmaktadır. Bu tarifenin kullanılması durumunda yoğun saat dilimleri için daha fazla yatırım yapmak yerine, bu saatlerde yolculuk yapma zorunluluğu olmayanları caydırma yolunu tercih etmektedir.

Raylı sistemlerde kullanılan tarife türleri Tablo 1’de özetlenmektedir:

Tablo 1. Raylı Sistemlerde Kullanılan Tarife Türleri

Kullanıcı bazında	• Sosyal destek (çocuk, genç, öğrenci, işsiz vb.) • Sürekli yolcu • Geçici yolcu
Yolculuk bazında	• Tek kullanım • Kilometre kullanımı • Durak kullanımı • Bölge kullanımı
Zaman bazında	• Yoğun zamanlar • Yoğun olmayan zamanlar • Hafta içi ve sonu • Belirli üst limit
Ücretsiz tarife	• Kullanıcı tarafından direkt bir ödeme olmaması durumu

Türkiye’de 2020 yılı itibarıyla Ankara, Samsun, Eskişehir, İstanbul, Bursa, İzmir, Kayseri, Gaziantep, Konya, Adana, Kocaeli ve Antalya olmak üzere 12 şehirde; hafif raylı sistem, metro, tramvay, banliyö ve föniküler sistemlerinden biri veya birkaçı kullanılmaktadır. Türkiye’deki

hafif raylı sistemlerin tarifeleri genellikle kullanıcı bazında tarife şeklindedir. Bu kapsamda; tam, öğrenci ve sosyal amaçlı sabit fiyatlı tarife ile sınırlı / sınırsız sefer sayılı abonman tipi tarife yapıldığı görülmektedir. Bunların dışında, Türkiye’de 2002 yılından itibaren 65 yaş ve üzeri kişiler ücretsiz olarak taşınmaktadır (<http://www.mevzuat.gov.tr>). Böylece belirli bir kesim için sosyal destek tarifelendirmesi gerçekleştirilmektedir.

11 Mart 2020 itibariyle COVID-19’un ortaya çıkmasıyla birlikte başta T.C. Sağlık Bakanlığı ve belediyeler toplum sağlığını korumak adına birçok karar almıştır. Belediyeler tarafından alınan kararlardan biri de 65 yaş ve üzeri kişiler için olan ücretsiz tarifenin kısıtlanmasıdır. Bunun en önemli nedeni 65 yaş ve üzeri hastalarda bağışıklık sistemin zayıf olması ve eşlik eden hastalıkların ise riski arttırmasıdır. Japonya’da toplam 1772 toplum kökenli pnömoni (TKP) atağının incelendiği çok merkezli bir çalışmada, erişkin TKP insidansı %16,9 olarak saptanmış; 65-69 yaş grubundaki görülme sıklığının 15-64 yaş grubundakilerin üç katı, 85 yaş üzerindeki kişilerin ise 10 katı olduğu tespit edilmiştir (Öztürk, Kınıklı ve Cesur, 2015: 64; Ak, 2019: 126). COVID-19 salgınının ne zaman biteceğine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan İspanyol gribi 50 milyondan fazla insanın ölümüne yol açmış ve 18 ay sürmüştür. 2009’da görülen A H1N1 virüsünün İspanya, Almanya ve İngiltere’de zirveyi yaz aylarında görmüştü. COVID-19 hastalığına karşı tedavi yöntemleri geliştirmek için dünyanın dört bir yanında araştırmacılar çalışmalarını sürdürmektedir. Ancak uzmanlar, salgından gerçek anlamıyla kurtulabilmek için COVID-19’a karşı aşı geliştirilmesi gerektiğini ve bunun da en az 12 ila 18 ay alacağını bildirmektedir (Koyuncu, 26/04/2020). Bu kapsamda belediyelerin 65 yaş ve üzeri kişilere uygulanan ücretsiz tarifeyi geçici ya da tamamen kaldırılması veya bazı kısıtlamalar yapması söz konusu olabilir.

3.3. Bölgesel Tarife Sistemi

T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 ile olan mücadelesini “saha incelemesi/filyasyon” temeli üzerine kurmuştur. Filyasyon, kaynağın ve etkenin belirlenmesine yönelik çalışma yapılması ve/veya temaslılar dahil koruma ve kontrol önlemlerinin alınmasıdır (Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele Rehberi: 5). Böylece COVID-19’a yakalanan bir kişinin kimlerle temas halinde olduğunu saptamaya yönelik yapılan saha incelenmektedir. Ayrıca bu önlemler kapsamında bilişim ve mobil teknolojisi olanaklarından faydalanılarak, tüm hastalık sürecini kontrol ve takip eden "Hayat Eve Sığar" mobil uygulaması oluşturmuştur. Mobil uygulaması ile kullanıcının bulunduğu bölgenin riskli olup olmadığına ilişkin yoğunluk haritası verilmektedir. Yoğunluk haritasında "Evde İzolasyon", "Riskli" ve "Enfekte" olarak sınıflandırılmaktadır (www.hurriyet.com.tr). Ayrıca İçişleri Bakanlığı tarafından 24 Mayıs 2020’de yayımlanan genelgede “... toplu taşıma araçları, geçici bir süreliğine araç ruhsatında belirtilen yolcu taşıma kapasitesinin %50’si oranında yolcu kabul edecek” ifadesi yer almaktadır (<https://www.icisleri.gov.tr>). Bu durumda toplu taşıma araçlarında taşıma kapasitesinin azaltılması ve bölgesel yoğunlukların etkin bir şekilde yönetme görevi belediyelere düşmektedir. Çalışmada, belediyelerin sabit tarifeden “bölgesel tarife”ye geçerek, toplu taşımadaki yoğunluğu daha iyi bir şekilde yönetebileceği tezi savunulmaktadır.

“COVID-19 Normalleşme Planı”, 4 Mayıs 2020’de T.C. Cumhurbaşkanlığı tarafından salgının seyrine bağlı olarak değişime açık bir şekilde hazırlanmıştır. Bu plana göre; 27 Mayıs 2020’den itibaren sokağa çıkma kısıtlamasında “yaş kısıtlamaları tamamen kaldırılacaktır”, 1 Ağustos 2020’den itibaren eğitimler ve kursların devamlılığı sağlanacak, 24 Ağustos 2020’den itibaren özel ve resmi eğitim kurumlarının (anaokulu, ilk, orta ve lise) telafi eğitim yapabilecek, kamu yararına hizmet veren vakıf ve dernek yurtları ve 1 Eylül 2020’den itibaren üniversitelerin başlamasıyla birlikte açılacağı bildirilmektedir. Yayımlanan planda şehir içi toplu taşıma araçlarının sınırlı kapasite ile işletilmesinin kaldırılmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

İçişleri Bakanlığı'nın şehir içi çalışan toplu taşıma araçlarına yönelik genelgesinde ise sınırlı kapasite, araç kapasitesinin %50'si olarak tanımlanmaktadır (<https://www.ardesentso.org.tr>). 1 Eylül 2020 tarihinden sonra normalleşme sürecine geçişin son aşamasında tüm yasakların kalkacağını düşünülmektedir. Ancak Eylül 2020'den itibaren tüm dünyada COVID-19 ikinci dalga ortaya çıkmaya başlamış ve kısıtlamalar tekrar gelmeye başlamıştır. Toplu taşıma ulaşımında ayakta yolcu uygulamasına ise izin verilmemektedir. Böyle bir durumda belediyeler; özellikle yoğun saatlerde seferlerin artırılması, tramvaydaki katar sayısının artırılması, belirli saatlerdeki biniş ücretlerinin artırılması gibi önlemler alınabilir. Bu önlemler büyük bir olasılıkla maliyetlerde de bir artışa neden olacaktır. Böyle bir ortamda belediyelerin bölgesel tarife sistemini uygulamaya başlaması, sürecin yönetilmesine önemli bir dinamizm kazandıracaktır. Bu kapsamda çalışmanın birinci kısmında Ekim 2019 ile Ekim 2020 (varsayımlara dayalı olarak belirlenen) dönemleri karşılaştırmış ve bir COVID-19 benzetimi (simülasyon) gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise COVID-19 sonrası yaşamda toplumun tüm kesimlerinin çıkarlarını koruyacak bir çözüm önerisi olarak Eskişehir Tramvay için bölgesel tarife önerisi oluşturulmuştur.

3.3.1. Eskişehir Tramvay'ın Ekim 2019'un Ekim 2020'ye Benzetimi

Belediyelerin COVID-19 mücadelesi kapsamında uygulayabileceği bölgesel tarife önerisi, Eskişehir Tramvay verilerine dayanarak oluşturulmuştur. Eskişehir Tramvay'ın kamusal toplu taşıma hizmeti veren bir şirket olması nedeni ile fiyatlamada kâr elde etme amacı bulunmamaktadır. İşletmenin amacı; toplumun ulaşım ihtiyacını karşılamak, mevcut ve gelecekteki yatırımları finanse etmek ve işletim faaliyetlerini kaliteden ödün vermeden yürütmektir. İşletme bu amaçlarını yerine getirirken, Belediyenin garantörlüğünde uygun faizli yurt içi ve yurt dışı kredi olanaklarından yararlanabilmektedir. Belediye bazı durumlarda ise işletmenin elde etmiş olduğu gelir fazlasını talep etmeyerek, yatırıma dönüştürmesine izin vermektedir. Bu nedenlerle işletmenin uygulamış olduğu fiyatlandırma politikası sosyal başabaş noktası temelinde oluşturulmaktadır.

Eskişehir Tramvay işletmesi 7 hat ve 61 duraktan oluşan şehir içi raylı toplu taşıma sistemidir. Toplam hat uzunluğu 48 km'dir. Diğer şehirlerde olduğu gibi tarifelerini kullanıcı bazlı olarak sabit tarife üzerinden gerçekleştirmektedir. Eskişehir Tramvay, 2019 yılında 423.680 sefer (pratik kapasite) ile 41.222.395 yolcu (sefer başına ortalama 97,3 yolcu) taşımıştır. Eskişehir Tramvay, 2019 yılı aylık seferlerinin dağılımı incelendiğinde; Ekim 2019'da planlanan 37.773 seferden 37.703 gerçekleşmiş ve 3.937.770 yolcu ile yılın en yüksek yolcu sayısına ulaşıldığı görülmüştür (<http://www2.estr.com.tr>). Eskişehir Tramvay'ın yıllar itibarıyla yolcu türüne göre toplam içindeki oranları çok küçük oranlarda değişim göstermiştir. Buna göre toplam yolcuların; %48'i tam, %32'si indirimli ve %20'si serbest/ücretsizdir (bu oran içindeki yer alan 65 yaş ve üstü yolcular toplam içinde %13'lük bir orana sahiptir). COVID-19 sonrası normalleşme sürecinde birçok alanda olduğu gibi toplu taşımacılıkta da salgınla mücadele tedbirleri alınmaktadır. Çalışmada bu önlemlere ilişkin olarak bazı varsayımlar kurgulanmıştır:

- Tramvayın seferdeki kapasitesi 72'si koltuk olmak üzere 216 kişidir. Alınan önlemler kapsamında ayakta yolculuk yapılmasına izin verilmeyeceği varsayılmaktadır.
- 65+ yaş ve üzeri yolcular ücretsiz yolcu niteliğindedir. COVID-19 salgınında en riskli grup 65 yaş ve üstü kabul edilmektedir. Bu gruptaki yolcuların zorunlu durumlar dışında yolculuk yapmalarına izin verilmeyeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda ücretsiz yolculuk yapabilen bu gruba 0,10 TL/yolcu gibi küçük bir yolculuk bedeli konulması durumunda, bu grupta yolcu sayısının %30 azalacağı varsayılmaktadır.
- Tam olarak yolculuk yapanların bir kısmının COVID-19 nedeniyle kendi özel araçlarını tercih edeceği ve bir kısmının da bu salgını evlerinde çalışarak geçireceği

düşünülmektedir. Bu nedenlerle bu yolculuk türünde yolcu sayısının %4 azalacağı varsayılmaktadır.

- Her bir sefere kabul eden yolcu sayısının azaltılması [(3.937.770 yolcu / 37.773 sefer) sefer başına 104,25 yolcudan 72 yolcuya indirilmesi) nedeniyle aylık sefer sayısının artacağı varsayılmaktadır.
- Sefer sayısının artmasıyla birlikte toplam değişken maliyetlerde ve birim sabit maliyette bir artışa neden olacağı ve ortaya çıkacak bu ek maliyetlerin Eskişehir Tramvay veya devlet tarafından karşılanacağı varsayılmaktadır.

Bu varsayımlar altında yolculuk türü bazında Ekim 2019 ve Ekim 2020 (tahmini) verileri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Ekim 2019 ve Ekim 2020 Dönemlerinin Yolcu Sayıları Ve Gelirleri

Yıllar /	Tarife	Esbilet	Eskart Tam	Eskart İndirimli	65 Yaş ve Üzeri	Diğer İndirimli	Toplam
EKİM 2019	Yolcu Sayısı	550.586 y	1.525.690 y	1.141.347 y	437.062 y	283.085 y	3.937.770 y
	(x) Tarife*	2,70 TL/y	2,00 TL/y	1,35 TL/y	0,00 TL/y	0,00 TL/y	
	(=) Toplam Gelir	1.486.581	3.051.380	1.540.818	0	0	6.078.779
EKİM 2020	Yolcu Sayısı	528.562 y	1.464.662 y	1.141.347 y	305.944 y	283.085 y	3.723.600 y
	(x) Tarife*	2,70 TL/y	2,00 TL/y	1,35 TL/y	0,00 TL/y	0,00 TL/y	
	(=) Toplam Gelir	1.447.118	2.929.324	1.540.818	0	0	5.917.260
* Tarifede yer alan Aktarma Gelirleri hesaplamaaya dahil edilmemiştir.							

Kaynak: Eskişehir Tramvay verilerinden derlenmiş ve benzetim edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde; Eskart indirimli ve diğer indirimli (polis, zabıta, gazeteci vb.) yolcu sayılarında ve gelirlerinde bir değişim yaşanmadığı görülmektedir. Ancak Esbilet, Eskart tam ile 65 yaş ve üzeri tarifelerinde hem yolcu sayısı hem de gelirlerinde bir değişim söz konusudur. Bu durum iki dönem arasında iki farklı sonucun ortaya çıkmasına neden olmaktadır:

- (1) İki dönemin toplam gelirleri arasında 161.519 TL’lik (6.078.779 – 5.917.260) bir azalma oluşmaktadır. Bu gelir farkı; ya Eskişehir Tramvay/Belediye tarafından karşılanacak ya 2020 yılı maliyet artışı ve gelir kaybı olarak görülerek UKOME aracılığıyla tarife ücretlerinde değişikliğe gidecek ya da yeni ücretlendirmeye başladığı 65 yaş ve üzeri yolcuların tarife ücretini daha yüksek bir değerden belirlenerek ortadan kaldırılacaktır (0,10 TL/yolcu gibi. Pandemi döneminde İl Hıfzıssıhha Kurulu’nun 17/08/2020 tarihinde aldığı kararla 65 yaş ve üzeri vatandaşların 07.00 – 09.00 ile 17.00 – 19.00 saatleri arasında toplu taşıma araçlarını kullanmamaları tavsiye edilmiştir).
- (2) Eskişehir Tramvay, Ekim 2019’da yılın en fazla sayıda seferini gerçekleştirmiş ve böylece en fazla sayıda yolcusunu taşımıştır. Eskişehir Tramvay’ın ilgili ayda planladığı sefer kapasitesi 37.773’tür. Böyle bir durumda her seferde ortalama 104,25 yolcu taşıyabilmektedir. Ancak Ekim 2020’deki COVID-19 önlemleri sonucunda ortaya çıkan sefer başına ortalama 72 oturan yolcu koşulunun yerine getirilebilmesi için bu aydaki toplam sefer sayısının 51.717’e çıkarılması gerekmektedir. Bu sorunun çözümlenebilmesi aşağıdaki yöntemler önerilmektedir:
 - Eskişehir Tramvay yeni tramvaylar satın alınabilir. Bu yolun tercih edilmesi durumunda COVID-19 salgınının bitmesinden sonra da bu tramvaylar yeni hatlarda

kullanılabilir. Ancak yeni tramvayların satın alınması işletmenin yatırım maliyetinin artıracaktır. Ayrıca bu işlem uzun bir sürecin sonunda gerçekleştirilebilir ki tramvaylar hemen kullanılmak istenmektedir.

- Eskişehir Tramvay’ın bazı hatlarında taşınan yolcu sayısı ortalamanın çok altındadır. Bu hatlardaki tramvaylar yoğun hatlara yönlendirilebilir. Yoğun hatlardaki seferler arasındaki zaman aralığı azaltılarak sefer sayısı arttırılabilir. Tramvay hatları şehirdeki araç yolları üzerine yapılmıştır. Tramvay sefer sayısının arttırılması, şehirdeki araç trafiğinin kilitlenmesine neden olacaktır.
- Tramvaya yoğun talebin olduğu saatlerde, iki tramvay katarı birbirine bağlı bir şekilde trafiğe çıkartılabilir. Böylece bir seferde 72 oturan yolcu değil, 144 oturan yolcu taşınmış olacaktır.
- ‘Sokağa çıkma sınırlamaları’, ‘esnek çalışma’ veya ‘kademeli çalışma’ gibi hükümetin alacağı kararlar ile yolcu sayısı azaltılabilir.

3.3.2. Sağlık Krizinde Bölgesel Tarife Sistemi Uygulanması

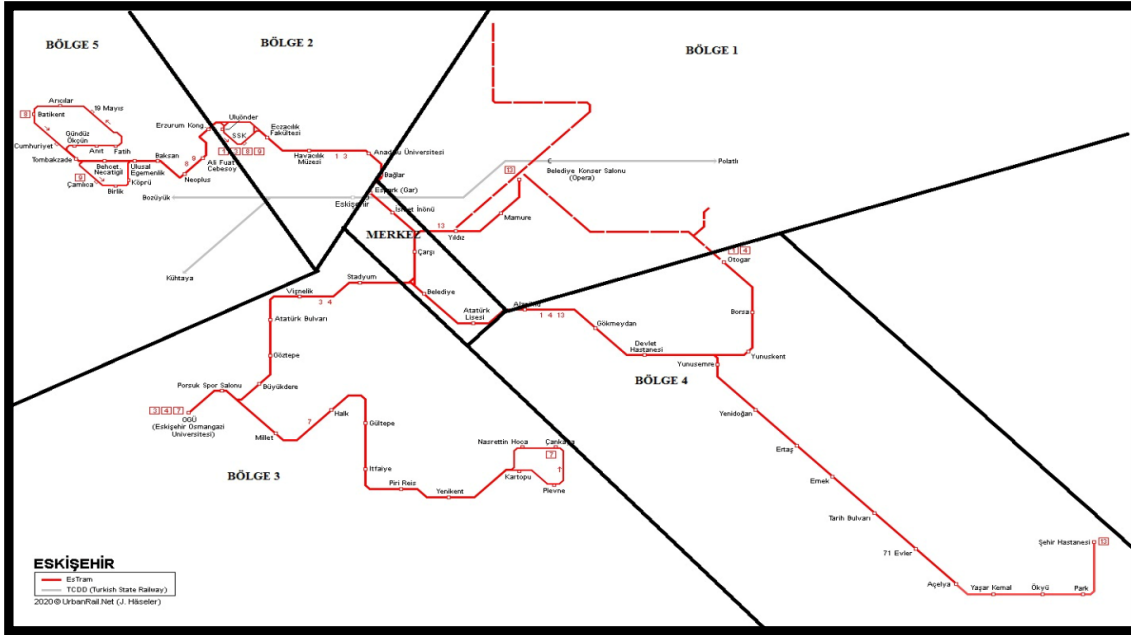
1929’da Büyük Buhranla başlayan, 2. Dünya Savaşı (1944) ve küresel sistemik ekonomik/finansal krizle (2009) devam eden yüzyıl krizlerin, sonuncusu COVID-19 salgınıdır (2020). Uluslararası kuruluşlar dünya ekonomisinin 2020’de %5 küçüleceği öngörmektedir. İstihdamda sert daralmalar, küresel borçlulukta artışlar, gelir dağılımındaki bozulmalar ve tedarik zincirlerinde sıradanlaşan aksamalar görülebilecektir (Alkan, 02/10/2020). COVID-19 sonuçları bakımından ülkeleri ekonomik, siyasi ve finansal olarak doğrudan etkilemektedir ve bu nedenle makalede bu kriz bir “sağlık krizi” olarak adlandırılmaktadır. TÜİK verilerine göre; “GSYH 2020 yılı ikinci çeyrek ilk tahmini; zincirlenmiş hacim endeksi olarak, bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %9,9 azaldığı” ifade edilmektedir. Ayrıca bu azalışın en önemli kalemlerinden birisi de hizmet sektöründe gerçekleşmiştir (TÜİK, Sayı: 33605, 31/08/2020). Toplu taşıma da hizmet sektörünün bir parçasıdır.

Türkiye’de sağlık krizi ile birlikte; öğrencilerin okulların tatil edilmesi, sokağa çıkma kısıtlamaları, kamu kesimi çalışanlarının evde kalması, 65 yaş üstü için sokağa çıkma yasağı getirilmesi gibi önlemler ile birlikte toplu taşıma talebinde önemli düşüş ortaya çıkmıştır. Ayrıca toplu taşıma sistemlerinin sadece %50 seviyesinde yolcu taşıyabilmesine izin veren yasal düzenleme nedeniyle işletmenin gelirleri dip seviyeye ulaşmıştır. Bu sorunların aşılması ve Hükümetin sağlık krizine yönelik talep ettiği değişikliklere dinamik bir şekilde yanıt verebilmesi için bölgesel tarife önerilmektedir. Bu kapsamda çalışmada; öncelikle toplu taşımanın yapıldığı hatlar üzerinden bölgeler tanımlanmakta ve sonrasında da bölgelerin özelliklerine dayalı olarak yeni bir tarife ortaya konulmaktadır.

3.3.2.1. Bölgelerin Tanımlanması

Eskişehir 1993 yılında büyükşehir statüsüne çıkarılmasına rağmen 2000’li yılların ortalarına kadar “şehir merkezi” yapısından kurtulamamıştır. Resmî kurumlar, stadyum, bankalar, alışveriş yerleri, gezi alanları vb. hep şehir merkezinde kurgulanmıştır. Bu nedenle Eskişehir halkındaki genel anlayış her işin şehir merkezinde çözümleneceğine ilişkindir. Her ne kadar son 15 yıldır gerek hükümet gerekse Büyükşehir ve alt belediyelerin çalışmalarıyla bu alışkanlık ortadan kaldırılmaya çalışılsa da henüz şehir merkezinin yoğunluğu azalmış değildir. Bu nedenle Eskişehir Tramvay’ın güzergâh haritası incelendiğinde, şehir merkezi odaklı bir yapının olduğu göze çarpmaktadır. Eskişehir Tramvay’ın bölgelerinin tanımlanmasında, tramvay durakları esas alınmıştır. Durakların; yolcu sayıları, gelirleri, coğrafik konumu, hat hareketliliği gibi unsurlar bölgelerin tanımlanmasında etkin rol oynamıştır. Öncelikle “Bölge 0 (Merkez)” belirlenmiş ve sonrasında merkez etrafında diğer bölgeler konumlandırılmıştır. Bu kapsamda Eskişehir

Tramvay'ın hatları altı (6) farklı bölgeye ayrılmış ve bu durum 1. Şekil'deki harita üzerinde gösterilmiştir.

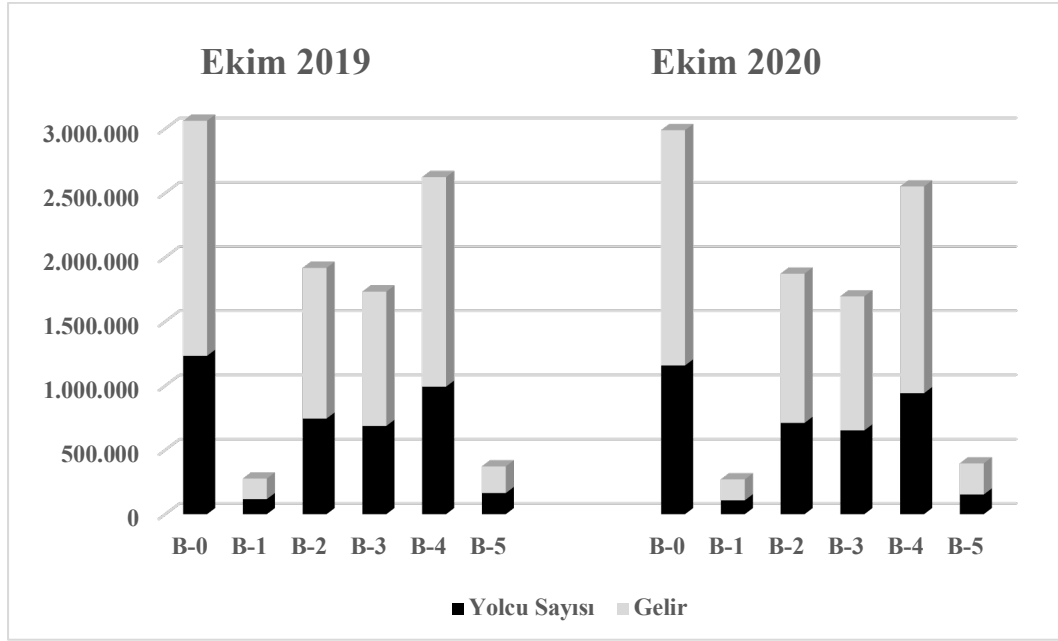

1. Şekil. Eskişehir Tramvay Duraklarının Bölgelere Ayırma Haritası

Kaynak: Eskişehir Tramvay'ın verilerinden derlenmiştir.

Eskişehir Tramvay'ın yolcu analizi yapıldığında merkezde yoğunlaşan, şehir merkezi dışında bazı hatlarda günün belirli saatlerinde tek yönlü yoğunluk yaşanan ve bazı hatlarında ise hiç yoğunluğun olmadığı tespit edilmiştir. Tramvay trafiğinin şehir merkezi dışına teşvik edilmesi; bölge tarife yardımıyla ile sağlanabilir. Eskişehir Tramvay'ın hatlarının bölgelere ayrılması; "durak yolcu sayıları" ve "ilk biniş bazında elde edilen durak maliyetleri/gelirleri (işletme gelirlerinin maliyetlerine eşit olduğu varsayılmaktadır)" dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Böylece Eskişehir Tramvay'ın sosyal başabaş noktasında elde ettiği gelirlerde bir azalma olmaması hedeflenmiştir.

2. Şekil'de Ekim 2019 Eskişehir Tramvay yolcu sayı ve gelirleri ile Ekim 2020 benzetimi ile oluşan yolcu sayı ve gelirleri gösterilmektedir.

2. Şekil. Eskişehir Tramvay'ın Ekim 2019 ve Ekim 2020 (Tahmini) Dönemine Ait Bölgesel Yolcu Sayısı ve Gelirleri

Eskişehir tramvay sisteminde yolcu sayısı verisi, yolcunun binış sırasında turnikeden geçip bilet okutması ile oluşmaktadır. Yolculuk tamamlandığında ise turnike geçişlerine ilişkin bir kayıt alınmamaktadır ve bu nedenle yolcuların durak bazında seyahati hakkında veri elde edilememektedir. Bölgesel tarifenin uygulanabilmesi için, yolcuların ya ilk binış ve iniş duraklarına ilişkin kayıt alınması ya da sadece ilk binış durağını tespit ettikten sonra her bölge girişinde aktarma yoluyla bölge geçiş bilgisinin oluşturulması gerekmektedir. Bu sayede hem yolcuların kaç bölgede yolculuk yaptıklarına ilişkin veriler hem de bu yolculuklardan elde edilen gelirler elde edilebilecektir. Bölgesel tarife için gerekli yolcu seyahat hikayesinin olmaması nedeniyle olasılıklar üzerinden veriler oluşturulmaktadır ve bu durum Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Yolcuların Tramvayda Bölge Kullanılabilirlik Olasılıkları

Yolcu Güzergâh Olasılıkları	BÖLGE 0'dan binen yolcunun seyahati				BÖLGE 1'den binen yolcunun seyahati			
	Bir bölge kullanımı	İki bölge kullanımı	Üç bölge kullanımı	Dört bölge kullanımı	Bir bölge kullanımı	İki bölge kullanımı	Üç bölge kullanımı	Dört bölge kullanımı
1. Olasılık	BÖLGE 0	--	--	--	BÖLGE 1	--	--	--
2. Olasılık	BÖLGE 0	2	--	--	BÖLGE 1	0	--	--
3. Olasılık	BÖLGE 0	2	5	--	BÖLGE 1	0	4	--
4. Olasılık	BÖLGE 0	1	--	--	BÖLGE 1	0	3	--
5. Olasılık	BÖLGE 0	3	--	--	BÖLGE 1	0	2	--
6. Olasılık	BÖLGE 0	4	--	--	BÖLGE 1	0	2	5

Yolcu Güzergâh Olasılıkları	BÖLGE 2'den binen yolcunun seyahati				BÖLGE 3'ten binen yolcunun seyahati			
	Bir bölge kullanımı	İki bölge kullanımı	Üç bölge kullanımı	Dört bölge kullanımı	Bir bölge kullanımı	İki bölge kullanımı	Üç bölge kullanımı	Dört bölge kullanımı
1. Olasılık	BÖLGE 2	--	--	--	BÖLGE 3	--	--	--
2. Olasılık	BÖLGE 2	0	--	--	BÖLGE 3	0	--	--
3. Olasılık	BÖLGE 2	0	1	--	BÖLGE 3	0	4	--
4. Olasılık	BÖLGE 2	0	3	--	BÖLGE 3	0	1	--
5. Olasılık	BÖLGE 2	0	4	--	BÖLGE 3	0	2	--
6. Olasılık	BÖLGE 2	5	--	--	BÖLGE 3	5	2	5

Yolcu Güzergâh Olasılıkları	BÖLGE 4'ten binen yolcunun seyahati				BÖLGE 5'ten binen yolcunun seyahati			
	Bir bölge kullanımı	İki bölge kullanımı	Üç bölge kullanımı	Dört bölge kullanımı	Bir bölge kullanımı	İki bölge kullanımı	Üç bölge kullanımı	Dört bölge kullanımı
1. Olasılık	BÖLGE 4	--	--	--	BÖLGE 5	--	--	--
2. Olasılık	BÖLGE 4	0	--	--	BÖLGE 5	2	--	--
3. Olasılık	BÖLGE 4	0	1	--	BÖLGE 5	2	0	--
4. Olasılık	BÖLGE 4	0	3	--	BÖLGE 5	2	0	1
5. Olasılık	BÖLGE 4	0	2	--	BÖLGE 5	2	0	3
6. Olasılık	BÖLGE 4	0	2	5	BÖLGE 5	2	0	4

Tablo 3'ten yararlanarak yolcuların bölgesel tramvay kullanımının dağılımı tahmini olarak hesaplanabilir. Bu hesaplama sonucunda; yolcuların sadece bir bölgeyi kullanma olasılığı (6 / 36) %16,667; iki bölgeyi kullanma olasılığı (10 / 36) %27,778; üç bölgeyi kullanma olasılığı (14 / 36) %38,333 ve dört bölgeyi kullanma olasılığı ise (6 / 36) %16,667 şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bu durum Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. Yolcuların Tramvayda Bölge Kullanma Olasılığı Yüzdeleri

Yolcuların Bölgeyi Kullanma Olasılığı	Sıklık	% Dağılımı
Yolcunun BİR BÖLGE 'yi kullanma olasılığı	6 adet	%16,67
Yolcunun İKİ BÖLGE 'yi birlikte kullanma olasılığı	10 adet	%27,78
Yolcunun ÜÇ BÖLGE 'yi birlikte kullanma olasılığı	14 adet	%38,88
Yolcunun DÖRT BÖLGE 'yi birlikte kullanma olasılığı	6 adet	%16,67
TOPLAM KULLANIM DAĞILIMI	36 adet	%100,00

Buna göre bir yolcu tramvay yolculuğunu en fazla dört bölgeyi kullandığı görülmektedir. Örneğin Emek durağından (Bölge 4) binen bir yolcunun ineceği durak, kendi bölgesi dahil olmak üzere altı bölgeden birisi olabilir. Emek'ten (Bölge 4) binen bir yolcunun Bölge 4 sınırları içinde olan bir durakta inmesi durumunda 1. Olasılık gerçekleşir ve yolcu sadece bir bölgede yolculuk yapmış olacaktır. Emek'ten (Bölge 4) Atatürk Lisesi'ne (Bölge 0) gitmek isteyen bir yolcu iki bölgede yolculuk yapacaktır (2. Olasılık: Bölge 4-0). Emek'ten (Bölge 4) binip Anadolu Üniversitesi'nde (Bölge 2) inmek isteyen bir yolcu ise üç bölgede yolculuk yapmış olacaktır (3. Olasılık: Bölge 4-0-2). Eğer yolcu Emek'ten (Bölge 4) binip Batıkent'te (Bölge 5) inmek isterse, bu durumda dört bölgede yolculuk yapmış olacaktır (4. Olasılık: Bölge 4-0-2-5). Ayrıca, BÖLGE 0 (Merkez) ve BÖLGE 2'de yolcuların 4 bölge kullanımı olamayacağı varsayımına dayanarak buraya dağıtılan yolcuların orantısal olarak diğer bölgelere dağılımı gerçekleştirilmiştir.

COVID-19 kapsamında bölgesel tarife iki temel esas üzerine kurgulanmaktadır. Bunlardan ilki, tramvayda yolculuk yapanların ihtiyaç dışı gezintilerini önlemektir. Böylece COVID-19 salgınının yayılmasına bir önlem alınmaya çalışılmaktadır. İkincisi ise Eskişehir Tramvay'ın mevcut sabit tarife ile elde etmiş olduğu gelir zaten sosyal başabaş noktasında olması nedeniyle bölgesel tarifeye de bu gelirin elde edilmesi hedeflenmektedir.

Sabit tarifeden vazgeçilerek, bölgesel tarifeye geçiş ile ortaya çıkacak farklılıklar ise şöyle sıralanabilir:

- Bölgelerarası geçişle merkezîyetçi şehir anlayışından şehir merkezi dışına yerleşimi teşvik edilmesi,
- Aktarma ücretinin olmaması,
- Daha adil bir tarifenin oluşturulması,
- Kısa mesafelerde tramvay kullanmak yerine bisiklet veya yaya hareketliliğinin artırılmasıdır.
- 65 yaş ve üzeri yolcuların küçük bir bedel karşılığında taşınabilmesi (bu bedel diğer yolcu türlerine yönlendirilerek iptal edilebilir),

Tablo 5. Bilet Türlerine Göre Bölge Kullanımı Esas Alan Tarife Önerisi

Bölge kullanımları	1 Bölge Kullanan	2 Bölge Kullanan	3 Bölge Kullanan	4+ Bölge Kullanan
Esbilet	4,20	4,20	4,20	4,20
Eskart İndirimli	1,10	1,00	0,80	0,30
Eskart Tam	2,15	2,10	2,00	1,00
65 yaş ve üzeri	0,10	0,10	0,10	0,10
Serbestler (Ücretsiz)	0,00	0,00	0,00	0,00
Yolcu Yüzdesi	%16,67	%27,78	%38,89	%16,67

Tablo 5'te yolcular hangi sayıda bölgeyi geçerek yolculuk yapıyorlarsa, ilgili bölge kullanımındaki tarifeyi ödemektedir. Örneğin eğer bir öğrenci üç bölgeden geçip okuluna gidiyorsa ödeyeceği ücret 0,80 TL/yolcu olacaktır.

Eskişehir Tramvay tarafından uygulanmakta olan sabit tarife ile tarafımızdan oluşturulan bölgesel tarife Tablo 6 yardımıyla karşılaştırılabilir. Tablo 6'da yolcu türünde yolcu sayısının ve yolcu türünde gelirlerin bölgelere dağıtımında Tablo 2 ve 1. Şekil'den yararlanılmıştır. Eskişehir

Tramvay, tramvay hattındaki 61 durak bulunmaktadır. Bu durakların dağılımı şöyledir: Bölge 0'da 5 durak, Bölge 1'de 3 durak, Bölge 2'de 6 durak, Bölge 3'te 17 durak, Bölge 4'te 13 durak ve Bölge 5'te 17 duraktır. Bölgelerin gelirleri; Tablo 5'teki bölgesel tarife önerisindeki değerler ile altı bölge için tayin edilen yolcu sayıları çarpılarak hesaplanmıştır. Tablo 6'da sadece Bölge 0 detaylı bir şekilde örneklendirilmiştir. Diğer bölgelerin bilgileri ise toplam değerleri üzerinden verilmiştir.

Tablo 6. Ekim 2020 Benzetim Verilerine Göre Bölgesel Tarifeli Yolcu Sayısı ve Yolcu Gelirleri

BÖLGE 0 (MERKEZ)	Yolcu Sayıları	1 BÖLGE Kullanan	2 BÖLGE Kullanan	3 BÖLGE Kullanan	4+ BÖLGE Kullanan	Toplam
	ESBİLET	31.668	63.336	67.860	--	162.865
	ESKART İNDİRİMLİ	63.195	126.389	135.417	--	325.001
	ESKART TAM	86.996	173.991	186.419	--	447.406
	65 YAŞ ÜSTÜ	22.447	44.894	48.100	--	115.441
	DİĞER SERBESTLER	20.820	41.639	44.614	--	107.073
	Bölge 0 Yolcu Sayısı	225.125	450.250	482.410	--	1.157.785
BÖLGE 0 (MERKEZ)	Yolcu Gelirleri	1 BÖLGE Kullanan	2 BÖLGE Kullanan	3 BÖLGE Kullanan	4+ BÖLGE Kullanan	Toplam
	ESBİLET	133.006	266.013	285.013	--	684.032
	ESKART İNDİRİMLİ	69.514	126.389	108.334	--	304.237
	ESKART TAM	187.040	365.381	372.838	--	925.260
	65 YAŞ ÜSTÜ	2.245	4.489	4.810	--	11.544
	DİĞER SERBESTLER	--	--	--	--	--
	Bölge 0 Gelirleri	391.806	762.273	770.995	0	1.925.073
Bölge 1	<i>Yolcu Sayısı Toplamı</i>	17.989	29.981	41.973	17.989	107.932
	<i>Gelirleri Toplamı</i>	29.231	47.380	62.584	17.488	156.683
Bölge 2	<i>Yolcu Sayısı Toplamı</i>	138.127	236.788	335.450	0	710.365
	<i>Gelirleri Toplamı</i>	246.553	409.682	543.603	0	1.199.837
Bölge 3	<i>Yolcu Sayısı Toplamı</i>	108.713	181.188	253.663	108.713	652.277
	<i>Gelirleri Toplamı</i>	183.412	295.148	383.699	103.426	965.685
Bölge 4	<i>Yolcu Sayısı Toplamı</i>	156.960	261.599	366.239	156.960	941.758
	<i>Gelirleri Toplamı</i>	306.602	498.961	664.826	197.909	1.668.299
Bölge 5	<i>Yolcu Sayısı Toplamı</i>	25.581	42.634	59.688	25.581	153.483
	<i>Gelirleri Toplamı</i>	42.767	69.211	91.106	23.713	226.796
Ekim 2020 Yolcu Sayısı Toplamı		672.493	1.202.441	1.539.425	309.242	3.723.600
Ekim 2020 Gelirleri Toplamı		1.200.371	2.082.654	2.516.813	342.536	6.142.374

Eskişehir Tramvay'ın Ekim 2019 yolcu verilerinden yararlanarak yapılan benzetim ile Ekim 2020 yılı verileri tahmin edilmiştir. Ekim 2019 verilerine göre, 3.723.600 yolcudan aktarım bedelleri

dahil 6.142.637 TL gelir elde edilmiştir. Benzetim ile oluşturulan Ekim 2020 tahminleri ise şöyle oluşmuştur: Yolcu tiplerinde değişiklik yapılmadan aynı yolcuların tarafımızdan önerilen bölgesel tarifenin kullanılması durumunda 3.723.600 yolcudan aktarım bedeli alınmadan 6.142.374 TL gelir edileceği öngörülmüştür. Bu durumda Ekim 2019 ile Ekim 2020 arasında neredeyse gelir/maliyet farkı yoktur (farkı-263 TL'dir). Tablo 5'teki bölgesel tarifenin oluşturulma temel ilkesi; COVID-19 dönemindeki kısa mesafeli yolculuklardan caydırma ve uzun mesafeli yolculukları ise teşvik etmektir. Uzun dönemde bu amaca ulaşılması durumunda 1. ve 2. bölge kullanımında yolculuk yapanların sayısı azalırken, 3. ve 4. bölge kullanımının artması hedeflenmektedir. Bu hedefe, vatandaşlarının büyükşehir merkezindeki ihtiyaçlarının tümünün alt belediyeler tarafından karşılanması durumunda yolculuklar kısılacağı için de ulaşılabilir. Böyle bir durumda tramvay hatlardaki sefer sayıları, sefer saatleri, yolculuk türlerine göre yolculuk sayıları değişiklik gösterebilir. Ancak bölgesel tarife esnek yapısı sayesinde tarifede güncelleme yapılabilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Eskişehir büyükşehir statüsünde olmasına rağmen merkeziyetçi anlayışını hâlâ korumaktadır. Bankalar, büyük marketler, resmî kurumlar şehrin merkezinde ya da merkeze yakın bir şekilde konumlanmaktadır. Bu nedenle Eskişehir büyükşehir olmasına rağmen, ihtiyaçların karşılanması anlamında butik bir şehrin özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle Eskişehir'de yaşayanlar şehir merkezinde ikamet etmeseler bile şehir merkezine gelme ihtiyacı duymaktadır. Eskişehir tramvay sistemi de şehir merkezinde kesişen iki ana hat üzerine kurulmuştur. Bu nedenle merkeze gelmek veya bir noktadan diğer noktaya ulaşmak isteyen bir kişi, her hâlükârda şehir merkezini ziyaret etmek durumunda kalmaktadır. Bu durum ise şehir merkezindeki tramvay hatlarının çok yoğun olmasına neden olmaktadır.

Türkiye'nin 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla COVID-19 salgın hastalık ile tanışmasıyla birlikte, yeni sosyal hayata uyum sağlaması bir gereklilik haline gelmiştir. Hükümet COVID-19 atakları süresince alışveriş, tatil, eğitim ve ulaşım gibi birçok vazgeçilmeze yeni kurallar getirmiştir. İl Umumi Hıfzıssıhha Kurul Kararları ile toplu taşımacılıkla ilgili olarak temizliği ön plana çıkartmış ve yolculuk yapanların sayısını da araç kapasitesinin yarısına indirilmiştir. Böyle bir durumda toplu taşımacılığın şehir merkezinde yoğunlaşan Eskişehir'in yeni önlemleri hayata geçirmesi gerekmiştir. 11 Mart – 1 Haziran 2020 döneminde 65 yaş ve üzeri ile 18 yaş ve altı vatandaşların sokağa çıkma yasağı, hafta sonları sokağa çıkma kısıtlaması, okullarda örgün eğitime ara verilmesi, ülkelerarası ve şehirlerarası seyahat yasağının getirilmesi, resmî kurumlarda çalışanlara esnek çalışma olanağı yaratılması, kademeli çalışma saatlerinin düzenlenmesi, iletişim araçlarıyla salgın hastalık farkındalığının artırılması gibi alınan birçok önlem toplu taşımayı da doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte yaz döneminde tatil veya memlekete gidilmesi, yurtdışı seyahat kısıtları nedeniyle yurtdışında yaşayan Türklerin Eskişehir'i ziyaretinde geçmiş yıllara göre azalma yaşanması ve üniversite öğrencilerinin memleketlerinde olması gibi nedenlerle şehir nüfusu kış dönemine göre daha az olması beklenmektedir. Bu durum toplu taşımaya olan talebi azaltacağı için söz konusu sorunlar daha az hissedilebilir.

Bilim insanları sonbaharda bağışıklık sisteminin zayıflamasıyla birlikte salgın hastalıkta ikinci bir dalga beklentisi içindedir. Aşı çalışmaları birçok ülkede tüm hızıyla devam etmesine rağmen Dünya Sağlık Örgütü'nün öngörüsüne göre, aşının 2021 yılı başlarında ancak uygulanabileceği tahmin edilmektedir. Yüz yüze eğitimin tekrar başlayıp başlamayacağı ise kesin değildir. Son yıllarda Eskişehir yurtiçi turizmi de artış göstermiş ve özellikle sonbaharda turist potansiyeli yüksek bir destinasyona sahip olmuştur. Bu koşullar altında normalleşme sürecinde toplu taşıma araçlarının ancak %50 kapasite ile çalışması durumunda Eskişehir Tramvay'ın ulaşım ihtiyacını karşılayabilmesi için özellikle belirli saat aralıklarında sefer sayısını iki katına çıkarması

gerekecektir. Toplumun belirli bir kesimi COVID-19'a karşı aşırı duyarlı davranmaktadır. Bu kesimin ulaşımını kendi araçlarıyla yapması ya da evlerinde çalışmayı yeğlemesi beklenmektedir. Çalışmada bu kesimin toplum içindeki payının %5 olabileceği varsayılmıştır. Bu koşullar altında Eskişehir şehir içi trafiğinin büyük bir sorunlarla karşılaşılacağı tahmin edilmektedir.

Çalışmada, şehir içi raylı toplu taşıma sorunun aşılmasında bölgesel tarife önerisinde bulunmaktadır. Bölgesel tarifenin hazırlanmasında ilk aşama bölgelerin tanımlanmasıdır. Bölgeler; şehir merkezi (Bölge 0) ve şehir merkezi dışı (Bölge 1-2-3-4-5) olmak üzere altı bölgede tanımlanmaktadır. Bölgesel tarifede temel amaç kısa yolculuklardan ziyade uzun yolculukların özendirilmesidir. Gününbirlik turistlerin özellikle salgın döneminde azaltılması amacıyla tarifi (Esbilet) olabildiğince yüksek bir bedel üzerinden belirlenmiştir. Ayrıca 65 yaş ve üzeri kullanıcıların tramvay kullanım alışkanlıklarının yıllar itibarıyla değiştiği gözlemlenmektedir. 2010 yılında 65 yaş ve üzerinin ücretsiz binişine ilişkin yasal düzenlemeden önce toplam yolculuğun %3'ü bu gruba aitken, günümüzde bu oran %13'e ulaştığı görülmektedir. COVID-19 salgınında 65 yaş ve üzeri yolcuların korunması amacıyla bu kesimden sembolikte olsa bir ücret (0,10 TL gibi) talep edilmesi, yolcu sayısında önemli bir azalmaya neden olacağı düşünülmektedir. Ayrıca önerilen bölgesel tarife incelendiğinde, bir bölge kullanan yolcunun ulaşım maliyeti ile dört ve daha fazla bölge kullanan yolcunun katlanacağı maliyet arasında önemli bir farklılık olduğu görülecektir. Böylece şehir merkezinden uzakta ikamet etme özendirilebilir ve ilçe belediyeleri ön plana çıkartılarak şehir merkezindeki tüm hizmetlerin verilmesi sağlanabilir.

Bu çalışmada, COVID-19 salgın hastalığının sonbaharda devam edeceği varsayımıyla, tramvay sisteminin Ekim 2020'de yaşayabileceği ortam ve karşılaşılacak gelir-maliyet durumu Ekim 2019 verileri göz önünde bulundurularak benzetim yoluyla öngörülmeye çalışılmıştır. Toplu taşıma işletmelerinin temel amacı, kâr sağlamak veya kârını artırmak değildir. Temel amaç, gelirlerini başabaş noktasına elde edebilecek bir tarife belirleyebilmektir.

Sonuç olarak; COVID-19 döneminde alınan önlemlerle birlikte toplu taşıma işletmelerinin gelirleri düşerken, maliyetleri yükselecektir. Bu durum sabit tarifede fiyat artışına neden olacaktır. Bu nedenle, toplu taşıma işletmelerinin böyle bir dönemde başabaş noktasının altında bir gelir elde etmeyi göze alarak, sosyal başabaş noktasında maliyetleri karşılama yoluna gitmelidir. Bu kapsamda sabit tarifeden vazgeçilerek daha dinamik bir yapıya sahip olan bölgesel tarifeye geçilmelidir. Bölgesel tarife dinamik yapısıyla; bugün COVID-19 mücadelesine katkı sağlarken, gelecekte şehrin yerleşim planlanması, ulaşım yatırım kararları ve yolculuk seyri alışkanlıklarının değiştirilmesi gibi kararlarda etkin rol oynayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, sadece bir toplu taşıma işletmesinden alınan bir aylık veri ile sınırlı kalmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, daha büyük bir veri setiyle Türkiye'deki tüm toplu taşıma işletmelerini kapsayan ve dünya örnekleriyle karşılaştırılabilen çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. Levent (02.09.2020). *Salgının Külleri Altında Kalan İkinci Çeyrek Büyümesi* <https://www.dunya.com/kose-yazisi/salginin-kulleri-altinda-kalan-ikinci-ceyrek-buyumesi/480116>, (Erişim Tarihi: 03.09.2020).
- Allaire, J., Meteyer-Zeldine F., Gouin T. ve Bouhmad, K. (2014). Who Pays What for Urban Transport?: Handbook of Good Practices. CODATU [https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/cycling-guidance/who_pays_what_for_urban_transport_-_handbook-of-good-practices.pdf], (Erişim Tarihi: 14.04.2020).

- Benk, S. ve Akdemir, T. (2010). Toplu Taşıma Hizmetlerinde Fiyatlandırma Stratejileri: Teorik Bir Değerlendirme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 131-138.
- Çakır Yıldız, N. *Uluslararası Pazarlama*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Dış Ticaret Önlisans Programı, 440. [Online] http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/disticaret_ue/uluslararasıpazarlama.pdf, (Erişim Tarihi: 05.09.2020)
- Çörekçiöğlu, S. ve Sezen, B. (2011). Üretim Etkinliğinin Arttırılmasında Simülasyon Yaklaşımı Ve Bir Üretim Atölyesinde Uygulama. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (KAÜİİBFD)* 1 (2), 53-75.
- Demir, K. ve Çabuk, S. (2010). Türkiye’de Metropolen Kentlerin Nüfus Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (28), 193-215.
- Duru, S. (2019). Corona Virus Hastalığı 2019 (Covid 19) ve Akciğer: Göğüs Hastalıkları Uzmanlarının Bilmesi Gerekenler. Ak, G (Ed.) *Eurasian Journal of Pulmonology* içinde (ss. 125-131).
- EEA-European Environment Agency (2001). Indicators Tracking Transport and Environment Integration in the European Union, European Environment Agency, Copenhagen. [Online] <https://www.eea.europa.eu/publications/term2001-sum>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).
- Ekergil, V., & Ersoy, N. F. (2016). B2B/Endüstriyel Pazarlar İçin Anahtar Müşteri Yönetimine İlişkin Müşteri Yaşam Boyu Değerinin Hesaplanmasında Muhasebe ve Pazarlamanın Rolü. *Business & Economics Research Journal*, 7 (4).
- Keskin, Uğur (Temmuz 2020). Ulaşım Sistemlerinde Etmen Tabanlı Simülasyon Geliştirilmesi Ve Bir Lojistik Firmasında Vaka Çalışması. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: 79 [Online] <http://hdl.handle.net/123456789/420>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).
- Koyuncu, H. (26.04.2020). “Koronavirüs (COVID-19) Salgını Ne Zaman Bitecek?” Euronews. [Online] <https://tr.euronews.com/2020/04/26/koronavirus-COVID-19-salgini-ne-zaman-bitecek>, (Erişim Tarihi: 18.05.2020).
- Litman, T.A. (2009). Transportation Cost and Benefit Analysis Techniques, Estimates and Implications (2nd Edition). [Online] <https://www.vtpi.org/tca/tca00.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Özçelik, S. (2011). Şehir İçi Ulaşım ve Otomotiv Sektörü. *TAYSAD Dergi*, 13 (60), 4.
- Öztürk, R., Kınıklı, S. ve Cesur, S. (Haziran 2015). Toplum Kökenli Pnömonilerde Tanı ve Tedavi. *Türk Klinik ve Laboratuvar Dergisi*, 6 (2), 63-72.
- Öztürk, Z. ve Öztürk, T. (2010). İstanbul Kara Ulaşımında Alan Kullanımı Ekolojik Faktörünün Belirlenmesi. *İMO Teknik Dergi*, 21 (101), 4979-4985.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2017). *Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele Rehberi*, Genelge 2018-22 [Online] https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/mevzuat/genelge/Bulasici_Hastaliklar_ile_Mucadele_Rehberi_Ustyazi.pdf, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- TÜİK, (31.08.2020). Sayı: 33605: *Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, II. Çeyrek: Nisan - Haziran, 2020* [Online] <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33605>, (Erişim Tarihi: 03.09.2020).
- Zorlu, Fikret (2008). Planlamada Belirsizlik Sorunu: Ulaşım Planlamasında Yolculuk Talebi, *Magaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 3 (1), 31.

<https://www.ardesentso.org.tr/Upload/Dosyalar/dosya-pdf/normallesmeplani-r3-cf4a553c-5915-4015-95a9-163740e074f6.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

<https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-ile-mucadele-kapsaminda-marketlerle-ilgili-ek-genelge>, (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

<http://www.ozelogretim.hacettepe.edu.tr/grup3/benzetim.php>, (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

<http://www2.estram.com.tr/Cntnt/69> (Erişim Tarihi: 03.05.2020).